

Kafka Margit Színek és évek című regénye és a nők új szerepe a modern magyar irodalomban

Pisnjak, Mihaela

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:851963>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-09**

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
University of Zagreb
Faculty of Humanities
and Social Sciences

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Zágrábi Tudományegyetem

Bölcészettudományi kar

Turkológia, Hungarológia és Judaisztika Intézet

Hungarológia tanszék

Szakedolgozat

**KAFFKA MARGIT *SZÍNEK ÉS ÉVEK* CÍMŰ REGÉNYE ÉS A NŐK ÚJ SZEREPE A
MODERN MAGYAR IRODALOMBAN**

Pisnjak Mihaela

Témavezető: Bene Sándor, dr. sc.

Zágráb, 2019.

Tartalom

Bevezetés.....	1
1. A nők helyzete a 19. század második és a 20. század első felében.....	3
1.1. A századforduló Magyarországa	3
1.1.1. A századfordulós Horvátország	6
1.2. Írók, tudósok, filozófusok a nőkről	7
2. Nők az irodalomban	11
2.1. Írónők – a szakma úttörői	11
2.2. A nők szerepe a sajtóban	13
3. Kaffka Margit – „a nagyon-nagy íróasszony”	15
3.1. Uray Margit – a <i>Színek és évek</i> Pórtelky Magdája	15
3.2. Kaffka Margit élettörténete	16
3.3. Kaffka Margit hősnői.....	21
4. A társadalom korrajza a <i>Színek és évek</i> ben	24
4.1. A századvégi nők életének ábrázolása női szemmel nézve	24
4.2. A férfi világa és a nők ábrázolása férfi szemmel nézve	30
5. A regény sajátosságai	34
5.1. Az első személyű retrospektív szöveg jellemzői.....	34
5.2. Az időkezelés.....	40
5.3. Az impresszionizmus jellemzői.....	46
6. Irodalmi kritika az írónőkről	51
6.1. „Minek írni egy nőnek?”	51
6.2. Kaffka Margit a korszakának kritikusai szemében.....	53
6.3. Kaffka Margit öröksége halála után	55
Összegzés	60
Szakirodalom.....	63
Sažetak	68

Bevezetés

Kaffka Margitot gyakran nevezik az egyik jelentősebb magyar írónőnek, és a szakdolgozatban azt próbálom bemutatni, hogy mivel vívta ki ezt az elismerést a modern magyar irodalomban. Annak érdekében, hogy jobban megértsük Kaffka műveinek fő témáját, vagyis a nők sorsát, meg kell adnunk azt a történelmi kontextust, amelyben élt. Először a századforduló Magyarországnak társadalmi helyzetét szemléltetem, de kitekintést teszek Horvátországra is. A századfordulóval megváltozik az életmód, azaz az urbanizációval és a modernizációval új jelenségek ütnek fel a fejüket a társadalomban. A nők már nem elégednek meg a régi társadalmi szerepükkel, illetve azzal a felfogással, hogy csak feleségeknek és anyáknak tekintik őket. Így Magyarországon a 19. század végén megerősödnek nőmozgalmak, és mivel fontos szerepet játszottak a nők helyzetének javításában, röviden bemutatom a történetüket. A nők egyenjogúságáért folytatott harccal egy időben, sok ismert filozófus és tudós számos olyan elméletet fogalmazott meg, melyekben alacsonyabb szellemi képességű lényeknek írták le a nőket, akik nem alkalmasak arra, hogy a művészetet, vagy a tudománnyal foglalkozzanak. A fejezetben néhány európai és amerikai tudóst fogok megemlíteni, többek között Otto Weininger-t, Sigmund Freudot, és Georg Simmel-t, bemutatva a nőkről alkotott pozitív és negatív gondolataikat, amelyek Magyarországon is sok követőre leltek. A nők irodalmi szerepének értékelése is fokozatosan kezdett változni, és a legfontosabb 19. és 20. századi írónők rövid bemutatásán keresztül látni fogjuk, hogy milyen új szerepekben jelennek meg. Az írónők közül Kaffka Margit egyértelműen kiemelkedik. A leghíresebb regényét, a *Színek és éveket*, az anyja, Uray Margit ihlette, ezért fel fogom idézni a regény cselekménye és az anya élettörténete közötti összefüggéseket. Fontosnak tartom bemutatni Kaffka Margit életét is, mert ez teszi lehetővé, hogy megismerjük a személyiségét és azt, hogy mit tartottak róla a kortársai. A továbbiakban több figyelmet fogok fordítani a regény elemzésére, illetve a társadalom korrajzának bemutatására. Látni fogjuk azt is, hogy hogyan ábrázolják a női és a férfi szereplőket, hogyan festik le a világukat. Azzal a céllal, hogy megmutassam miért tekinthető innovatívnak Kaffka műve, törekedni fogok az első személyű szövegre jellemző technikák elemzésére és a regény elbeszélési időviszonyainak szemléltetésére is, valamint meg fogom vizsgálni a különböző irodalmi kritikákat és tanulmányokat. Ebben a részben a következő kérdéseket próbálom megválaszolni: miben látták korábbi, és miben látják mai kritikusok Kaffka jelentőségét, miért nevezik ma őt feminista írónak, ha egyáltalán az volt, illetve hogy hogyan értékelték Kaffkát a 20. és 21.

századi irodalomtörténetekben. A szakdolgozatom keresztül, arra a kérdésre is igyekszek választ adni, hogy hogyan járult hozzá életével és írásaival a nőkről kialakult vélemények változásához.

1. A nők helyzete a 19. század második és a 20. század első felében

1.1. A századforduló Magyarországa

A 19. század vége és a 20. század eleje nagy a változások időszaka volt. Amikor megkezdődött a modernizáció folyamata, Magyarország Ausztriával alkotott Monarchiát, amely 1867-től 1918-ig állt fenn. A mezőgazdaságban használni kezdték a modern művelési módokat, és a különböző iparágak (például a malomipar, a vasútipar, a gépipar) is gyorsan fejlődött. A népesség száma megnőtt Magyarország területén, és egyre többen költöztek vidékekről a nagyvárosokba. Az ipari forradalmat követő gazdasági fejlődés elindította a társadalom átalakulását is. Az egykori nemesség polgárosult, de az életmódja és a mentalitása hatással volt a kiépülő polgári rétegre.¹ A dualizmus korában kulturális modernizációra is sor került, például megszervezték a középfokú és felsőfokú oktatást. Budapest is nagyvárossá fejlődött, és Bécs mellett, a kulturális életnek központja lett, fiatal művészeket, írókat és költőket vonzott az egész országból, akik gyakran kávéházakban, vagy irodalmi szalonokban gyűltek össze.²

Más országokban is megjelentek a társadalmi változások. A női szerepek és női jogok kérdése az egyik legidősebb probléma, és hamarosan világszerte a közbeszéd része lett. A századfordulón először a szüfrazsett mozgalom született meg Nagy-Britanniában, amely a nők politikai jogaiért küzdött. Ez lett a feminizmus 19. században kezdődő, és a 20. század elejéig tartó első hullámának fő célja is.³ Ezt követően Amerika- és Európa-szerte születtek meg a különböző nőmozgalmak. Habár a legtöbb országban sikerül a nőknek megszerezniük a választójogot, ez nem jelenti az alárendeltségük megszűnését. Ezért a 20. század 60-as éveiben Amerikából elindult a feminizmus második hulláma, amely a nemek közötti valós egyenlőségért küzdött.⁴ Ebben az időszakban született meg a társadalmi nem (angolul *gender*) és a biológiailag adott nem (angolul *sex*) közötti különbség is.⁵

¹ Harmat Árpád Péter: *Magyarország társadalma a dualizmus korában* [Online: <http://tortenelemcikkek.hu/node/242> (2019.7.4.)]

² Czeferner Dóra, „Kávéházakban, klubokban, olvasóköroekben kérjük A Nő és a Társadalom lapot!” *Egy folyóirat a nők egyenjogúságáért*, Médiakutató, 2014/15. évf., 2. sz., 50.

³ Szapu Marianna, *A feminizmus és a nőmozgalom rövid története*, In: Bolemant Lilla, Szapu Marianna (szerk.), *Bevezetés a gendertanulmányokba*, Pozsony–Nyitra: Phoenix Polgári Társulás, 2015, 22-23.

⁴ *Ibid.*, 29.

⁵ *Ibid.*, 33.

A magyar társadalmat még mindig a konzervativizmus és a patriarchalizmus jellemezték, de hamarosan a „kollektív lázadás” erősebb lett azoknál.⁶ Az 1880-as évektől nőmozgalmak főként a nők oktatási lehetőségeire koncentráltak,⁷ ezért a 19. század végén sok, ezzel a kérdéssel foglalkozó szervezet alakult. Többek között 1868-ban az *Országos Nőképző-Egyesület*, 1879-ben az *Országos Nőiparegylet*, és 1885-ben a *Mária Dorothea Egyesület*.⁸ 1895-től pedig a nők beiratkozhattak a budapesti és a kolozsvári egyetemek orvosi, bölcsészettudományi és gyógyszerészeti karaira, míg 1917-től a jogi és a műegyetemre is.⁹ 1896-ban megalakult a *Nőktisztviselők Országos Egyesülete*, amelyből 1904-ben lett a *Feministák Egyesülete*, a legfontosabb nőjogi szervezet.¹⁰ A női felsőfokú képzés mellett egyre több vita kezdett folyni a nők választójogáról, és a nők munkavállalásának kérdéséről, illetve a munkahelyi megkülönböztetések megszüntetéséről.¹¹ Ezen kívül a nőmozgalmak 1906-tól komolyabban kezdtek foglalkozni a prostitúcióval kapcsolatos társadalmi problémával is.¹² A századfordulón az életmód megváltozott, és sokan úgy vélték, hogy ezek a változások dekadenciához vezetnek. A figyelem középpontjába a nemek közti szexuális viszonyok kerültek, vagyis a prostitúció, a leánykereskedelem, a szexualitás reformja.¹³ A 19. század végén a nagyvárosokban a lakosság a prostitúcióval és egyre több, szexuális úton terjedő betegséggel szembesült, amely egy külön a prostitúcióval foglalkozó testület létrehozásához vezetett, amelynek fő feladata a prostitúció kiaknázása volt.¹⁴ Ez az úgynevezett „reglementáció”¹⁵ intézménye volt. A nőknek, akik prostitúcióval foglalkoztak, jelentkezniük kellett a rendőrségen, vagy a hatóság kényszerítette őket a regisztrációra és a

⁶ Zsák Judit, *A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép „tudományos” alapjai és hatása a Nyugat-korszak nőfelfogására*, In: Varga Virág, Zsávolya Zoltán (szerk.), *Nő, tükkör, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmából*, Budapest: Ráció Kiadó, 2009, 18.

⁷ Antoni Rita, *A magyarországi feminista megmozdulások története*, In: Bolemant Lilla, Szapu Marianna (szerk.), *Bevezetés a gendertanulmányokba*, Pozsony–Nyitra: Phoenix Polgári Társulás, 2015, 45.

⁸ Vashegyi MacDonal Ágnes, *Undoing the collective amnesia: a brief discussion of feminism and women writers in Hungary*, *Atlantis*, 2010/35. évf., 1. sz., 110.

⁹ Kollarits Krisztina, *Író nők a Napkelet körül*, In: *Magyar napló. A magyar írószövetség lapja*, 2012. július, 14-17.

¹⁰ Antoni Rita, *A magyarországi feminista megmozdulások története*, I. m., 46.

¹¹ Nagy Beáta, *Nők a kávéházak és kávéházi alkalmazottak között*, Budapesti negyed, 1996/4. évf., 2/3. (12-13.) sz. [Online: <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00011/nagy.htm> (2019.5.30.)]

¹² Zimmermann Susan, *A magyar nőmozgalom és a „szexuális kérdés” a XX. század elején*, *Eszmélet*, 1999/42. sz. [Online: https://epa.oszk.hu/01700/01739/00027/eszmelet_EPA01739_42.item682.htm (2019. 5.30.)]

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ „A reglementáció lényege mindenütt az, hogy azok a nők, akik maguk bevallják, vagy akikre nézve beigazolást nyer, hogy a prostitúciót keresetből üzik, a rendőrség nyilvántartó jegyzékébe kerülnek, azaz bejegyeztetnek. Ezek rendszeres és állandó orvosi vizsgálat alatt állanak és betegség esetén kényszergyógykezelésben részesülnek. Ezen közegészségi ellenőrzésen kívül a bejegyzett nők, még a reájuk vonatkozó erkölcsrendészeti szabályok betartása céljából rendőri felügyelet alatt is állanak.” Vö. Schreiber Emil, *A prostitúció*, Budapest: Pátria, 1917, 57.

szexuális úton terjedő betegségek orvosi vizsgálatára.¹⁶ A rendőrség rendszeresen ellenőrizte az utcákat, de nem csak a prostituáltak voltak veszélyben. Minden olyan nő, aki este egyedül sétált, vagy kávéházakat látogatott, a prostitúció gyanújába keveredett.¹⁷ Azokat a nőket, akiket őrizetbe vettek, és elutasították az orvosi vizsgálatot, a rendőrség prostituáltakként jegyezhetette be.¹⁸ Voltak olyanok is, akik támogatták az „abolíciót”¹⁹, illetve a prostituáltak védelmére álltak, és figyelmeztettek a kényszerített bejegyzés veszélyeire. Ebből jól látható, hogy hogyan tekintettek a nőkre: egy nő lehetett tisztességes asszony, de ha nem viselkedett a megszokottnak megfelelően, prostitúcióval vádolhatták meg. Egyre több nőmozgalom harcolt azért, hogy a nőkre vonatkozó erkölcsi normákat a férfiakra is alkalmazzák, vagyis, hogy megszüntessék a kettős mércét a nemi erkölcs terén.²⁰

A magyar nőmozgalom csúcsa 1896 és 1914 között volt,²¹ első hullámának küzdelmei enyhültek az első világháborúval. Történt ekkor még egy nagy változás: a férfi munkaerő hiánya miatt egyre több nő jelent meg a munkaerőpiacon.²² A háború utáni trianoni békeszerződés aláírását követően Magyarország válságba került. A cél az ország helyreállítása, illetve a Trianon utáni sokk enyhítése volt, és a társadalom visszatért a konzervatív eszmékhez.²³ A magyar feminizmus második korszakának, amely 1920-tól 1945-ig tartott, vezető konzervatív nőmozgalma a *Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége* (MANSZ) volt.²⁴ 1918-ban a nők részleges választójogot kaptak: szavazhattak a legalább 6 éve magyar állampolgárok, a 24 év feletti, írni-olvasni tudó nők, de soha nem tartottak választásokat e törvény szerint.²⁵ Ebben az időszakban új akadályok merültek fel a női felsőoktatásban is: 1920-ban bevezették a nők bejárati felvételijét az orvosi egyetemre.²⁶ Még sok időnek kellett eltelnie ahhoz, hogy a nők egyenrangúak legyenek a férfiakkal. Végül

¹⁶ Zimmermann Susan, *A magyar nőmozgalom és a „szexuális kérdés” a XX. század elején*, I. m.

¹⁷ Nagy Beáta, *Nők a kávéházak és kávéházi alkalmazottak között*, I. m.

¹⁸ Zimmermann Susan, *A magyar nőmozgalom és a „szexuális kérdés” a XX. század elején*, I. m.

¹⁹ „Az abolícionizmus elnevezését attól a társadalmi egyesülettől vette, amely annak idején Észak-Amerikában a rabszolgaság megszüntetésére alakult. Ez az irányzat a reglementáció, a túrt, legális prostitúció ellen küzd, végcélját tehát az képezi, hogy a prostitúciónak mindenféle hatósági szabályozását eltöröljék. (...) A reglementáció hatástalan a szifilis elterjedése ellen, sőt előmozdítja azt. Elősegíti a titkos prostitúciót, aláássza a közerkölcsiséget és az egyéni tisztességet. Demoralizálja a prostituált nőt, az orvosi vizsgálat megsértése, megalázása az egész női nemnek, támadás a nők egyéni szabadsága ellen.” Vö. Schreiber Emil, *A prostitúció*, I. m., 155-156.

²⁰ Zimmermann Susan, *A magyar nőmozgalom és a „szexuális kérdés” a XX. század elején*, I. m.

²¹ Vashegyi MacDonald Ágnes, *Undoing the collective amnesia: a brief discussion of feminism and women writers in Hungary*, I. m., 111.

²² Nagy Beáta, *Nők a kávéházak és kávéházi alkalmazottak között*, I. m.

²³ Zsadányi Edit, *Írónők a századelőn*, In: Szegegy-Maszák Mihály, Veres András (szerk.), *A magyar irodalom története: 1800-tól 1919-ig, 2. kötet*, Budapest: Gondolat, 2007, 816.

²⁴ *Ibid.*, 809.

²⁵ Antoni Rita, *A magyarországi feminista megmozdulások története*, I. m., 49.

²⁶ Kollarits Krisztina, *Írónők a Napkelet körül*, I. m., 17.

1945-ben megkapták az általános választójogot. 1945 és 1947 között sok más céljukat is elérték is, köztük az egyetemekre való korlátozások nélküli beiratkozást, vagy a nemek közötti diszkrimináció megszüntetés az egyes szakmákban.²⁷ A magyar nőmozgalmak és a magyar írók szoros kapcsolatban álltak, mert a századfordulón alkotó írók az írásaikkal, és különböző tevékenységeikkel hozzájárultak a nők jogáért folytatott küzdelemhez.²⁸

1.1.1. A századfordulós Horvátország

A századfordulón Horvátországban lassan változni kezdett a mindennapi élet, és ezzel a nők társadalmi szerepe is. Mint más nyugati országokban, a női oktatás kérdése szorosan összefüggött a nőmozgalmakkal. A magyar-horvát kiegyezéssel az oktatás a horvát autonóm ügyek része lett, és hamarosan felmerültek a lányok képzéséről szóló kérdések.²⁹ 1868-ban Zágrábban nyitották meg az első *Felsőbb leányiskolát* (*Viša djevojačka škola*), amelyben elsősorban a háziasszonyi szerepre készítettek fel lányokat. 1892-ben megnyílt a zágrábi *Ideiglenes leánylíceum* (*Privremeni ženski licej*), az Osztrák-magyar Monarchia első állami középiskolai intézménye, és a *Női szakiskola* (*Ženska stručna škola*). 1901-től pedig a nők beiratkozhattak a *Zágrábi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karra*.³⁰ Ugyanabban az évben a tanárok egy csoportja elindította az első női folyóiratot, a *Házi tűzhelyet* (*Domaće ognjište*), amelyben gyakran volt téma a nők oktatáshoz való joga, vagy az egyenlő munkakörülmények, például az egyenlő fizetés a tanárnők és a tanárok számára. Első szerkesztői Marija Jambrišak (1847–1937) és Jagoda Truhelka (1864–1957), a századforduló jelentős írónői voltak.³¹ Jagoda Truhelka a *Plain airben* (1897) című regényében a nők társadalmi helyzetének kérdésével foglalkozik. Truhelkához hasonlóan Adela Milčinić (1879 – 1968) is sokat foglalkozott a műveiben ezekkel a problémákkal.³²

A nők választójogának kérdésével csak az első világháború végen kezdtek többet foglalkozni. 1917-ben jelent meg a *Női Világ* (*Ženski svijet*) című folyóirat, amelynek célja a nők szavazati jogának, valamint társadalmi és gazdasági egyenlőségének elérése volt. Marija

²⁷ Antoni Rita, *A magyarországi feminista megmozdulások története*, I. m., 50-51.

²⁸ Zsadányi Edit, *Írók a századelőn*, I. m., 808.

²⁹ Gorenjak Ograjšek, »On uči, ona pogada, on se sjeća, ona prorokuje« *Pitanje obrazovanja žena u sjevernoj Hrvatskoj krajem 19. stoljeća*. In: Feldman Andrea (szerk.): *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*, Zagreb: Institut Vlado Gotovac. Ženska infoteka, 2004, 157-158.

³⁰ *Ibid.*, 163-171.

³¹ Šilović-Karić Danja, *Domaće ognjište – prvi ženski list u Hrvatskoj*, In: Feldman Andrea (szerk.): *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*, Zagreb: Institut Vlado Gotovac. Ženska infoteka, 2004, 181-186.

³² Jelčić Dubravko, *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2004., o. 334.

Jurić Zagorka (1873–1957), író, az első horvát újságíró, később a *Női lap* (*Ženski list*) és a *Horvátnő* (*Hrvatica*) folyóiratok szerkesztője, a *Női lap* első számában a nők választójogáért is küzdött.³³ Azonban ezt a jogot csak a második világháború végén kapták meg, 1945-ben.³⁴ Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása után kikiáltották Szlovén-Horvát-Szerb Királyságot. Ebben az időszakban alakult meg a *Horvát nők Egyesülete*, amely 1921 és 1943 között működött, és amely fontos szerepet játszott a nők további céljainak előmozdításában. Az egyik tagja Marija Jurić Zagorka volt.³⁵

1.2. Írók, tudósok, filozófusok a nőkről

A 19. század végén és 20. század elején Európában változni kezdtek a társadalmi nemi szerepek, és azt követően sok különböző, a nőkhöz kapcsolódó pozitív és negatív elmélet jelent meg,³⁶ amelyek hatással voltak a magyar értelmiségre is.

Az egyik legérdekesebb elmélet, hogy a nők prostituáltakként születnek, a 19. század első feléből származik. Ezt a tézist elsőként 1836-ban, a francia orvos, Alexandre Jean-Baptiste Parent-Duchâtelet próbálta bizonyítani, aki megvizsgálta a prostituáltak fizikai és szellemi jellemzőit annak igazolására, hogy az örömlányok sajátos tulajdonságokkal rendelkező külön emberi fajt alkotnak.³⁷ Hasonló kutatást végeztek az olasz elmeorvosok Lombroso Cesare és Ferrero Guglielmo,³⁸ akik 1893-ben közösen írták *La donna delinquente: la prostituta e la donna normale* (*A bűnöző nő: a prostituált és a normális nő*) című művet. Úgy vélik, hogy a nők erkölcstelen viselkedésének, vagyis a prostitúciónak oka nem a környezet, a nevelés, a rossz családi, vagy gazdasági viszonyok, hanem a genetika, és hogy a nők ezzel a lelki degenerációval születnek.³⁹ Az egyik követője Tarnowsky Paula volt, aki

³³ Feldman Andrea, *Proričući gladnu godinu: Žene i ideologija jugoslavenstva (1918.–1939.)*, In: Uő. (szerk.): *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*, Zagreb: Institut Vlado Gotovac. Ženska infoteka, 2004, 239.

³⁴ Ibid., 245.

³⁵ Benjovský Lucija, *Društvo Hrvatska žena i Zagorka*, In: Grdešić Maša, Jakobović Fribec Slavica (szerk.), *Neznana junakinja - nova čitanja Zagorke : radovi sa znanstvenog skupa "Marija Jurić Zagorka - život, djelo, naslijeđe", održanog 30.11. i 1.12.2007. u Zagrebu u okviru Dana Marije Jurić Zagorke*, Zagreb: centar za ženske studije, 2008, 90.

³⁶ Borgos Anna, *Pszichoanalitikus elméletek nőiségképe Freudtól a feminista pszichoanalízisig*, In: Kovács Mónika (szerk.), *Társadalmi nemek. Elméleti megközelítések és kutatási eredmények*, Budapest: Elte Eötvös Kiadó, 2016, 21.

³⁷ Biró Béla, *A Prostitúció*, Budapesti negyed, 18. évf., 3. (69.) sz., 2010, 161.

³⁸ Lombroso, a kriminálantropológia megalapítója, a bűnözők koponyáját vizsgálta, és arra a következtetésre jutott, hogy az emberi arc jegyeiben már látható, hogy ki a potenciális bűnöző. Az elméletét *L'uomo delinquente* (*A bűnöző ember*) c. művében közzétette. Vö. Ibid.

³⁹ Ibid., 161-162.

1889-ban a szentpétervári Kalinkin-kórházban megmérte a prostituáltaknak, a parasztnőknek és a „városi intelligens” nőknek a koponyáját, és arra a következtetésre jutott, hogy a koponya átmérője a prostituáltaknál a legkisebbek, ezért az ilyen nőknél alacsonyabb az intelligencia és az erkölcsi felfogás.⁴⁰ Budapesten pedig 1909-ben Hollós István az elmebeteg prostituáltak vizsgálatával foglalkozott és más következtetésre jutott. Megállapította, hogy a szifilisz az agy degenerációját, illetve komoly ideg-elváltozásokat okoz, és hogy a prostitúció nem az oka ennek a betegségeknek, hanem az eredménye, a prostituált életmód következménye.⁴¹

Ezek az elméletek többnyire a biológiai determinizmus hipotéziséből születtek, amely szerint az ember viselkedését csak a biológiai tényezők határozzák meg, és amely nagyon népszerű volt a századfordulón.⁴² Ennek a szemléletnek egyik követője az osztrák filozófus Otto Weininger volt, aki 1903-ban írta meg a *Geschlecht und charakter (Nem és jellem)* című művét.⁴³ Weininger összehasonlította a férfi és a nő közötti karakterbeli különbségeket, és arra jutott, hogy a nők passzívak, logikától és erkölctől mentesek, nem rendelkeznek önálló személyiséggel, nem gondolkodhatnak ugyanolyan módon, mint a férfiak és nem lehetnek kreatívak, ezért a női nem alacsonyabb rendű és mindig a férfiak alá lesz rendelve. Azt is hitte, hogy kétféle nő lehet, anyatípus, vagy prostituált, és hogy minden nőben inkább a prostituált dominál.⁴⁴ Weininger könyve magyar fordításban 1913-ban jelent meg, és olyan sikert aratott, hogy a könyv Magyarországon még két alkalommal új kiadásban napvilágot látott, 1922-ben és 1930-ban.⁴⁵

A pszichoanalitikus Sigmund Freud gondolatai nagy hatással voltak a századforduló nőkről való szemléletére is.⁴⁶ A pszichoanalízis szemléletmódja hozzájárult Weininger ötleteinek terjedéséhez, mert tudományos bizonyítékként mutatta be őket, és hamarosan a közgondolkodás részévé váltak.⁴⁷ Egyrészt, Weiningerhez hasonlóan Freud is támogatta a biológiai determinizmust. Nézete szerint a nők a férfi nemi szervek hiánya miatt irigyek a férfiakra. Ebből a szempontból a férfiak felsőbbrendűek, a nő férfi akar lenni, és ezt a hiányát a gyermek, különösen a fiúgyermek utáni vágy tölti be.⁴⁸ Másrészt, viszont Freud kiállt a nők

⁴⁰ Ibid., 162.

⁴¹ Forrai Judit, *Prostitúcióról szóló diskurzus a századfordulón multidiszciplináris megközelítésben*, Művelődés-, tudomány-, és orvostörténeti folyóirat, 2016/7. évf., 13. sz., 322-325.

⁴² Ibid., 311.

⁴³ Ibid.

⁴⁴ Zsák Judit: *A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép „tudományos” alapjai és hatása a Nyugat-korszak nőfelfogására*, I. m., 25.

⁴⁵ Ibid., 26.

⁴⁶ Ibid., 35.

⁴⁷ Ibid., 34.

⁴⁸ Borgos Anna, *Pszichoanalitikus elméletek nőiségképe Freudtól a feminista pszichoanalízisig*, I. m., 22.

szexuális felvilágosításáért, és kritizálta a női szexualitásra vonatkozó normákat és a kettős nemi morált.⁴⁹ Ferenczi Sándor, a pszichoanalízis budapesti iskolájának alapítója, terjesztette Freud gondolatait Magyarországon, és szoros kapcsolatban állt a *Nyugat* első nemzedékével, például Krúdy Gyulával, Füst Milánnal és Ignótussal.⁵⁰ A magyar kritikus, Gyulai Pál nőkről való írásaiban a biológiai determinizmus hatása is látható. Gyulai meg volt győződve arról, hogy „a nők körét és pályáját nem a férfi önkény vagy pusztán konvenció szabta meg, hanem a természet rendje és a társadalom szüksége.”⁵¹

Érdekes, hogy Madách Imre már 1864-ben felolvasta *A nőről, különösen esztétikai szempontból* című esszéjét az Akadémia közönsége előtt, amelyben néhány olyan állítást fogalmazott meg a nőkről, amelyek nagyon hasonlóak Weiningeréhez és más idézett filozófusokéhoz és tudósokéhoz. Madách úgy véli, hogy a nőknek természetéből adódóan kevésbé fejlett intellektuális képességeik vannak, amit az is bizonyít, hogy koponyájuk kisebb, mint a férfiaké:

A kaukázusi faj férfiagjának átlagos kerülete majdnem két hüvelykkel nagyobb, mint a nő agyáé. Nevezetes, hogy e különbség, melyet csak az újabb tudomány állapított meg, már a régi művészet is sejté, mely az eszményítésben oly utolérhetetlen finom érzékkel bírt, s minden ókori görög Vénusz-szobron a rendes arányon túl kicsinyített fejet talál. ⁵²

Véleménye szerint, a nő „korán fejlődik, de teljes férfiúi érettségre sohasem jut”, nem rendelkezik a „teremtő géniusszal”, és ezért soha nem járulhat hozzá jelentősen a művészethez és a tudományhoz. Elismeri, hogy vannak rendkívüli képességekkel bíró nők, de szerinte ők feladják a női nem minden előnyét. Weininger például olyan nőről is beszél, aki zseni lehet, de akkor ő már inkább férfi, mint nő.⁵³ Továbbá, Madách úgy véli, hogy az alacsonyabb fizikai és szellemi képességei miatt a nő védelmet és gondoskodást vár az erősebb férfitől, és a legfontosabb feladata a „házi oltár”, illetve a család megőrzése. Különösen a nő hagyományos anyai szerepét hangsúlyozza, és azt tartotta, hogy „a szülői viszony gyermekével oly végtelen erősebb az apáénál, s az anyatej, anyanyelv s anyai oktatás szentháromsága által nemcsak a család alapjait rakja le, de az öntudatra

⁴⁹ Ibid., 23.

⁵⁰ Zsák Judit, *A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép „tudományos” alapjai és hatása a Nyugat-korszak nőfelfogására*, I. m., 34.

⁵¹ Földes Anna, *Kafka Margit. Pályakép*, Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1987, 6.

⁵² Madách Imre, *A nőről, különösen esztétikai szempontból. Székfoglaló értekezés az Akadémián*, [Online: <http://madach.hu/old/egyebmuvek/madachnorol.pdf> (2019.9.12.)]

⁵³ Zsák Judit, *A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép „tudományos” alapjai és hatása a Nyugat-korszak nőfelfogására*, I. m., 25.

ébredező ember lelkébe mindazon kegyelet, gyöngéd viszony s szent eszme csíráját ülteti, melynek természetes örje a nő.”⁵⁴

Voltak olyanok is, akik a nők társadalmi egyenlőségének megvalósulását segítették elő, egyikük Georg Simmel, német filozófus és szociológus. Véleménye szerint a kultúra minden ágát (például, az ipart, a művészetet, a tudományt) férfiak teremtették, ezért mondható, hogy a kultúra teljesen férfi kultúra. Simmel a nőmozgalom jelentőségét abban látta, hogy a nők szabadsága új kulturális minőséget fog teremteni. Továbbá, támogatta a nők oktatáshoz való jogát mert azt tartotta, hogy a nők vannak annyira intelligensek, mint a férfiak, és ők is részt vehetnek a tudományos életben. Gondolatai a 20. század eleji Magyarországon egyre népszerűbbé váltak, főleg a Berliini Egyetemen nála tanuló magyar hallgatóknak köszönhetően.⁵⁵

Mindezekből arra következtethetünk, hogy a századfordulón a társadalom számos új problémával szembesült. A nők már nem voltak elégedettek a nekik adott hellyel a világban, és lázadni kezdtek a patriarchális rendszer ellen. Ez elkerülhetetlenül ahhoz a vágyhoz vezetett, hogy a társadalmi rendszer visszatérjen az eredeti állapotba, és véleményem szerint éppen ezért, ebben az időszakban sok nők elleni elmélet jelent meg.

⁵⁴ Madách Imre, *A nőről, különösen esztétikai szempontból. Székfoglaló értekezés az Akadémián*, I. m.

⁵⁵ Zsák Judit: *A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép „tudományos” alapjai és hatása a Nyugat-korszak nőfelfogására*, I. m., 20.

2. Nők az irodalomban

2.1. Író nők – a szakma úttörői

Sokan úgy gondolták, hogy a nők nem alkalmasak a szellemi munkára (ilyen terület az irodalom is) mert nem rendelkeznek olyan képességekkel, mint a férfiak. A nők által írt írásokat gyakran dilettánsnak tartották,⁵⁶ de a 20. század során ez a helyzet is lassan kezdett megváltozni. Már a 19. század első fele során egyre több nő lépett be az irodalomba, főleg verseket írtak, és műfordítással foglalkoztak. Lemouton Emilia (1824–1869) Shakespeare-t, Szendrey Júlia (1828–1868) pedig Andersen műveit fordította. Dickens *Copperfield* Dávidja Wolh Janka (1846–1901) fordításában jelent meg, míg Scott *Ivanhoe*-je Ginevernéje Györy Ilonáéban (1868–1926).⁵⁷ A 19. század második felétől egyre több nő újságíróként vagy szerkesztőként dolgozott⁵⁸. A kor egyik legjelentősebb alakja Takáts Éva (1779-1845) volt, aki cikkeiben házassági és női oktatási témákkal foglalkozott, és írásai nem ritkán nagy vitát kavartak.⁵⁹ A kevés nő közül ő volt az első, aki rendszeresen bírálatokat írt, ezért a műbírálat úttörőjének is tekinthető.⁶⁰ A lapszerkesztők közül figyelemre méltó Kánya Emilia (1828 – 1905), aki 20 évig szerkesztette a *Családi Kört*.⁶¹ A 19. század második feléből a legfontosabb költőnők Szalay Fruzsina (1864–1926) és Czóbel Minka (1855–1947) voltak.⁶² Czóbel szabadverseket írt, és néhány kritikus úgy véli, hogy éppen ő hozott újdonságot a női lírába.⁶³ Az 1850-es évektől egyre több nő kezdett regényeket írni.⁶⁴ Wohl Stefánia (1848–1889), aki az *Aranyfűst* regényéről a legismertebb, Janka hűgával szerkesztette a *Divat*, a *Nők Munkaköre* és a *Magyar Bazár* folyóiratokat. Sokan úgy gondolják, hogy a Wohl nővérek teremtették az első igazi irodalmi szalont Magyarországon, amelyet különböző magyar írók,

⁵⁶ L'Homme Ilona, *A női írók helye az irodalmi diskurzusban 1900-1945*, Doktori disszertáció, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2003, 33.

⁵⁷ Fábri Anna, *Közíró vagy szépíró? Írói szerepkör és társadalmi-kulturális indíttatás összefüggései a 19. századi magyar írónők munkásságában*, In: Nagy Beáta, Sárdi Margit (szerk.), *Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*, Debrecen: Csokonai Kiadó, 1997, 67.

⁵⁸ Czeferner Dóra, „Kávéházakban, klubokban, olvasókörokbén kérjük A Nő és a Társadalom lapot!” *Egy folyóirat a nők egyenjogúságáért*, I. m., 50.

⁵⁹ Fábri Anna, *Közíró vagy szépíró? Írói szerepkör és társadalmi-kulturális indíttatás összefüggései a 19. századi magyar írónők munkásságában*, I. m., 63.

⁶⁰ Ibid., 68.

⁶¹ Ibid.

⁶² Ibid., 67.

⁶³ „Azt hisszük, ő az első, aki a régebbi magyar írónők dilettantizmusa után megszólaltatta irodalmunkban a női lírát”, *Az erdő hangjai [Czóbel Minka]*, Vasárnapi Ujság 1914/21, 419., és *Czóbel Minka: Kakukfüvek*, Budapesti Szemle, 1902/312., 470-475. Vö. L'Homme Ilona, *A női írók helye az irodalmi diskurzusban 1900-1945*, I. m., 31.

⁶⁴ Fábri Anna, *Közíró vagy szépíró? Írói szerepkör és társadalmi-kulturális indíttatás összefüggései a 19. századi magyar írónők munkásságában*, I. m., 67.

valamint más híres személyek, mint például Liszt Ferenc látogattak.⁶⁵ Sok író nő nemesi családokból származott, egyikük Vay Sarolta grófnő (1859–1918), aki D'Artagnan és Vay Sándor álnéven írt. Ez nem csak az irodalmi álneve volt, hanem a mindennapi életben is férfi nevet használt, ráadásul férfiként viselkedett és öltözködött.⁶⁶ Egy másik jelentős nemesi író és újságíró Teleki Sándorné grófnő, illetve Kende Júlia (1864–1937), aki Szikra álnéven írt. A *Nő* folyóiratot szerkesztette és a *Magyar Író nők Körének* alapítója és első elnöke volt. Rendszeresen politikai cikkeket tett közzé, és a nők szavazati jogáért harcolt. Amikor 1913-ben a *Nők Választójogi Világszövetség VII. kongresszusát* Budapesten tartották, Szikra elnökölt az eseményen.⁶⁷

Amit láthatjuk, a nők már a 19. században többé-kevésbé komolyabban kezdtek részt venni az irodalmi és kulturális életben. Ez a tendencia a 20. században is folytatódott. A 20. század első felének jelentős írónője Ritoók Emma (1868–1945), aki az első regényéért, az *Egyenes úton egyedül*ért elnyerte az *Új Idők* pályadíját, és ezt a regényt gyakran tekintették az első magyar feminista regénynek.⁶⁸ Erdős Renée (1879–1956) pedig az egyik első író nő volt, aki a női erotikáról írt. Bár a költészete és a regényei elutasításra találtak, a kritikusok azonban tehetséges írónak tekintették.⁶⁹ Híres író és újságíró volt Szederkényi Anna (1882–1948), aki gyakran nőkérdésekkel foglalkozott, így például a nő függetlenségéről vagy a dolgozó nők életéről írt.⁷⁰ Egy kor egyik másik fontos alakja Lesznai Anna (1885–1966) volt, akinek a műveit a *Nyugat* és a *Vasárnapi Kör* folyóiratokban rendszeresen közzétették.⁷¹ Lesznai egyik munkatársa és jó barátnője Kaffka Margit (1880–1918) volt. Kaffka, akiről több szó lesz a szakdolgozatomban, Adyval, Babitscsal és Móriczsal együtt a *Nyugat* első nemzedéke közé tartozott.⁷² Az első világháború utáni időszak egyik legfontosabb alakja Tormay Cécile (1875–1937) volt, aki Ritoók Emmával együtt, 1919-ben létrehozta a *Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége* (MANSZ) nevű konzervatív-keresztény szellemiségű női szervezetet.⁷³ A 20. század első felének írónői közül, többek között, megemlíthetjük még

⁶⁵ Török Zsuzsa, *Az Aranyfűst és a kulcsregény műfaja a modernizmus magyar irodalmában*, Irodalomtörténet, 2013/94. évf., 3. sz., 354.

⁶⁶ Fábri Anna, *Közíró vagy szépíró? Írói szerepkör és társadalmi-kulturális indíttatás összefüggései a 19. századi magyar írónők munkásságában*, I. m., 70.

⁶⁷ Vashegyi MacDonald Ágnes, *Undoing the collective amnesia: a brief discussion of feminism and women writers in Hungary*, I. m., 113.

⁶⁸ Zsadányi Edit, *Író nők a századelőn*, I. m., 817.

⁶⁹ L'Homme Ilona, *A női írók helye az irodalmi diskurzusban 1900-1945.*, I. m., 54-55.

⁷⁰ Zsadányi Edit, *Író nők a századelőn*, I. m., 822.

⁷¹ *Ibid.*, 813.

⁷² Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszert”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, Doktori disszertáció, Budapest: Eötvös Loránd tudományegyetem, 2008, 16.

⁷³ Kollarits Krisztina, *Író nők a Napkelet körül*, I. m., 17.

Dánielné Lengyel Laurát, Gulácsy Irént, Berde Máriát, Szabó Máriát, Szenes Piroskát és Földes Jolánt.⁷⁴

2.2.A nők szerepe a sajtóban

A sajtó a 19. században komolyabban kezdte venni a nőket, mint olvasóközönséget, ami egyre több női lap születéséhez vezetett. Európában már a 18. században létrejöttek a hölgyeknek szóló folyóiratok, mint például a *Spectator*, angol hetilap, vagy a *Die Vernünftigen Tadlerinnen* és az *Iris* német lapok.⁷⁵ Magyarországon 1794-ben jelent meg rövid életű *Uránia* lap, a nők számára készült folyóirat.⁷⁶ A 19. század során népszerűek lettek az úgynevezett divatlapok, amely főleg a divatról vagy különböző kézimunkákról írták, mivel az irodalmi cikkeknek kiegészítő szerepe volt.⁷⁷ Ilyen a *Magyar Bazár* divatlap, amely a híres német *Bazár* folyóirat mintájára született 1866-ban. A divatlap 1873-ben beolvadt a *Nők Munkakörébe*, a Wohl testvérek lapjába, és ekkor a Nőképző-, Gazdasszony- és Nőiparegylet hivatalos lapja lett.⁷⁸ Egy másik divatlap *Pesti Hölgydivatlap* volt, amely 1873-ben a szerkesztője Király János a *Magyar Bazár* mintájára *Budapesti Bazárnak* nevezett el.⁷⁹ Egy másik csoportot a háztartási, nevelési és gazdasági témákkal foglalkozó folyóiratok képeznek.⁸⁰ Az ilyen fajta női lapok képviselői a *Magyar Háztartás* és a *Magyar Háziasszony*.⁸¹ Ebben az időben a leghíresebb női lap az 1871-ben megindult *Nők Lapja* volt, amelyben tanácsokat adtak a gyermekneveléshez, a konyhai munkákhoz, de sokszor az irodalmi és a művészeti eseményekről is beszámoltak.⁸² A 20. század elején sok feminista folyóirat született, a legfontosabb a *Nő és a Társadalom* volt.⁸³

A nőkre nem csak mint közönségre, hanem mint szerzőkre is tekintett a sajtó. A kornak vezető szépirodalmi folyóiratai egyre több figyelmet kezdtek fordítani a női olvasókra,

⁷⁴ Zsadányi Edit, *Írónők a századelőn*, I. m., 813.

⁷⁵ Nagydiósi Gézáne, *Magyarországi női lapok a XIX. század végéig*, Budapest: Az OSZK évkönyve, 1957, 193-194.

⁷⁶ Czeferner Dóra, „Kávéházakban, klubokban, olvasóköri körökben kérjük A Nő és a Társadalom lapot!” *Egy folyóirat a nők egyenjogúságáért*, I. m., 50.

⁷⁷ Nagydiósi Gézáne, *Magyarországi női lapok a XIX. század végéig*, I. m., 212.

⁷⁸ *Ibid.*, 213.

⁷⁹ *Ibid.*, 216.

⁸⁰ *Ibid.*, 212.

⁸¹ *Ibid.*, 220-222.

⁸² *Ibid.*, 223.

⁸³ Czeferner Dóra, „Kávéházakban, klubokban, olvasóköri körökben kérjük A Nő és a Társadalom lapot!” *Egy folyóirat a nők egyenjogúságáért*, I. m., 51.

valamint az írónőkre is, akiknek a műveit közzétételre méltónak tartották. A 19. század vége előtt két új folyóirat jelent meg Magyarországon, az *Új Idők* és az *A Hét*. Az *A Hét*nek volt egy divat rovata, amely különböző, nőknek szánt hirdetésekéből állt. Gyakran kozmetikai termékeket reklámoztak, de új eszközöket is, amelyek akkoriban népszerűek voltak, például írógépet, távirót vagy távbeszélőt.⁸⁴ Az *Új Idők*nek a *Mindenféle* rovata volt, amelyben különböző társadalmi eseményekről olvashattak, többek között a női emancipációról és a női agyvelőről. Különböző hirdetéseket is közzétettek, leginkább kozmetikumokét, varrógépekét és konyhai eszközökét.⁸⁵ A nők mindkét folyóiratban rendszeresen közzétették műveiket. Herczeg Ferenc, az *Új Idők* szerkesztője, több mint kétszáz női alkotást publikált,⁸⁶ míg a folyóirat állandó szerkesztésében Tutsek Anna és Teleki Sándorné vett részt.⁸⁷ A tény, hogy *A Hét*ben Ignotus Emma asszony álnéven írt, az *Új Idők*ben pedig Herczeg Ferenc Horkaynéként⁸⁸, véleményem szerint azt mutatja, hogy a férfiak kíváncsiak lettek a nők gondolkodásmódjára, sőt a világot női szemszögből szerették volna látni, és ezért ilyen módon kísérleteztek.

A *Nyugat* (1908-1941), az egyik legjelentősebb irodalmi folyóirata a 20. századnak, rendszeresen közölte Kaffka Margit, Lesznai Anna, Tóth Wanda és Lányi Sarolta munkáit. 1919 és 1941 között Török Sophie és Reichard Piroska versei gyakran kaptak helyet a folyóiratban, míg Kosáryné Réz Lola, Dánielné Lengyel Laura és Szentés Piroska írásai csak alkalomszerűen.⁸⁹

Tormay Cécile a *Napkeletnek*, a *Nyugat* ellenlapjaként indított irodalmi folyóiratnak a főszerkesztője volt. A 1923-tól 1940-ig kiadott folyóiratban mintegy háromszáz női alkotás jelentet meg.⁹⁰ Az állandó női szerzők között volt Nagy Emma, R. Berde Mária, Szabó Mária, Czóbel Minka, Ritoók Emma, Kosáryné Réz Lola, és Gulácsy Irén.⁹¹

⁸⁴ Dede Franciska, „Szerzők a lámpa előtt”. *A Hét és az Új Idők szerzői 1895-1900*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2005/109. évf., 2-3. sz., 287-290.

⁸⁵ *Ibid.*, 292.

⁸⁶ Vashegyi MacDonald Ágnes, *Undoing the collective amnesia: a brief discussion of feminism and women writers in Hungary*, I. m., 113.

⁸⁷ Dede Franciska, „Szerzők a lámpa előtt”. *A Hét és az Új Idők szerzői 1895-1900*, I. m., 309.

⁸⁸ *Ibid.*, 302.

⁸⁹ Zsadányi Edit, *Írónők a századelőn*, I. m., 817.

⁹⁰ Vashegyi MacDonald Ágnes, *Undoing the collective amnesia: a brief discussion of feminism and women writers in Hungary*, I. m., 116.

⁹¹ Zsadányi Edit, *Írónők a századelőn*, I. m., 816-817.

3. Kaffka Margit – „a nagyon-nagy íróasszony”

3.1. Uray Margit – a *Színek és évek* Pórtelky Magdája

A *Színek és évek* című regény elemzése előtt nagyon fontos megismerni Kaffka Margit családtörténetét. Kaffka Margit anyja, Uray Margit és a *Színek és évek* főszereplője, Pórtelky Magda összehasonlítása után látni fogjuk, hogy Uray Margit élete a regény történetének mintájául szolgált. Az önéletrajzában⁹² Kaffka Margit így írja le az anyját:

Az anyámat én még ismertem olyannak, aki csupa dac volt, góg és lázadozás minden ellen; mert ez a minden az élet volt, a fajták és osztályok felett álló törvény, mely megőrölte lassan és teljesen.⁹³

Az önéletrajzában Kaffka az anyai ág történetét írja le. Az Uray család Szatmár megye egyik legrégebbi nemzetsége volt. Tagjai főként magas tisztségek viselői voltak, és a család első ága a 19. század közepén bárói címet kapott. Uray Margit a második ág leszármazottja volt, amelynek tagjai főleg birtokosok, közepes rangú megyei tisztviselők és ügyvédek voltak. A *Színek és évek* 19. fejezetében olvashatjuk a Pórtelky család történetét is, amely hasonlít az Uray család történetéhez. A regényben Melanie grófnő, Magda riválisa, a Pórtelky család első ágából származik, Magda pedig a család második ágához tartozik. Melanie grófnő valószínűleg Ujfalussyné Uray Leona, Nagykarolynak egyik híres nőalakja volt. Uray Margit szülei Uray József és Nemestóthy Szabó Emma voltak. Az apja fiatalon meghalt, és az anyja feleségül ment Csanády Miklóshoz. Így történt a regényben is: Magda anyja, Klára Zimán, mint Nemestóthy Szabó Emma, nevezetes szépasszony volt, aki Magda apja halála után, másodszor férjhez ment.

Kaffka Gyula, Kaffka Margit apja, ügyvéd, majd megyei főügyvéd volt. 1878-ban feleségül vette Uray Margitot, és a házasságukból két gyerek született: Margit és Ibolya. Kaffka Gyula, 1886. június 23-án, 36 éves korában halt meg. Kaffka Margit önéletrajza szerint az apja egy végzetes betegségben szenvedett, de az irodalomtörténész Rolla Margit *A fiatal Kaffka Margit* című tanulmányában azt állítja, hogy Kaffka Gyula öngyilkos lett. A *Színek és évek*ben Vodicska Jenő, Magda első férje is öngyilkos lett, ezért megállapíthatjuk, hogy Kaffka Vodicska Jenő alakját Kaffka Gyuláról mintázta. A férje halála után, Uray Margit és a két gyereke nagy bajban találták magukat, mert Gyula nem hagyott vagyont a családra. Uray Margit, mint Magda, felment Pestre az egyik rokonához, ahol

⁹² A családregegye, a *Színek és évek* után Kaffka fontosnak tartotta, hogy egy nem fiktív önéletrajzot írjon. Ezt az írást *Az Érdekes Újság Dekameronja* közzétette 1912-ben. Vö. Bodnár György, *Kaffka Margit*, Budapest: Balassi Kiadó, 2001, 7.

⁹³ *Ibid.*, 10.

postamesternőnek készült, de hiába. A férje szülei, akik soha nem fogadták el, hogy a fia egy dzsentrilányt hozott a családba, azt javasolták menyüknek, hogy a hároméves Ibolya menjen Miskolcra, ahol ők gondoskodni fognak róla. Uray Margit elfogadta a javaslatukat. A polgár és dzsentri világ közötti megértés hiánya a regény egyik fontos motívuma, amelyről később több szó esik majd. A hatesztendő Kaffka Margit az anyjával maradt, aki hamarosan feleségül ment Almásy Ignác ügyvédhez. Hasonló sors jutott Magdának is. Vodicska Jenő szülei, a fiuk öngyilkossága után, magukhoz vették Magda és Jenő fiát. Uray Margit, úgy mint Pórtelky Magda, második házasságában is boldogtalan volt. Almásy Ignác, akinek alakját a regényben Horváth Dénes jeleníti meg, korábban a család barátja volt. Ő is, mint Dénes, ügyvéd, jól hegedült és mulató kedvű volt. Kaffka Margit anyjának ebből a házasságából három gyermeke született, két lánya és egy fia. Pórtelky Magdának pedig három lánya született a Horváth Dénessel való frigyéből. Uray Margit fia György sokat ivott, kártyázott és egy vonatszerencsétlenségben halt meg. A *Színek és években* Magda egyik bátyja, Csaba, hasonló sorsra jutott: mindig részeg, különböző falvakba járt.⁹⁴

Más megtörtént események is találhatóak a regényben. Szinyér, a regény főhelye, valójában Nagykároly, Kaffka Margit szülővárosa. A regényben Kaffka egy nagy tűzvészt ír le, amely 1887-ben Nagykárolyban pusztított. Uray Margit az őseitől néhány bútordarabot örökölt, és a regényben gyakran fordul elő a tűzvész megmentett bútordarabok motívuma, amelyek átkísérik Magdát az életén. A másik valós történet, amely szerepel a *Színek és években* is Rudolf trónörökös 1884-ben Nagykárolyban tett látogatása volt.⁹⁵

3.2.Kaffka Margit élettörténete

Kaffka Margit Nagykárolyban 1880. június 10-én látta meg a napvilágot. 1886-ban, néhány hónappal az apja halála után, az irgalmas nővérek szatmári zárdájába került, ahol ingyen kezdhetette meg a tanulmányait. Erről a három szigorú zárdai évről olvashatunk a *Levelek a zárdából* (1904) című művében. Az anyja és a mostohaapja egy foglalkozást kerestek Margitnak: kesztyűboltba vagy varrodába akartak adni, de a szembetegsége miatt 1890-ben beírták a Nőegylet Nőipariskolájába, a későbbi városi polgáriba, ahol barátságot kötött

⁹⁴ Bodnár György: *Kaffka Margit*, I. m., 7-10., 189-190.; Földes Anna, *Kaffka Margit – Pályakép*, I. m., 29-36.

⁹⁵ Bodnár György, *Kaffka Margit*, I. m., 14.

Nemestóthy Szabó Hedviggel, a levelekben⁹⁶ Heddának nevezett unokatestvérével. A kettejük közötti levelezésének köszönhetően, ami 1903-ig tartott, ma sokat tudunk Kaffka titkairól és érzésiről. 1894-ben Margit azt írta Heddának, hogy a szatmári tanítóképzőbe akar menni. Az első tanévben beköltözött a zárdai internátusba, ahol nem kellett fizetnie a lakhatásért. Ennek fejében, a diploma megszerzése után egy évig Margitnak ingyen kellett tanítania valamelyik zárdában. A *Hangyaboly* (1917) című regényét a zárdai tanítóképző tapasztalatai ihlették. 1898-ban tanítónői oklevelet szerzett, és tanítani kezdett az irgalmas nővérek miskolci zárdájában. A Hedda-levelekből kiderül, hogy Kaffka nem volt elégedett az új munkával, a tanítást robotolásként élte meg. 1899-ben gróf Karolyi Isvánné, akitől Margit édesanyja pártfogolást kért lánya számára, és Kaffka László, Margit nagybátyja segítségével, beiratkozott az Erzsébet Nőiskolába, amely ebben az időben a híres tanítónőképző budapesti központja volt. A *Mária évei* (1913) című regényét az Erzsébet Nőiskolában töltött három év ihlette. Végül 1902-ben polgári iskolai tanítónői oklevelet szerzett és visszatért Miskolcra, ahol állást kapott a miskolci Állami Polgári Leányiskolában. Kaffka Margit az önéletrajzában azt írta, hogy első verseit húszéves korában kezdte írni. A *Legenda* vagy eredeti címén az *Ind legenda* Margit első nyomtatásban kiadott verse volt, amely 1901-ben a *Szatmármegyei Közlönyben* jelent meg. Ebben az időben fontos kapcsolata alakult ki Fenyő Miksával, akivel rendszeresen levelezett. Fenyő kritikát írt róla *A Hétkben*, és visszajelzéseket adott Kaffka műveire.

Kaffka Margit írói pályáját a *Magyar Génius* folyóiratban kezdte meg. 1902-ben először Osvát Ernő, majd Gellért Oszkár vette át a lap szerkesztését Basch Árpádtól. Gellért Basch egyik fiókjában megtalálta a Kaffka több versét, amelyeket hamarosan közzétett. Kaffka erről írta Heddának egy levelében:

Egy nagy csomagot hozott a postás [...], és benne vagy 14-15 száma a *Génius*znak. Új címlap, új nevek a borítékon – tyhú – itt nagy változások estek – s benn közölve néhány „nem paraszti” versem, amiket a másik szerkesztő úgy látszik, mégsem a papírkosárba, hanem valami fiókba tehetett. Furesa” – Hát ezek újból felfedeztek!⁹⁷

Azt, hogy hogyan kerültek Kaffka Margit versei ebbe a fiókba, azt ő maga mesélte el, az azonban kérdés, és az is marad, hogy valóban így történt-e:

⁹⁶ A Kaffka Margit és Nemestóthy Szabó Hedvig közötti intim levelezést Rolla Margit 1980-ban kiadta *A Fiatall Kaffka Margit* című művében. Vö. Földes Anna, *Kaffka Margit. Pályakép*, I. m., 36.

⁹⁷ Kaffka Margit levele Nemestóthy Szabó Hedvignek, Miskolc, 1903. febr. 8. In: *A lélek stáció. Kaffka Margit válogatott levelezése*, 74-75. Vö. Borgos Anna, „Mit csinálhatok én az embervoltommal...”. *Kaffka Margit*, In: Borgos Anna, Szilágyi Judit (szerk.), *Nőírók és írók. Irodalmi és női szerepek a Nyugatban*, Budapest: Noran Könyvesház Kft, 2011, 37.

Vidéki leány voltam, alig sejtve arról, hogy „író” szeretnék vagy akarnék lenni; a mai Nyugat (akkor egy Magyar Génusz című kis újság) szerkesztői megtalálták a szerkesztőség egy fiókjában néhány versemet, melyek közül a lap előbbi szerkesztője kizárólag a magyaros, parasztos tárgyúakat közölte, mikor iskolatársnőim a III/a évfolyam közdicsvágból titokban beküldték őket, hogy születésnapra ajándécul és meglepetésül nyomtatva olvashassam a nevem, s a III/b-nek „pukkadjanak”.⁹⁸

Ebben az időben, Gellért Oszkár levélben felvette a kapcsolatot az addigi ismeretlen Kaffka Margittal. Ő akarta előkészíteni és szerkeszteni Kaffka verseit, melyekből 1903-ban jelent meg *Verseik* című kötet. 1904-től Kaffka intenzíven levelezett *A Hét* szerkesztőjével, Kiss Józseffel is, aki rendszeresen közölte Kaffka verseit a folyóiratban. Az írás egyre fontosabb szerepet játszott az életében, és Kaffka Miskolcon kis irodalmi kört alakított, ahol gyakran Ady verseit olvasták és vitatkoztak róluk. 1903-ban megismerte Fröhlich Brúnó erdészmérnököt, akivel két év után házasságot kötött, és lakást béreltek Miskolcon. Hamarosan jelentkeztek a problémák: Kaffkának sok volt egyszerre a háztartást vezetni és tanítani, több időt akart szentelni az írásra. Miskolcon börtönben érezte magát. Ekkor szeretett bele irodalmi körének egyik tagjába, a miskolci festőművészbé, Sassy Attilába. Ő illusztrálta *Kaffka Margit könyvét*, Kaffka második verseskötetét. Amikor Sassy Párizsba költözött, Kaffka vele akart menni, de a festő nem hívta magával. Ezután, 1906-ban megszületett Lacika, Fröhlich és Kaffka fia. A következő évben Margit kedvéért, mindhárman Újpestre költöztek, és Margit az újpesti Állami Polgári Leányiskolában kezdett tanítani. Ebben az időszakban Kaffka rendszeresen a *Hét*, a *Figyelő*, a *Jövendő*, a *Virágfakadás* és a *Szerda* folyóiratokban publikálta verseit, novelláit és kritikáit. 1908-ban a *Nyugat* szerkesztői meghívták maguk közé, amit ő szívesen elfogadott. Az új folyóiratnak első számában Kaffka Margit Kosztolányi Dezső *Négy fal között* című verseskötetéről írt kritikája jelent meg. 1910-ben egyéves tanulmányi szabadságot kapott, hogy több időt fordíthasson az írásra. Ebben az évben Párizsba, majd Prágába is utazott. Ekkor már egy ideje nem élt a férjével, és 1910. decemberben a Pestvidéki Királyi Törvényszék házasságukat felbontotta. Kaffkát az ütegi utcai polgári leányiskolába helyezték át, ahol jó tanárnak és még jobb írónak tekintették a tanítványai és a kollégái. Az egyik tanítványa, Laszlovszky Viktória így emlékszik tanárnőjére:

Kaffka Margitról tudtuk, hogy költő, néhányan már a verseit is olvasták. Hallottuk, hogy elbeszélései is megjelentek, de ő olyasmiről az órán sohasem beszélt. [...] Irodalomtörténeti emlékem róla csak annyi, hogy egyszer megtanította nekünk Ady Endre »Züg-zeng a jégcimbalom« című versét. Ez volt az életemben – de a

⁹⁸ Kaffka Margit, *Néhány „Levél”-re*. In: Bodnár György (szerk.), *Hullámzó élet*, Budapest: Szépirodalmi Kiadó, 1957, 207-208. Vö. Bodnár György, *Kaffka Margit*, I. m., 30.

többiekében is – az első Ady-vers. Mert hiába volt Ady Endre abban az időben már forradalmi jelentőségű, kiemelkedően nagy költő, a tankönyvekben, az iskolában nem szerepelt. Ebből az esetből is nagy riadalom lett. Azt rebesgették, hogy Margit nénit behívatta magához az igazgatónő és felelőségre vonta: miért tanít ilyen »erkölcsromboló« verseket.⁹⁹

Az egyik tanártársa egyszer ezt mondta Margitról:

Sokat mesélhetnének Margitról a volt nyugatosok, ezekkel volt szoros kapcsolatban, ezeket tartotta igazi kollégának – a tanárság neki mellékfoglalkozása volt.¹⁰⁰

Nyilvánvaló, hogy számára a *Nyugat* sokkal fontosabb lett tanításnál. Kaffka Margit 1908-ben írta meg az első levelét Ady Endrének „A duk-duk affér”¹⁰¹ után, és hamarosan személyesen is megismerkedtek, és baráti kapcsolatot alakult ki köztük. Bölöni György így emlékszik a Kaffka és Ady társaságában eltöltött estére:

Igen gyakran vagyunk együtt. Margitot is, Bandi [Ady] is kedvelik a traccsot, a pletykát és sokat elbeszélgetünk, vitázunk: politika, írók, nők, szerelmek.¹⁰²

Kaffka mindig tisztelte Ady-t, de a költő viselkedése Kaffka iránt gyakran ambivalens volt. Egyrészt, nagyon tehetséges írónőnek tartotta, másrészt zavarták a „nőies” vonások a műveiben. A *Csendes válságok* című Kaffka-novelláskötetről szóló kritikájában Ady ezt írta:

Én is jobban szerettem, azaz türtem Magát, amíg ki nem derült a Maga valami mivolta. Milyen szép tréfavirágokkal udvaroltam Magának: »nem szeretem az írónőket, de Maga annyira író, hogy már nem is nézem magát nőnek«.¹⁰³

A *Nyugat* elfogultnak tartotta a kritikáját, és ezért nem jelent meg a folyóiratban. Ady megjegyzése, amely szerint „az emberben mégis csak az ember a fontos és nem a nemi különbség”, enyhíti a költő szigorú szavait. Egy 1913-ben Kaffka Adynak írt leveléből pedig látható, hogy kettejük között létrejött a kölcsönös tisztelet is. Kaffka megköszönte Adynak az első két regénye [a *Színek és éveket* és a *Mária évei*] elismerését. Ady Kaffka iránti tisztelete két versében, a *Nő-kergető fényes hazuságban* (1912) „a nagyon-nagy íróasszonynak” és a *Vágyini hogy szeretnében* (1913) „a nagy írónak, félelmetes barátnak, de derék embernek”-ben mutatkozik meg.

⁹⁹ Földes Anna, *Kaffka Margit. Pályakép*, I. m., 100-101.

¹⁰⁰ Maniuné Horváth Lenke levele. OSZK Kézirattár, Kaffka Margit – anekta. Vö. Bodnár György, *Kaffka Margit*, I. m., 47.

¹⁰¹ Ady Endre, *A duk-duk affér*, Új Idők, 1908.

¹⁰² Bölöni György, *Az igazi Ady*, 256. Vö. Bodnár György, *Kaffka Margit*, I. m., 50.

¹⁰³ Ady Endre: *Csendes válságok. Kaffka Margit könyve*. OSZK Kézirattár, Quart. Hung., 1910, 2169. Vö. Borgos Anna, „Mit csinálhatok én az embervoltommal...”. *Kaffka Margit*, I. m., 46.

Kafka rendszeresen részt vett az irodalmi életben. A Márvány utcában levő lakása vasárnap délutánonként igazi irodalmi szalonná vált. Vendégei általában Ady Endre, Balázs Béla, Ignó, Fenyő Miksa, Füst Milán, Kosztolányi Dezső, Lesznai Anna és Szabó Dezső voltak.

Kafka gyakran megfordult a kávéházakban. Leggyakrabban a Bristol, a Centrál, a New York és a Vígszínház kávéházban találkozott a többi nyugatossal. Nagy becsben tartották a *Nyugat* körében, de Dénes Zsófia visszaemlékezése¹⁰⁴ szerint a *Nyugat*-vacsorákon valószínűleg Osvát indítványára, a női munkatársaknak és a feleségeknek külön asztalnál kellett ülni, és ez nem tetszett Margitnak.

Nem volt tagja semmiféle nőmozgalomnak, de tartott néhány előadást különböző egyesületekben, például a Női Líceumban *A női lélekről*, egy másik alkalommal pedig Weininger már említett *Nem és jellem* mizogün könyvéről beszélt. Továbbá, a nagyváradi *Feministák Egyesülete* meghívta, hogy felolvasást tartson Eötvös Józsefről, a *Nőtisztviselők Országos Egyesülete* pedig azt akarta, hogy saját műveiből olvasson fel. 1913-ben *A női lélekről* tartott előadása írott változataként *Az asszony ügye* című cikke született meg, amely a Nők Választójogi Világszövetsége nyári budapesti kongresszusára való előhangolásaként jelent meg. A cikkében a nők új helyzetéről beszélt:

De világosan áll előttem új helyzetében a jövő fejlettebb asszonya. Emberasszony legyen, kinek egyéniségében az asszonyi bajjal egy értékű egy sereg nemétől független kvalitás: becsületség, szavatartás, felelősség, gavalléria és diszkréció. Tisztességes ember legyen; ne tisztességes asszony.”¹⁰⁵

Mindebből megállapítható, hogy Kafka nem követi a szigorú feminista dogmákat, számára, nemtől függetlenül, az emberi méltóságért való küzdelem a fontos.

Kafka Margit 1910 és 1914 között írta meg a *Csendes válságok*, a *Csonka regény*, *novellák*, a *Süppedő talajon* és a *Szent Ildefonso bálja* című novellásköteteit, a *Tallózó évek*, és az *Utolszor a lyrán* című versgyűjteményeit, valamint a *Színek és évek*, a *Mária évei* című regényeit.

1914-ben megismerkedett a nála tíz évvel idősebb orvossal, Bauer Ervinnel, Balázs Béla öccsével. Ebben az évben együtt utaztak Itáliába, de Perugiában megtudták, hogy kitört

¹⁰⁴ Dénes Zsófia, *Éjjéli vallomás*. PIM Kézirattára, 2003/58., 8. Vö. Szilágyi Judit: *Osvát Ernő és a nők* In: Varga Virág, Zsávolya Zoltán (szerk.): *Nő, tükrök, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalomról*. Ráció Kiadó, Budapest, 2009, 49.

¹⁰⁵ Kafka Margit, *Az asszony ügye*, Világ, 1913. április 20., 9. Vö. Borgos Anna, *Mit csinálhatok én az embervoltommal...*. Kafka Margit, I. m., 62.

az első világháború, és hamarosan hazaindultak. Ervinnek a szegedi bevonulási központban kellett jelentkeznie, Kaffka utánament, és ott kötöttek házasságot. 1915-ben Kaffkának sikerült elintéznie, hogy nyugdíjba mehessen. Ebben az évben kiadta a *Lírai jegyzetek egy évről* című háborúellenes művét. Ervin a temesvári katonai kórházban kapott állást, ahová Kaffka is hamarosan beköltözött. Ott éltek 1918-ig, amikor először Kaffka, majd Ervin visszatért Budapestre. Kaffka már csak szépirodalomnak élt, és 1916 és 1918 között jelentek meg a *Két nyár*, az *Állomások* és a *Hangyaboly* című regényei és *Az élet útján* című versgyűjteménye. 1918-ban, a fia Laci, aki az utolsó években először Fröhlichnél, utána a dévai internátusban élt, hazatért, amikor az internátust a spanyolnátha miatt bezárták. November 25-én Schöpflin Aladár látogatta Margitot, aki utána így írja le ezt a napot:

Jó érzéssel beszélt a dolgairól, örült, hogy nincs már háború, nem kell többé féltetnie fiatal férjét, akivel boldog egyetértésben élt. Úgy érezte, most végre méltányolják munkáját, elmondta tervét, nagy regényt akar írni Josephus Flaviusról [...] Kisfia, Lacó panaszkodott, hogy a feje fáj. [...] Másnap délután hallottam, hogy Lacikával együtt bevitték a klinikára, kitört rajta a spanyoljárvány.¹⁰⁶

December 1-jén Kaffka, majd másnap a fia is meghalt. 1918. december 3-án temették őket a Farkasréti temetőben, és a sírnál Babits Mihály és Móricz Zsigmond tartott búcsúbeszédet. Az elmondások szerint, a betegen, ágyban fekvő Ady napokig sírt.¹⁰⁷

3.3.Kaffka Margit hősnői

Kaffka Margit hősei általában a nők, akiknek novelláin és regényein keresztül megismerhetjük a sorsát. Vannak olyanok, mint Magda, akik pusztuló világban élnek, szeretnék az újat, de a külső és a belső körülmények miatt ez lehetetlen számukra. Vannak olyanok is, akiknek az élet új kiutakat nyújt. Ők okosak, diplomás nők, akik szeretnék önmagukat megvalósítani, de mégsem tudnak teljesen elszakadni a régi világtól, és az ő sorsuk majdnem ugyanolyan lett, mint az elődeiké. Ezek az úgynevezett „új nő” típusának képviselői.¹⁰⁸ Kaffka egyik próza írásában, az *Új típusok* című novellában, amelyet 1903-ban a *Magyar Géniusz* közölt, az „új nő” példája jelenik meg. Bodnár György szerint ez a novella

¹⁰⁶ Schöpflin Aladár, *Kaffka Margit síremléke*, Nyugat, 1939/2., 40-41. Vö Bodnár György, *Kaffka Margit*, I. m., 78.

¹⁰⁷ Bodnár György, *Kaffka Margit*, I. m., 7-83.; Borgos Anna, „Mit csinálhatok én az embervoltommal...”. *Kaffka Margit*, I. m., 35-78.; Földes Anna, *Kaffka Margit. Pályakép*, I. m., 5-103.

¹⁰⁸ A 19. század második felében az európai és amerikai szépirodalomban és sajtóban megjelenik az „Új Nő” fogalma. Vö. Mészáros Zsolt: *Az „Új nő” és az „új novella” Kaffka Margit korai kisprózájában (1903-1908)*, *Literatura*, 2014/40. évf., 3. sz., 225.

az egész Kaffka-életmű tézise lett.¹⁰⁹ Az „új nő” álmait és vágyait csak a következő nemzedékek tudják teljesen megvalósítani.¹¹⁰ A legtöbb nőalakban Kaffka a századfordulón élő asszonyok gondjait és küzdelmeit mutatja be, és némelyikkel biztosan ő maga is találkozott élete során. Véleményem szerint ebben rejlik Kaffka Margit érdeme. Ő nem a független, erős nőkről beszél, mert tudta, hogy egy „új típusú nő” előtt sok nehézség áll. Mégis egy-két novellájának (a *Jöttment*, a *Lefekvés előtt*) hősnői a kor győztes nőtípusát képviselik.¹¹¹

Kaffka legismertebb regényeit, a *Színek és éveket*, a *Mária éveit*, illetve az *Állomásokat*, trilógiának nevezhetjük mert ezekben a hősnőkben három különböző nőtípusával ismerhetünk meg: a múlt áldozatát, a tragikus kezdet hősnőjét, és az új világ győztes asszonyát.¹¹² Pórtelky Magdát nevezhetjük az „új nő” elődjének, mert ő volt az első, aki lázadni kezdett a társadalmi normák ellen. Igaz, hogy végül elfogadta a világban neki szánt helyet, de az új célja az lett, hogy a lányai számára jobb jövőt biztosítson. Laszlovszky Mária, a *Mária éveit* hősnője, már az „új típusú nő”. Neki sikerült az, amit Magda szeretett volna a lányainak: diplomát szerzett és saját munkájából, illetve a tanári állásából él. Csak az a baj, hogy Mária idegenként találja magát az új világban. Az *Állomások* hősei pedig, a festő Rosztoky Éva és a költő Szörény Telka, küzdelem és kompromisszumok után, végül elégedettek az életükkel. Szörény Telka felhagy a költészettel, mert szerelmes lett egy költőbe, Éva pedig megtalálja a boldogságot a művészi életében és az új társadalmi környezetben. Évában, aki a férfiakkal egyenrangúaknak érzi magát, láthatjuk az „új típusú nő” győzelmét. Mondhatjuk, hogy az *Állomások* a jobb életbe és a nők függetlenségébe vetett reménnyel végződik.

Véleményem szerint, Kaffka Margit mind a három regényben közvetlenül beszél az érzéseiről, és leírja az életének egy-egy részét: az ősei, illetve az anyja régi világgal való szakítását. Továbbá, ír a saját küzdelmeiről az új világban, a dolgozó nő nehézségeiről és végül az új világ által nyújtott lehetőségekről, az igazi karriernek, illetve az írás felfedezésének örömeiről. De a regényeiben nem csak a saját életének nyomait találjuk, hanem

¹⁰⁹ Bodnár György, *Kaffka Margit*, I. m., 127.

¹¹⁰ Mészáros Zsolt: *Az „Új nő” és az „új novella” Kaffka Margit korai kisprózájában (1903-1908)*, I. m., 225.

¹¹¹ Bodnár György, *Kaffka Margit*, I. m., 148.

¹¹² Bodnár György bevezető tanulmánya, In: *Kaffka Margit regényei*, Budapest: Szépirodalmi könyvkiadó, 1962., 10.

a kortársai különböző élettörténeteit is, mert a műveinek fő jellemzője a dokumentumszerűség.¹¹³

¹¹³ Komáromi Gabriella, *Kaffka Margit. Színek és évek. Hangyaboly*, In: Székely Éva (szerk.), *Hatvanhat híres magyar regény*, Budapest, Móra Könyvkiadó, 1995, 225.

4. A társadalom korrajza a *Színek és években*

4.1. A századvégi nők életének ábrázolása női szemmel nézve

A *Színek és évek* regényt, amelyben Kaffka egy nő sorsán keresztül a századvégi Magyarországot ábrázolta, először folytatásban jelentették meg a *Vasárnapi Újságban*, az utolsó részét 1912-ben közölték.¹¹⁴ Pórtelky Magdát, a regény főhősnőjét egy megözvegyült, magányos asszonyként ismerjük meg, aki csendességben, virágok közt, az ősektől örökölt bútorokkal körülvéve emlékezik a múltjára.

Magda egy dzscentri család leszármazottja, és a regényben tanúi vagyunk e világ összeomlásának. A dzscentrik az elszegényedő középbirtokos nemesség, akik nem tudtak az új idők változásaihoz alkalmazkodni, ezért vagyonukat elvesztették. A nemesi életformájukat próbálták megőrizni katonai, vagy köztisztviselői pályát választva. A századfordulón egyre több dzscentri költözött el a nagyvárosokba, ahol nem mondtak le egykori életmódjukról, ami végül anyagi csődhez vezetett. Egy részük az értelmiségi pálya mellett döntött, ügyvéd, tanár, orvos, mérnök, stb. lett, és így egybeolvadt a feltörekvő polgárság rétegével.¹¹⁵ A dzscentrik hanyatlása, mint téma, nem új a magyar irodalomban,¹¹⁶ de amit sokan újdonságnak tartottak éppen az, hogy Kaffka egy nő szemszögéből az egész történelmi korrajzot ábrázolta.¹¹⁷ Tehát, Magda saját életet, a kortársai életét, és egy társadalmi rendszert züllését szubjektív módon beszéli el.

A regény nagyanyán, az anyán és a lányon keresztül három nemzedék asszonyait mutatja be. Grószai nagyanya a vidéki nagyasszonyt ábrázolja, akinek a fő célja a család társadalmi emelkedése és továbbélése. Az ő funkciója a *pater familias*éhoz hasonlít,¹¹⁸ ezért Magda grószit gyakran nevezi a „női pátriárkának”¹¹⁹ is, és így emlékszik rá. Klára anya

114 Földes Anna, *Kaffka Margit. Pályakép*, I. m., 129.

115 Harmat Árpád Péter: *Magyarország társadalmi dualizmus korában* [Online: <http://tortenelemcikkek.hu/node/242> (2019.7.4.)]

¹¹⁶ Dzscentri regényeket írtak például Mikszáth Kálmán (*a Dzscentri-fészek, A két választás Magyarországon, a Gavallérok, A Noszty fiú esete Tóth Marival*) és Móricz Zsigmond (*a Kerek Ferkó, a Kivilágos kivirradtig, az Úri muri, a Forró mezők, a Rokonok*) Vö. Bodnár György, *Kaffka Margit*, I. m., 169-171.

¹¹⁷ Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszert”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m., 75.

118 Kemenes Géfin László, Jastrzebska Jolanta, *Az élet mint narcisztikus színjáték. Kaffka Margit. Színek és évek*, In: Szerk. Uők. *Erotika a huszadik századi magyar regényben (1911-1947)*, Budapest: Kortárs Kiadó, 1998, 19.

119 „Egész ember volt ő, igazságos, osztó szeretetével, kérlelhetetlen, mértékes, okos akaratával – igazi monárkatermészet.” (Kaffka Margit, *Színek és évek*, Budapest: Osiris Kiadó, 1999, 19.), „Milyen okos, mennyire éleslátó volt akkor is még ez a kitűnő erős asszonyember, e női pátriárka; mert több és más tudott lenni, mint „mater familias”.” (Ibid., 114.)

pedig a dzsenti világ tipikus képviselője, akit grósz tizenhat évesen férjhez adott egy nála idősebb férfihoz. A férje inni kezdett, elherdálta családi vagyont, tüdőgyulladásban meghalt. A megözvegyült Klári három gyereke grószhoz költözött, és ott maradt amíg nem lett kénytelen újra férjhez menni. A szépségéről híres Zímán Klárában grósz ellentétet fedezhetjük fel, mert az élet nehézségeit soha nem vette igazán komolyan:

Tán ez volt a szerencséje, nem tudott emésztődni, tragédiát csinálni a dologból, mindennek meglátta a kacagtató, keservesen figurás oldalát, és másokkal együtt mulatott olyan dolgokon, amiket a többi ember szégyellve és szenvedve rejteget.¹²⁰

Magda úgy érzi, hogy ő már különbözik a többiektől:

Én megint másféle leszek! – gondoltam. A lényem egészben elevenebb volt, mozgósabb, összetettebb, nyughatatlanabb. [...] Éreztem, hogy énrám sokáig lehet nézni unalom nélkül, hogy ritkán vagyok kétszer egyforma, és hogy sok-sok féle szó kellene, hogy valaki leírjon engem.¹²¹

Mégis sejti, hogy szeretne valami újat, ám a sorsa ugyanolyan lett mint a többi (dzsenti) asszonyé: férjhez kell menni. A családja eldöntötte, hogy Vodicska Jenő, vagyonosabb ügyvédhez kell hozzámennie. Magda, aki tizennyolc éves, lázadni akar a házasság ellen, de képtelennek érzi magát: „Akkor először öntött el hirtelen valami keserűség a tehetetlen voltom, lányi kiszolgáltatottságom éreztén.”¹²² Nem érzi, hogy a családja együtt érző lenne, és magában kérdezi: „Vajon sohase gondoltak arra, hogy asszony is megunhat, megelegelhet, elküldhet egy férfit?”¹²³ Hamarosan elfojtja, vagyis próbálja elfojtani az érzéseit, amelyekről tudja, hogy elfogadhatatlanok. Az ilyen érzések és gondolatok nem tűnnek el Magda élete során, csak elnyomja őket, de a különböző alkalmakkor felszínre törnek. Magda észreveszi, hogy be kell hódolnia a társadalmi szokásoknak, és a végén önként férjhez megy.

Magda és Jenő két különböző társadalmi rangú családból jöttek, és e két világ megütkezésének jó példája a házassága. Magda családja számára ez a házasság egyfajta kompromisszum, mert nem sikerül társadalmilag egyenrangú udvarlót találni, mivel a Vodicska család a polgár réteghez tartozik. Jenő apja sem akarta, hogy a fia egy dzsenti lányát vegye feleségül. Ez jól látható abban a jelenetben, amelyben Magda egy fényűző vacsorát készített férje születésnapjára. A vacsora közben, Jenő apja egy pillanatban

¹²⁰ Ibid., 87.

¹²¹ Ibid., 22.

¹²² Ibid., 34.

¹²³ Ibid., 41.

abbahagyta az evést, azt mondta: „Én csak egyféle húst szoktam enni vacsorára.”¹²⁴ Ezzel arra szeretett volna utalni, hogy rosszallja dzsentrí pazarló életmódját.

Magda végül csalódik a házasságában, mivel abból hiányzik a szerelem, minden nap egyforma lett, és arra a szomorú következtetésre jut, hogy így lesz addig, „amíg csak élünk!”¹²⁵ Az elfojtott keserű érzések a házasságból folyamatosan visszatérnek az elbeszélés során:

Délben majd hazajön a jó ebédre, kényelmes álmra; otthonos zavartalan ölelésre a tiszta, kedves szobákban, és rá se gondol tán, hogy én itt mennyit loholok, sürgetek, hajszolódom ezért addig. Ez a látszatja nélküli, mindennap újra kezdődő, apró robotmunka; a háztartás gépezete! Egy férfiert!...¹²⁶

Hogy odaadtak engem ennek az embernek! Az életem be van fejezve mármost! Nemsokára... talán... rút és formátlan leszek, és aztán megint és mindig, mint a többi asszonyok!¹²⁷

Magda élettörténetén át láthatjuk, milyen lehetett egy asszony élete a házasságban, és mik lehetnek az érzései és a titkos vágyai. Az erotika, amely egyfajta „tabu” téma volt, mert társadalom úgy tartotta, hogy egy nőnek nem illik sem érezni, sem beszélni erről, egy-két helyen bukkan fel a regényben, például amikor Magda implicit módon írja le egy tipikus, Vodicskával elköltött reggelét: „Az uram most kelt fel [...] És most elmegy innét mindjárt rendbe hozva, megreggelizve, kielégülten, mosolygósan”.¹²⁸ Vodicska nem tudta megadni neki azt, amit akart tőle, a szeretetet és a boldogságot, ezért valószínűleg Magda ezt az úrt próbálta betölteni a mániákus háztartásvezetéssel. Az erotikus érzések elfojtásának motívumát¹²⁹ abban az epizódban is megtaláljuk, amikor az öccse azzal fenyegette a tizennégy éves Magdát, hogy el fogja mondani az anyjuknak, hogy Magda megengedte egy fiúnak, hogy kikapcsolja a blúzát. Magda már akkor tudta, hogy ez erkölcstelen viselkedésnek számít, és dühében egy gyertyatartót vágott öccséhez. Sokkal később, Magda elismeri, hogy sok év után jött rá arra, hogy egy nőnek nem kellene szégyellnie magát ezek az érzések miatt:

És én... én azóta szintúgy *más* lettem; igen, már nem vagyok gyerek-asszony, sokat megtudtam, sok mindenre rájöttem csak úgy, végiggondolás után. És... *merek* végiggondolni, és *merek* és *akarok* néha forró és titkos

¹²⁴ Ibid., 52.

¹²⁵ Ibid., 47.

¹²⁶ Ibid., 48.

¹²⁷ Ibid., 48-49.

¹²⁸ Ibid., 47.

¹²⁹ Kemenes Géfin László, Jastrzebska Jolanta, *Az élet mint narcisztikus színjáték. Kafka Margit. Színek és évek*, I. m., 17.

álmokat egész végigvalókat. Az ember nem a menyegzője éjszakáján válik asszonnyá; nekem, lám, hét esztendő kellett ehhez.¹³⁰

Az anyaságot, amelyet általában a nő hagyományos szerepének tekintenek, a regényben egy más szemszögből van ábrázolva. Vodicska és Magda házasságából egy fiú, Palkó született. Magda megbetegedett a szülés után, és amikor felépült, a fia már egyéves volt. Magda alkalmatlannak érezte magát az új, anyai szerepre. Ambíciói lesznek, lenni szeretne valaki, de ezt csak a férje révén tudná elérni úgy, ha ő megyei alispán lenne. Barátságot köt a család bárói ágából származó rokonával, Pórtelky Melanieval, és különböző tevékenységekkel tölti a napjait: nőegyletbe, korcsolyára, vendégségekbe jár. Véleményem szerint Magda megpróbálta újra elfojtani az általa el nem fogadott, ismét előtörő érzéseit, amelyek akkor jelentkeztek, amikor a fia megszületett, mert az anyaságban sem tudta megtalálni az igazi örömet. Amikor Jenőnek nem sikerül alispánná válnia, öngyilkosságot követ el, és a fia a férje szüleihez kerül. Magda öregasszonyként bevallja, hogy a tipikus anya-gyermek kapcsolatot talán soha nem volt képes a fiával kiépíteni, mert maga még gyerek volt, amikor szült:

Emlékszem, milyen keresve, várva néztem eltávozott, már-már elfeledett gyerekarcába akkor, hogy hajsoltam, kutattam magamban a fájdalmas, nagy, tragikus anyai ragaszkodást; de csak csudálkozással és hűvös tisztelettel néztem a korrekt kis idegent [...] Sírva búcsúztam tőle megint; az iránta való szeretetillúziómat sirattam, amit a távolság érintetlenül hagyott odáig. De a lelkemben fellélegzettem, szinte, mikor megint egyedül maradtam, az *enyimekkel*: a lányokkal, akikhez már emberül, asszonyul, anyává érett koromban, megszenvedett lélekkel és rezignált testtel jutottam, magam szántából, nem véletlenül [...].¹³¹

Vodicska halála után, Magda megtudja, hogy sok adósságát hagyott rá, ezért kénytelen feladni az addigi gondtalan életét, és szembe kell néznie azzal, hogy nem tudja, mit kezdeni az életével. Azt javasolják neki, hogy fogadjon lakókat, vagy nyisson elegáns kalapszalont, de Magda ezt visszautasítja. Egyik rokontól a másikhoz megy, először Marika nagynénjéhez Budapestre, utána Piroska nagynénjéhez Hiripre, végül Ábris nagybátyjához Pórtelekre. Ebben a szerkezeti felépítésben Kaffka Szinyér városán kívül a fővárost és más vidékeket is bemutat nekünk. Ez volt Magda benyomása amikor megérkezett Pestre:

Lenn nappali fényű, mozgalmas volt az utca kocsiútja még, de a gyalogjáró csaknem néptelen. Szemközt a nagy sarki kávéházban szólt a zene. Most megnyílt az ajtó, és a nehéz szőnyegfüggöny látszott; valami társaság szállingózott ki egy kicsit tántorogva, nők visongva kacagtak [...] Hát így megy ez itt?¹³²

¹³⁰ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 88.

¹³¹ *Ibid.*, 171.

¹³² *Ibid.*, 117.

Budapest, mint egy erkölcstelen város, több helyen is felbukkan. Amikor Hiripy nagybátyja Budapestre érkezett, hogy elvigye Magdát, azt monda neki: „[...] bizonyosan jobban, mint amit ebben a Szodomában csinálhatsz. Hacsak nem szoktad meg még nagyon!”¹³³

Magda állandó költözésein keresztül azt láthatjuk, hogy milyen lehetőségeket kínál egy nőnek a társadalom. A fővárosban Magda találkozik egy másik életmóddal: a színházba, cukrászdába, kávéházba járással. Egyszer egy olyan gondolata támad, hogy színésznő akar lenni, de amikor megtudja, hogy erre kell sokat képeznie magát, hamar feladja ezt a szándékát. Budapesten megismerkedik Losonczy Attilával, aki akarja meghódítani őt. Amikor Magda meghallja, hogy a többiek azt gondolják, hogy ő fizetett szeretője lett, felháborodik és arra a következésre jut, hogy „ilyen kis fészek ez a borzasztó nagy város!”¹³⁴ Másnap Hiripre megy. Ott megbarátkozik Tomanóczy Annával, egy elszegényedett úrilánnyal, aki postahivatalban dolgozik. Magda postamester szeretne lenni, de amikor Anna egy parasztfiúhoz ment férjhez, mert azt mondta, hogy ez jobb sors, mint dolgozni és hajadon maradni, Magda tervei is sikertelenül végződnek. Utána Pórtelekre jön, ahol rájön, hogy két lehetősége van: Ábris nagybátyjának cselédlánya vagy szeretője lenni. Tehát, Magda próbált valaki lenni, de ez lehetetlennek bizonyult, talán azért mert túl könnyen feladott minden lehetőséget. Bodnár szerint a hősnő élete azért futott zátonyra, mert a kor nem adott neki más kiutat.¹³⁵

Az elbeszélés során nemcsak Magda sorsát ismerjük meg, hanem a többi asszonyét is. Marika nagynéni pesti életében Magda nem talál semmi szépet. Szemében Marika csak áltatja magát a ruhákkal, a Kugler cukrászdájába és a színházba járással, valójában ő és a férje csak szegény hivatalnokok. Magda szerint Piroska nagynéninek életének legnagyobb eredménye, hogy tizenöt gyermeket szült. Fél, hogy hasonló sorsra jut, és megsajnálja Piroskát, mert úgy gondolja, hogy a nagynénje „észre sem vette az életét; s az élet elment”.¹³⁶ Fontos megemlíteni grószfiának feleségét, Kallós Ágnes is. Ágnes, aki a grószfi kedvence, mint Piroska néni, egy tipikus háziasszony hagyományos értékekkel.¹³⁷ Magda őt is sajnálja, de ugyanakkor ugyanaz akar lenni, mint Ágnes, mert tudja, hogy éppen ezt várják el egy asszonytól: engedelmes feleségnek és jó anyának lenni. Grószfi halála után Ágnes azt mondta, hogy addig elnyomva élt, és csak az anyósa halála után szabadult fel. Melanieval barátkozott,

¹³³ Ibid., 127.

¹³⁴ Ibid., 126.

¹³⁵ Bodnár György bevezető tanulmánya, I. m., 19.

¹³⁶ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 128.

¹³⁷ Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszer”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m., 77.

vele utazott, végre Pestre költözött és azt tette meg, amit Magda, Vodicska feleségéként, akart: a társadalom felső rétegének tagja lett. Mondhatjuk, hogy Ágnes Magda ellenképe a regényben, akivel a főszereplő rendszeresen összeméri magát.¹³⁸ A postaasszony Tomanóczy Anna élettörténete nagy benyomást keltett Magdában. Annak ellenére, hogy látszólag független, mert dolgozik, az élete kemény, és az egyetlen kiutat a házasságban látja. Magda megkérdezi tőle, hogy nem jobb-e így, ahogy van, de Anna vázolja a nehézségeket, amelyekkel egy hajadonnak szembe kell néznie:

Szép és eleven, kedvén tölt leány, magánosan, fiatalon, egy éppen ilyen piszkos faluban. A pap kezdte, majd mindig az kezdte, aztán a földesúr. De a fia is akart, tejfelesszájú rüpök; hogy nem ment, elárult az anyjának, akkor nagy hecc lett, piszkoskodtak, jó még, hogy áthelyeztek.¹³⁹

Magdában tudatosul, hogy egy egyedülálló nő is zsákmánnyá válhat¹⁴⁰, és hogy Anna ugyanolyan kiszolgáltatott helyzetbe került, mint a többi nő. Így, Magda karrier keresése szomorúan végződik, és ebben a dzsentri és polgári élet kritikája látható, mivel egyik sem tudta neki a jobb élet lehetőségét nyújtani.¹⁴¹

Amikor Magda Pórteleken lakik nagybátyjánál, komoly tűzvész pusztított Szinyéren, a szülővárosában, ahol egykor Vodicsakával élt. Csupán néhány bútort sikerült megmenteni. A tűzvész szimbolikusan jelzi a főszereplő életének alakulását.¹⁴² A város gyorsan újjáépül, de Magdának úgy tűnik, mintha elvágták volna az emlékeitől és a boldog gyerekkorától, és azokból az időkből csak a bútordarabok maradtak, amik a korábbi életére emlékeztetik. Végül, Magda elfogadja, hogy az egyetlen választása újra férjhez menni:

Megint éreztem, hogy szorosabbra fogódnak rajtam a sors hálószelei. Megint rabja voltam; én szegény asszonyéletem!... megint kiszolgáltatva egy férfinak, mert tőle kell várnom védelmet, helytállást, helyrehozást, becsületet.¹⁴³

Magda az első házasság során és a férje halála után elég passzív volt, és engedte, hogy mások irányítsák az életét¹⁴⁴, de a második nyomorúságos házassága arra kényszerítette, hogy

¹³⁸ Kapus Erika, *Problémás nem. Nősorsok Kaffka Margit Színek és évek valamint Rakovszky Zsuzsa A kígyó árnyéka című regényében*, Szakdolgozat, Miskolc: Miskolci egyetem, 2009, 53.

¹³⁹ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 131-132.

¹⁴⁰ Kapus Erika, *Problémás nem. Nősorsok Kaffka Margit Színek és évek valamint Rakovszky Zsuzsa A kígyó árnyéka című regényében*, I. m., 49.

¹⁴¹ Bodnár György bevezető tanulmánya, I. m., 19.

¹⁴² *Ibid.*, 17.

¹⁴³ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 148.

¹⁴⁴ „Ez volt a sorsa az életemnek; az énszántamból sohasem történt velem nagy válságos dolog; csak ha véletlenül. És nem mertem“ (*Ibid.*, 127.), „Tudtam félig-meddig, hogy őszre „lesz valami“ velem megint“ (*Ibid.*, 134.), „nem szavakkal [...] hanem tettel, egy csapásra eligazítja az életemet.“ (*Ibid.*, 135.), „[...] úgy látszik, nem

aktívabb legyen.¹⁴⁵ Horvát Dénestől, egy bohém természetű embertől várt lelki és anyagi biztonságot, de nem kapta meg: az összes pénzt kártyázásra és alkoholra költötte, és végül Magda elkezdett küzdeni a jövőért, de nem saját maga boldogságát tartotta szem előtt, hanem az ebből a házasságból született három lányáét:

Hát ezek, ezek az enyimek az életből. Asszonyok lesznek valaha, mint én. De nem akarom, hogy a sorsuk legkevésbé is hasonlítson az enyémre. Majd teszek róla! Erre még jó lesz az én életem!¹⁴⁶

A regény végén a megözvegyült Magda körül, aki egyedül maradt Szinyéren, a pusztulás képei dominálnak, amelyek szimbolizálják a régi társadalmi rendszer összeomlást. A régi Zimán-házat, „amiért szegény grószki egy életen át küzdött”,¹⁴⁷ grószki fia eladta, és mindenki Budapestre költözött. Kallos Ágnes, Melanie, Klári anya és Magda lányai is ott élnek. Egy levélben Klári anya így írja le budapesti életét lányának:

Hidd el – írja egyik levelében –, ez a legnagyobb szerűbb hely! Az egész ország népe felhúzódik ide, lassan családonként. Aki nyer a lottérián, idejön fényesen elköltöni, aki lekoldusodik, idejön nyomorogni, aki sikkasztott vagy megesett idejön elrejtőzni. Aki eszével, szépségével, huncutságával vagy akármilyen kis tudományával kereskedni akar, ide kell jönni neki. Itt megélnék virágcsinálásból, újságárusításból, férficsábításból; el nem gondolhatod, hogy mi mindenből.¹⁴⁸

Magda nosztalgiával tekint a dzsentrális társadalomra,¹⁴⁹ és egyre inkább grószira hasonlít: a közösség tiszteli őt, Dénes halála után ő lett az új „női pátriárka.”¹⁵⁰ Ő is mint grószki, a család túléléséért küzd, illetve a lányaiért él. A regény Magda lányai jobb életébe vetett reményével végződik: Marcsi tanárnő lett, Zsuzsi patikusnak készül, Klára pedig zongoraórákat ad, és állást ígérnek neki egy pesti iskolában. Ők már az „új nő” képviselői lehetnek.

4.2. A férfi világa és a nők ábrázolása férfi szemmel nézve

voltam küzdésre és függetlenségre alkalmas! De más révén, egy *férfi révén* tudtam akarni erősen, mindig.“ (Ibid.,149.)

¹⁴⁵ Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszer”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m., 77.

¹⁴⁶ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 161.

¹⁴⁷ Ibid., 182.

¹⁴⁸ Ibid.

¹⁴⁹ Bodnár György, *Kaffka Margit*, I. m., 166.

¹⁵⁰ Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszer”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m., 26.

Magda szemében a férfi világ mindig rejtély, egy kis zárt kör, amelybe egy nőnek tilos belépnie.¹⁵¹ Így már gyerekkorában elszigeteltnek érzi magát ettől a világtól: az öccsei és a szomszéd Kallós Pali egy titkos szobát rendeztek be a szénapadláson, ahol dohánylevelet szívtak, de Magdát, aki gyakran játszott velük, nem engedték be. A kis Pórtelky Magda az utazást és a kalandokat is úgy látja, mint amiket kizárólag a férfiaknak élvezhetnének: „Ha fiú volnék – jutott eszembe egyszer –, tán el, messzire mennék innen?”¹⁵², „Messzi, idegen világok, ismeretlen utak! – gondolkodtam el akkortájt néha mégis. – Ha elvinne egyszer valaki engem! Férfi vinne!”¹⁵³

A többi, férfiakhöz kötődő helyet, pl. az irodát, a kaszinót és a kávéházat is így éli meg.¹⁵⁴ Vodicska életvitelét így írja le: „Most elment – gondoltam – délig emberek közt jár, hírt hall, szót vált mégis, diktál az irodában [...] délfelé sörözik a Szarvasban [...] Délben majd hazajön a jó ebédre, kényelmes álmra.”¹⁵⁵ Hasonlóképpen ír Dénes egy napjáról is: „Az irodája külön van, onnét kaszinóba megy, kártyázik, emberek közt van, híreket hall a város minden dolgáról [...] Itthon csak eszik, alszik.”¹⁵⁶

Tehát, Magda számára a férfi világot a szabadság, a társaság és különböző multságok jelentik, míg a nőké a zárkózottság, a magányosság, az otthonmaradás és a házimunka.

Ha megvizsgáljuk a különböző nyelvi formulákat, mint például „kíváncsi libát”¹⁵⁷ (a lány, akire nem lehet titkot bízni, mert nem tudja megtartani) vagy a „boszorkányt” (gonosz lány, általában tréfás jelentésben¹⁵⁸, de néha negatívban is¹⁵⁹), azt látjuk, hogy ezek a női mivoltára utalnak.¹⁶⁰ Vodicska gyakran egy butuska gyermeknek tekinti Magdát: „– Gyerek, kisgyerek! – mondta, és csendesen ingatta a fejét.”¹⁶¹, „Drága asszonykám!”¹⁶², „Jó vacsora,

¹⁵¹ Balázs Imre József, „Egymásra érezni tudva-véletlen mozdulatokon át”: *Nőregény, Kaffka Margit, Színek és évek*, Helikon, 1999/9. sz. [online: <http://balazs.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=60&p=4651#top> (2019. 7.6.)]

¹⁵² Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 25.

¹⁵³ Ibid.

¹⁵⁴ Balázs Imre József, „Egymásra érezni tudva-véletlen mozdulatokon át”: *Nőregény, Kaffka Margit, Színek és évek*, I. m.

¹⁵⁵ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 48.

¹⁵⁶ Ibid., 156.

¹⁵⁷ „Te lány! Te kíváncsi liba, szégyelld magad!” (Ibid., 14.)

¹⁵⁸ „Te buszurkány, kis buszurkányom!” (Ibid., 49.), „Hát igazán boldogok vagyunk, mi, boszorkám!” (Ibid., 58.), „Kis boszorkám, betegem, egyetlen anyácskám!” (Ibid., 64.), „Meglássuk, boszorkám, meglássuk!” (Ibid., 66.), „Csacsi, csacsi kis asszony, boszorkány.” (Ibid., 81.)

¹⁵⁹ „Azért fanyalodott rám, azért nyergelt meg, gonosz boszorkány! Arra kellettem!” (Ibid., 164.)

¹⁶⁰ Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszer”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m., 81.

¹⁶¹ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 43.

¹⁶² Ibid., 64.

forró tea, mogyorós sütemény, jó kis asszony!”¹⁶³, „Csacsi, csacsi kis asszony, boszorkány.”¹⁶⁴, „Látod, csacsim [...]”¹⁶⁵, „Jaj, te kis cigányasszony!”¹⁶⁶. Dénes pedig „kígyónak” nevezi őt: „Mivé lettem, amióta a karmai közé kaparított. Az áspiskígyó... az!”¹⁶⁷, „Csak azt csudálom, hogy hét esztendeje eszi már ilyen nyomorultnak a kenyerit, felszítja a keserves verítékét... kígyó... az életén rág, mint pióca, hogy le nem rázhatom...”¹⁶⁸

Ezekben a nyelvi formulákban látjuk, hogyan élhettek a nők férfiak szemében: egy nő lehet engedelmes háziasszony vagy gonosz kígyó.

Érdeemes megemlíteni Telekdy Pétert, Magda mostohaapját és az ő nézőpontját a nőkről. Telekdy sokat utazott, a tanulmányait külföldön végezte, és mindig nagy filozófusokat és tudósokat olvas. Habár a dzsentrik köréhez tartozik, látszólag különbözik tőlük: a parasztokat földmunkásoknak hívja, méltó életkörülményeket akar teremteni számukra. A nőket a jövőben „független, erős, küzdelemre képes asszonyok”-nak¹⁶⁹ látja, akik nem becézgetett, kitartott, a férjük által mozgatott bábuk lesznek, akiket örökké gyerekként kezelnek. A végén pedig kiderül, hogy Telekedy ugyanolyan mint a többiek, a beszédei csak üres frázisok voltak, semmit sem tudott igazán megvalósítani. Körülötte minden lezüllik, mint ő maga is. Telekedy fizikai és szellemi romlása groteszk módon van ábrázolva: „Könyvekkel körülbástyázva, sárgán puffadt, beteg arcával, gennyes, csúnya sebeivel így feküdt már két esztendeje.”¹⁷⁰ A regény végen azt mondta Magdának, hogy:

Mindig inferiőr marad az asszonyi állapot, nem is lehet másképpen. Hisz az életideje kétharmad részét elfoglalják a fajfenntartással járó öntudatlan, állati gondok, kötöttségek, s az értelmét ösztönök igazítják. [...] Az asszony vak eszköze a természet céljainak, öntudatra nem jutott [...].¹⁷¹

Számomra ez a Telekdy betegágyból elmondott mizogün szónoklata bemutat mindent, aminek a társadalomban meg kellene változnia, és egyszerre hirdeti egy új korszak kezdetét és a jobb jövő reményét, mert ezután következik Magda beszéde, amelyben nem csak a lányaihoz szól, hanem a nők új nemzedékéhez is:

Kislányaim, lelkeim, csak ti tanuljatok! Mindenáron, mindenáron! Ne csináljatok ti semmit a ház körül; majd főzök, seprek, takarítok én, az én kidolgozott kezemnek, szétment, elhanyagolt testemnek már úgymint mindegy. Ti

¹⁶³ Ibid., 81.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Ibid.

¹⁶⁶ Ibid., 82.

¹⁶⁷ Ibid., 162.

¹⁶⁸ Ibid., 163.

¹⁶⁹ Ibid., 110.

¹⁷⁰ Ibid., 168.

¹⁷¹ Ibid.

csak készüljetez szebb, diadalmaskodó, független életre; magatok ura lenni, férfi előtt meg nem alázkodni, kiszolgáltatott mosogató cselédje, rugdosott kutyája egynek se lenni. Csak tanuljatok, mindent; ha az utolsó párnám is adom érte!¹⁷²

Érdekes, hogy Magda férfi családtagjai szomorú sorsra jutnak, így tanúi vagyunk Magda két testvére összeomlásának: Csaba, lezüllött katonatiszt mindig részeg, különböző falvakba jár, Sándorka pedig, a pap, a bolondok házába kerül. Vodicska öngyilkosságot követett el, Dénes, Telekdyhez hasonlóan, betegen halt meg. Magda életét nevezhetjük nagyon keménynek, mivel feláldozta magát a lányaiért, de azt is kijelenthetjük, hogy az újjáalakuló világban éppen ő a felelős a családja továbbéléséért.

¹⁷² Ibid., 169.

5. A regény sajátosságai

5.1. Az első személyű retrospektív szöveg jellemzői

A magyar irodalomban már a 19. század végen megjelentek a törekvések modernizmus felé. 1908-ban napvilágot látott a modernség vezető folyóiratának, a *Nyugatnak* az első száma, amelynek fő vonásai a szellemi nyitottság és az irodalom autonómiájának megőrzése voltak.¹⁷³ A *Nyugat* első nemzedéke közé sorolhatjuk például Ady Endrét, Babits Mihályt, Móricz Zsigmondot, Kosztolányi Dezsőt és Kaffka Margitot. Kulcsár-Szabó Ernő korszakolása szerint Kaffka-próza alkotásai az első szakaszhoz, illetve a klasszikus vagy az esztétikai modernség hullámához tartoznak.¹⁷⁴ Ez azt jelenti, hogy Kaffka használja a 19. századi hagyományos és a 20. századi modern elbeszélői eljárásokat.¹⁷⁵ Az időkezelés, vagyis az emlékezésre épülő elbeszélés, amely Kaffka regényeinek fő jellemzője, a modern retrospektív elbeszélés egyik alapvető sajátossága.¹⁷⁶

A kritikák és tanulmányok többsége a *Színek és évek* kiadása után főleg a regény témáját emelte ki, vagyis a dzsentri világ női szemszögből való ábrázolását, míg a közelmúltban megjelent tanulmányok nagyobb figyelmet fordítanak a regény narratív struktúrájára is.¹⁷⁷ Genette Gérard narratológiája¹⁷⁸ és Cohn Dorrit *Transparent minds*.

¹⁷³ Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszer”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m., 13.

¹⁷⁴ A másik három szakasz a történeti avantgarde, az utómodernség és a posztmodern. Vö. Kulcsár Szabó Ernő, *Az irodalmi modernség integratív értelmezhetősége*, Irodalomtörténet, 1993/24. (74.) évf., 1-2. sz., 45.

¹⁷⁵ A modern prózára az a jellemző, hogy az egységes cselekmény helyett, sokszor megjelenik a cselekmény szakadása. Továbbá, a cselekmény gyakran áthelyeződik a külső eseményekről a belsőkre. A lineáris történetmondás egyre ritkább, ehelyett egy időben több idősík jelenik meg. A metonimikus mellett a metaforikus elbeszélésmód is gyakran előfordul a történet-szervezésben, míg a önreflexitívásnak egyre fontosabb szerepe van. Az elbeszélő már nem mindentudó, illetve nem az ő nézőpontja az uralkodó. A modernista írók használják inkább a belső nézőpontot. Egy másik újdonság az is, hogy nem a történet, hanem az elbeszélésmód áll a középpontban. Vö. Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszer”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m., 12-13.

¹⁷⁶ Gintli Tibor, *Kaffka Margit*, In Uő. (szerk.), *Magyar irodalom*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 2010, 666.

¹⁷⁷ Ilyen tanulmányok például Cseresnyés Dóráé (Cseresnyés Dóra, *Az én-elbeszélés típusai a klasszikus modernség magyar prózájában. A Nyugat-jelenség (1908-1998)*, In: Szabó B. István (szerk), Budapest: Anonymus, 1998, 132-140. Vö. Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszer”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m., 5.), Fittler Ároné (Fittler Áron, „Az idő szorgos mértéke”. *Elbeszéléstechnikák és az emlékezés tényezői Kaffka Margit Színek és évek című regényében*, Korunk, 2012/23. évf., 3 sz., 94-104.) vagy Horváth Zsuzsáé (Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszer”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m.).

¹⁷⁸ Gérard Genette *Figures III*. (Paris: Éditions du Seuil, 1972.) című könyvről van szó, amelynek rövid összefoglalást találhatjuk Dobos István, *Az elbeszélés elméleti kérdései* című könyvében. Vö. Dobos István, *Az elbeszélés elméleti kérdései*, In: Uő. *Az irodalomértés formái*, Debrecen: Csokonai Kiadó, 2002, 119-134. Ebből a könyvből vett terminológiát használtam.

Narrative Models for Presenting Consciousness in fictions (1978) című tanulmánya¹⁷⁹ alapján vizsgáltam meg a retrospektív szöveg jellemzőit, hogy megmutassam, milyen újdonságokat vezetett be Kaffka a regényébe.

A regény huszonnégy fejezetből áll. Az első fejezetben Magda már öreg, a kertben ül a „kis vénasszony”¹⁸⁰ virágok körül, melyekről a nagyanyja régi kertjében – ahol a gyerekkorát töltötte – nőtt virágokra asszociál. A második fejezettől elkezd a saját története elmesélését. A történetet ugyanazzal a képpel zárja: Magda csendben ül a kertben.

A további elemzés megkezdése előtt fontos megmagyarázni a narrátor és a szereplő közötti különbséget. Az első személyű retrospektív elbeszélésre jellemző, hogy létezik két „én”, amelyeket az osztrák irodalomtudós Leo Spitzer az „elbeszélő én-nek” és a „tapasztaló én-nek” nevez. Az elbeszélő én, leggyakrabban felnőtt vagy idősebb narrátorra utal, aki saját történetét meséli el, míg tapasztaló én a szereplőre úgy, mint ahogy az az elbeszélés pillanatában volt, főleg gyermek-, vagy ifjúkorban.¹⁸¹ Más szóval, Kaffka regényében meg kell különböztetnünk Magdát, mint narrátort (elbeszélő én) és Magdát, mint szereplőt (tapasztaló én).

Genette szerint négy típusba sorolhatjuk a narrátorokat: extradiegetikus - heterodiegetikus, extradiegetikus - homodiegetikus, intradiegetikus - heterodiegetikus és intradiegetikus - homodiegetikus narrátorba.¹⁸² Továbbá, Genette azt a narrátort, aki a saját történetet beszéli el, autodiegetikusnak¹⁸³ is nevezi, ezért megállapíthatjuk, hogy a *Színek és évek* narrátora extradiegetikus-autodiegetikus (extradiegetikus azért, mert az elbeszélés első szintjének narrátoráról van szó, aki elmeséli az alapvető történetet, nem szerepel egyetlen keretelbeszélésben sem).

Fontos megemlíteni a fokalizációt is, illetve a nézőpontok elrendezésének módját. Genette három típust különít el: a nulla fokút (az elbeszélő többet tud és mond, mint a szereplő), a belsőt (az elbeszélő nem mond többet mint a szereplő tud) és a külsőt (az elbeszélő kevesebb mond, mint a szereplő tud). A belső fokalizáció lehet fixált (egy szereplő

¹⁷⁹ A könyv összefoglalását Grdešić Maša *Uvod u naratologija* (Zagreb: Leykam International, 2015.) című művében és Fittler Áron *Az idő szorgos mértéke* (I. m.) című cikkében találtam.

¹⁸⁰ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 7.

¹⁸¹ Grdešić Maša, *Uvod u naratologiju*, I. m., 115.

¹⁸² Az egyik kritérium az, hogy az elsődleges (extradiegetikus), vagy a másodlagos (intradiegetikus) elbeszélésről, a narrációs szint narrátoráról van-e szó. A másik, hogy a történetben résztvevő (homodiegetikus), vagy a történet szempontjából kívülálló (heterodiegetikus) személyről beszélünk-e. Vö. Dobos István, *Az elbeszélés elméleti kérdései*, I. m., 127-128.

¹⁸³ Grdešić Maša, *Uvod u naratologiju*, I. m., 96.

nézőpontjából látjuk a történetet), változó (hol az egyik, hol a másik szereplő nézőpontjából látható) vagy többszörös (ugyanaz a történet több elbeszélő nézőpontjából látható)¹⁸⁴ Mivel Magda egyaránt elbeszélő és szereplő és mindvégig az ő szemszögéből látjuk a történetet, megállapíthatjuk, hogy a fokalizáció belső, a válfaja pedig fixált.

A klasszikus (18. és 19. századi) narratív szövegeknek tipikus elbeszélője a mindentudó elbeszélő, akinek betekintése van a szereplők tudatába. Már a 19. század folyamán különböző módon kísérleteztek az elbeszélő hangjának elhallgattatására és arra, hogy azt a benyomást keltsék, hogy a szereplők gondolatai és érzései a sajátjaik, azokat nem osztották meg senkivel, ami még jobban azt az érzetet kelti, hogy a fiktív narratív szöveg valóságos.¹⁸⁵ A belső fokalizáció a 19. század vége óta írt szövegeknek legjellemzőbb típusú fokalizációja, mert a szereplőn keresztüli elbeszélés a modernizmus egyik újdonságának tekinthető.¹⁸⁶ Az idézett tanulmányában, Cohn Dorrit kategorizálja a szereplők tudatának bemutatására szolgáló narratív technikákat, amelyeket főleg a 20. századi írók használtak és fejlesztették tovább. Ekkor született az úgynevezett „tudatfolyam-regény” is.¹⁸⁷ A Cohn technikáit alkalmazva elemzem a *Színek és évek* szövegét, hogy megmutassam, miért tekintető modernnek Kaffka legjelentősebb regénye.

A *Színek és évek* az első személyű narratív szöveghez közé tartozik, és Cohn a tudat megjelenítésére szolgáló technikákat ebben az esetben „retrospektív technikáknak” nevezi, és három fajtát különböztet meg: az önnarrációt, ami lehet disszonáns és egybehangzó, az önidéző monológot és az ön-narrációs monológot. Az önnarrációt az elbeszélő múltbeli gondolatainak függő beszéd formájában való elmesélése jellemzi. Egybehangzó önnarrációról beszélhetünk, amikor a jelenbeli (elbeszélő) narrátor azonosul a múltbeli (tapasztaló) énjével.¹⁸⁸ Egyrészt, Magda élettörténete egybehangzó önnarrációnak tekinthető, mert sok esetben Magda nem utasítja el korábbi döntéseit és hozzáállását, ami meghatározta az életútját, hanem több ponton bevallja, hogy másképp nem is lehetett volna.¹⁸⁹ Másrészt, vannak olyan esetek is amelyekben, a jelenbeli én rámutat a múltbeli én félreértéseire és hibáira, vagyis

¹⁸⁴ Dobos István, *Az elbeszélés elméleti kérdései*, I. m., 122-123.

¹⁸⁵ Grdešić Maša, *Uvod u naratologiju*, I. m., 154-156.

¹⁸⁶ Dobos István, *Az elbeszélés elméleti kérdései*, I. m., 123.

¹⁸⁷ Grdešić Maša, *Uvod u naratologiju*, I. m., 159.

¹⁸⁸ *Ibid.*, 195-197.

¹⁸⁹ „Most már nem is tűnődöm rajta, hogy hol hibáztam el! [...] Én már el nem tudom képzelni önmagamat másféle múlttal és jelennel, mint ami így a részemmé vált, ilyenné formált.” (Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 150.), „[...] lapozgatom néha a múltamat; s egyszer-egyszer jut eszembe: hiszen én voltam ez. Ilyenkor megállok, és azt gondolom: jól van; ami volt, megvolt [...]. (*Ibid.*, 8.)

próbálja igazolni a korábbi döntéseit. Ilyenkor a disszonáns önnarrációról van szó.¹⁹⁰ Magda az elbeszélése során többször is azt mondta, hogy egy idegennek látja önmagát¹⁹¹, azt hangsúlyozva, hogy csak távolságot tartva láthat néhány eseményt más szemszögből. Ilyen példákat találhatunk ezekben az idézetekben, amelyekben az elbeszélő Magda Horváth Dénessel való házasságáról gondolkodik:

Melyikünk volt a rosszabb, én-e vagy ő? Most, messziről, tisztán látom, hogy az idegességtől, testi és lelki túlfeszítettségtől én szinte félőrült voltam egy idő tájban. [...] Milyen képtelenség is volt!¹⁹²

Nagyon megzúzódtunk! Ő bizony szegény! Most már, sok belégondolás után, át tudom érezni az ő igazát is.¹⁹³

Tehát, mivel Magda az emlékezésen keresztül újraéli az életét, és egy bizony távolság érezhető a két énje között, kijelenthetjük, hogy Magda elbeszélését inkább a disszonáns önnarráció jellemzi. Mégis, nem mindig tipikus disszonáns önnarrációról van szó, mert Magda nem egy magasabb pozícióból látta a múltbeli énjét, hanem csak másként.¹⁹⁴

Az önidéző monológ olyan technika, amelyben az elbeszélő én elmondja saját múltbeli gondolatait, független beszéd formájában¹⁹⁵:

Félóráig ülhattünk ott feszélyezetten, szórakozott és türelmetlen beszélgetésben, aztán egyszerre indultunk. „Most bizonyosan feltűnik, szóvá tetszik – gondoltam –, de most ez egyszer nem bánom, mindegy!”¹⁹⁶

Hízott, ült, csibukozott, most már itthon is borozgatott, szinte kék volt néha a kidülledt arca, vérrel futott a szeme, lepittyedt szája; a karszéken aludt el sokszor, úgy vetköztették, fektették le a leányai. „Már nem is érdemes veszekedni vele“ – gondoltam akkoriban már néha, és hagytam a szerencsétlent.¹⁹⁷

A legtöbb esetben az önidéző monológ idézetekkel van jelölve, de ez nem kötelező.¹⁹⁸ Egy ilyen példát találunk a tizennegyedik fejezetben, amikor Magda beszél az alispán választásokról:

Már nemcsak játszós asszonyambícióból akartam, hanem nagyon komoly és ijedt felelősségből is az uramért. Én lovaltam bele – gondoltam –, most már exponálta magát, most már lehetetlen, hogy ne sikerüljön.¹⁹⁹

¹⁹⁰Grdešić Maša, *Uvod u naratologiju*, I. m., 197.

¹⁹¹ „[...] és én nem felelhetek ma annak a valakinek a tetteiről, akit húsz esztendővel ezelőtt az én nevemen hívtak. Néha egészen úgy tudok rá gondolni, mint egy idegenre.” (Kafka Margit, *Színek és évek*, I. m., 6.), „Mint valami idegen, tarka képeskönyvet, úgy forgatom, lapozgatom néha a múltamat.” (Ibid., 8.)

¹⁹² Ibid., 162-163.

¹⁹³ Ibid., 65.

¹⁹⁴ Horváth Zsuzsa, *„Az élettörténet mint játékszer”*. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kafka-regényekben*, I. m., 46.

¹⁹⁵ Grdešić Maša, *Uvod u naratologiju*, I. m., 197.

¹⁹⁶ Kafka Margit, *Színek és évek*, I. m., 59.

¹⁹⁷ Ibid., 169-170.

¹⁹⁸ Grdešić Maša, *Uvod u naratologiju*, I. m., 197.

Amikor olyan helyzet van, amelyben az elbeszélő én kérdéseket tesz fel magának, hogy megpróbálja megérteni a korai döntései okait, akkor az önnarrációs monológról van szó. Ezt a fajta monológot nehezebb felismerni, de gyakran kérdő és felszólító mondatok vannak benne.²⁰⁰ Amikor Magda (mint szereplő) egy szerelmes levelet talált, amelyet Jenő írt Melanienak, az elbeszélő Magda megkérdezi magától, hogy miért nem említette meg ezt neki soha:

Vajon gyöngédség vagy félsz; ízlés vagy okosság vagy kényelem tartott vissza attól, hogy említsem neki ezt a dolgot és számon kérjem? A helyes asszonyi ösztönöm súgta-e, hogy agyon kell hallgatni, feledésbe ásní. Elküldött-e vajon valaha egy ilyenforma levél? Szeszély volt-e, ábránd, költőies tetszelgés, képzelt vagy igaz érzelem, vagy semmi, egy frázis, érdekvadászat a család jólétéért? Ki ismerheti a férfit... az embert? Még most is valami furcsa, kelletlen szégyenkezés támad bennem erre!...²⁰¹

Amikor a trónörökös meglátogatta Szinyért, Magda cigány jósnőnek öltözött, és a jövőjét jósolta, de a jelenlegi helyzetéből nem tudja megmagyarázni magának, hogy hogyan mertte ezt csinálni. Ebben is felismerhetjük az önnarrációs monológot:

Sokszor gondoltam az életben azóta csudálkozva, szinte értetlenül az akkori magamra. Micsoda hirtelen sugallat formáltatta egybe akkor bennem mindazt a sok eleven gondolatot, amellyel akkor, napokon át foglalkozva vele, kifestettem, és az életismerésembe elhelyeztem egy királyi sors, fejedelmi öröm és külön való, királyi nyomorúság képét? És annak a „nem nagyon érdemes”-nek fanyar és kiábrándultan odavetett biztosságát vajon már az akkori izgalmas pár hét tapasztalása érlelte olyan készre az én fiatal, még nemrég gyermekies és mindentől dédelgetett lényemben? Vagy a magam jövője kísértett?²⁰²

Cohn megkülönbözteti az autonóm monológot is, amit az idézés grammatikai eszközeinek elhagyása és a gondolatok szabad megfogalmazása jellemez. Továbbá, az elbeszélés első személyben és jelen időben kell lenni történnie.²⁰³ Ilyet abban a jelenetben találunk, amikor Magda bálba megy:

Szép, mámoros, farsangi kavargás; ünnepeltség, fény, ragyogó gondatlanság: bál, bal!...²⁰⁴

A másik példát a tizenötödik fejezetben találjuk, amikor Vodicska öngyilkossága után Magda élete szétesett:

¹⁹⁹ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 101.

²⁰⁰ Grdešić Maša, *Uvod u naratologiju*, I. m., 200.

²⁰¹ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 86.

²⁰² *Ibid.*, 99.

²⁰³ Fittler Áron, „Az idő szorgos mértéke”. *Elbeszéléstechnikák és az emlékezés tényezői Kaffka Margit Színek és évek című regényében*, I. m., 96.

²⁰⁴ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 30.

Hát mindenki ilyen gaz és közönséges, ha törésre kerül?... Nem lehet; kell lenni igaz gyöngédségnek, áldozatkész szeretetnek még, amilyen a szegény jó uramé volt. De hol? Horváth Dénes?... De hiszen ő is csak szavakkal!... Nem, ez csúnya, rossz gondolat! – Ő idegen, csak jó barát, aki tartózkodó tiszteletből nem is merhet ilyen részletkérdésekbe bocsátkozni. De milyen jó hozzám, mennyire velem érez, és aggódik értem, hogy szeret.²⁰⁵

Egy másik elbeszélési forma jellemzője az, hogy néha múlt időből jelen időbe változik. Lehetővé teszi, hogy az elbeszélő én erősebben azonosulhat a tapasztaló énnel, és teljesen újraélheti az emlékeket. Ezt a technikát Cohn evokatív jelennek nevezi.²⁰⁶ A nyolcadik fejezetben Magda leírja a házassági napok egyformaságát jelen időben. Ebben és más példákban gyakran találkozunk a „most” időhatározó szóval, amely még jobban hangsúlyozza a jelen időben történő elbeszélést:

Az uram most kelt fel. [...] És most elmegy innét [...] én pedig összeszedem utána a lomot, megvetem az ágyat, kihordom a tegnapi szennyes ruhát, eltörülöm a kávécsészét, és mindjárt lótvá-futva hozzálátok megint a cseléddel, hogy mire visszajön délben, itt rend legyen, csín, tisztaság, ebéd, meleg, minden.²⁰⁷

Egy másik példát találunk a tizennegyedik fejezetben is, amikor Magda a Rudolf trónörökös érkezése előtti város légkörét írja le:

A parádés vonat berobog, tömeges előremozdulások, küldöttségek – távolabb elmosódó szavak egy-egy rövid szónoklatból –, hirtelen hármas éljenek kimért harsanása, megszakítva a nagy tömeg fojtott csendjét. Most a Melanie üdén rezgő, kellemes beszédhangját hallok [...] Az utcákon az egész város; új ruhás asszonyok korzóznak a Várkert alatt; a helyőrség bakái mozdulatlan sorfal, kínosan ragyogó parádében. Most a fogatok sora jön, ó, hogy elsurrant; az anyagrófné, a fiatal az udvarmesterrel, ősz fejű főkatonák, és akkor a bandérium.²⁰⁸

Fittler Áron szerint ez a narratív megoldás arra utal, hogy ennek az időszaknak érzelmi jelentősége van az elbeszélő Magda számára.²⁰⁹ Horváth Zsuzsa a jelen idejű elbeszélést találta abban a jelenetben, amelyben Magda búcsúzik a fiától, és véleménye szerint ezen az eseményen az elbeszélő Magda soha nem tette túl magát, ma is nagyon fájó számára:²¹⁰

A vasúti állomás peronján állok, egy vonat indul meg, és a kisfiam kinyújtott, fehér karocskái gyámoltalan kapkodással integetnek búcsút a kocsiblakból. Az elkényszeredett kis síró mosolyát látom még és az anyósom

²⁰⁵ Ibid., 111.

²⁰⁶ Fittler Áron, „Az idő szorgos mértéke”. *Elbeszéléstechnikák és az emlékezés tényezői Kaffka Margit Színek és évek című regényében*, I. m., 97.

²⁰⁷ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 47.

²⁰⁸ Ibid., 94-95.

²⁰⁹ Fittler Áron, „Az idő szorgos mértéke”. *Elbeszéléstechnikák és az emlékezés tényezői Kaffka Margit Színek és évek című regényében*, I. m., 97.

²¹⁰ Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszer”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m., 47.

gyászos, hirtelen megöregedett, reszketeg fejét mögötte, aztán egyedül ülök a kocsiba, megerednek a könnyeim égető-keserűen. „Csak egy időre!” – biztatgatom magam, de az érzésem azt súgja, hogy el hagytam tépni őt a szívemről.²¹¹

Látható, hogy az elbeszélő Magda jelen időben mesél el olyan eseményeket, amik jelentősek voltak számára: csalódást az első házasságában (amely egyben szimbolizálja az addigi élete fordulópontját is), egy boldog jelenetet, amikor a figyelem középpontjában volt (a király fiával való találkozása), és egy szerencsétlen pillanatot az életében (a fájdalmas búcsúzás a kisfiától). Megállapíthatjuk, hogy ezek az érzések, amelyeket abban a pillanatban érzett, olyan erősek voltak, hogy Magda ma is átéli ezeket, ezért ezek az események a jelenhez tartoznak, nem a múlthoz, amit maga az elbeszélés is bizonyít.

Mindezek a narratív megoldások mint elbeszélőre, és nem mint szereplőre hívják fel Magdára a figyelmet, és ezt a fajta elbeszélést Cseresnyés Dora komplex én-elbeszélésnek nevezi.²¹² Tehát, a *Színek és évek* narrátora extradiegetikus-autodiegetikus, a fokalizáció belső, az elbeszélő Magda gondolatai és érzései középpontban állnak, a tudata emlékezés és tapasztalás formában jelenik meg, az elbeszélés néha jelen idejűvé változik, és mindez modernné teszi Kaffka regényét.

5.2. Az időkezelés

A Genette narratológia felhasználásával, elemeztem a regény elbeszélési időviszonyait is.²¹³ Az irodalmi szövegre jellemző, hogy meg kell különböztetnünk a történet idejét (a cselekmény okozati-idő sorrendje, más szóval a fabula) és az elbeszélés idejét (a történet elbeszélésének ideje, illetve, hogy mekkora teret szánunk egy adott eseménynek a szövegben). Genette azt vizsgálja, hogy milyen viszonyok léteznek a két időfajta között. A három időviszony a következő: időrend (az események sorrendje a szövegben), időtartam (az

²¹¹ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 114.

²¹² Cseresnyés Dóra *Az én-elbeszélés típusai a klasszikus modernség magyar prózájában. A Nyugat-jelenség (1908-1998)* című tanulmányában komplex én-elbeszélésnek nevezi azokat az elbeszéléseket, ahol az én névmásnak két funkciója van, illetve az én névmás a tapasztaló én-re és az elbeszélő én-re vonatkozik. Továbbá, az elbeszélő én és a tapasztaló én közötti távolsága nem csak időbeli, hanem térbeli, érzelmi és intellektuális is, ami lehetővé teszi, hogy a fabula helyett az elbeszélő álljon a szöveg fókuszában. Vö. Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszer”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m., 44.

²¹³ Genette időkategóriájának szóló összefoglalásához Dobos István *Az elbeszélés elméleti kérdései* és Maša Grdešić *Uvod u naratologiju* művét használtam fel.

elbeszelt események időtartama és az elbeszélő szöveg hosszúsága közötti időviszony) és gyakoriság (a történetben visszatérő eseményekre vonatkozik).²¹⁴

Ami időrendet illeti az, hogy két fő elbeszélői eljárás van: a prolepszis (*flashforward*, vagyis az olyan események elmesélése, amelyek később történtek az elsődleges elbeszélés idősíkjánál) és az analepszis (*flashback*, illetve az események utólagos felidézése, amelyek korábban történtek az elsődleges elbeszélés idősíkjánál).²¹⁵ A *Színek és évek* regényben két elbeszélési idősíkot találunk: az elsődlegest (az első fejezet és a huszonnegyedik fejezet utolsó része, amelyekben az öreg elbeszélő Magda szerepel) és a másodlagost (Magda élettörténete, a második fejezettől kezdve). Tehát Magda egész élettörténetét egy nagy analepszis mutatja be. A prolepszist pedig a hatodik és a nyolcadik fejezetben találjuk, amikor elbeszélő Magda említi a lányait. Ebből tudjuk, hogy a lányai születtek, de a történetben ez még nem szerepelt:

Most, háromszor tíz esztendő messziségében megint csak az én lánygyerekeim sorsát látom és hasonlítgatom az akkori magaméhoz. A legkisebbik most tizennyolc éves, érettségire készül, küszködik, órákat ad, és stipendiumokat kilincsel ki magának, szegény kis jószág.²¹⁶

Ej, ilyeneket a lányaim beszélnek! Ők már nem értik az én világot, a régi világ rendjét, az életemet.²¹⁷

Ilyen prolepszis jellemző az első személyű retrospektív szövegekre, amikor az elbeszélő én a saját jövőbeli helyzetére hivatkozik.²¹⁸

Az időtartamra jellemző, hogy az események időtartama (a percekben, órákban, napokban, években mért idő) és az elbeszélő szöveg hosszúsága (sorok és oldalak száma) nem egyezik egymással.²¹⁹ Ebben az esetben ez abban látható, hogy Magda az első házasságában eltöltött hét évét részletesebben írja le (hét fejezeten keresztül), mint a második házasságában töltött húsz évét (öt fejezet keresztül). Tehát, az időtartam az elbeszélés ritmusára vonatkozik, és elemezve a regény időtartamát a narratív lendületnek (ritmusnak) mind a négy alapvető formájára rátaláltam: a jelenetre, a kivonatra, a leíró szünetre és az ellipszisre (kihagyásra).²²⁰

²¹⁴ Dobos István *Az elbeszélés elméleti kérdései*, I. m., 129-130.

²¹⁵ Grdešić *Uvod u naratologiju*, I. m., 33-42.

²¹⁶ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 36-37.

²¹⁷ *Ibid.*, 49.

²¹⁸ Maša Grdešić, *Uvod u naratologiju*, I. m., 42-43.

²¹⁹ *Ibid.*, 46-47.

²²⁰ Dobos István *Az elbeszélés elméleti kérdései*, I. m., 132.

A jelenet leggyakrabban párbeszédes formában jelenik meg, és erre sok példát találunk a regényben. Ez esetben a történet ideje megegyezik az elbeszélés idejével.²²¹ Az egyik jelenet Vodicska és Magda beszélgetése a választásokról:

- No hát a titkot!
- Hát ide figyelj! De aztán hallgatás!
- Persze!
- Hát először is az üres főispáni székbe Jolsvay kerül még most a tavasszal. Ez már biztos!
- Ne mondd! Melanie...
- Főispánné lesz hamarosan, áprilisban hozza Lajos gróf a kinevezést.
- És akkor az alispánság?
- Várd sorát! Őszre, ha addig valami közbe nem jön, meglátogatja a kastélyt a fiatal trónörökös. Hajtóvadászát lesz itt.
- Ó! Igazán? Itt, Szinyéren?²²²

Ha néhány napot, hónapot vagy évet egy pár mondatban vagy bekezdésben foglalunk össze, akkor kivonatról van szó, és ilyenkor az elbeszélés ideje rövidebb, mint a történet ideje.²²³ Így összegzi Magda azt az időszakot, amikor a három lánya született:

Abban az időben szinte folytonos otthon ülésre, elvonulásra kényszerített a gyereket váró állapotom. Alighogy szoptattam a másodikat, el kellett választanom a harmadik miatt, aki már útban volt. És megint leány, mind a három leány!²²⁴

A leíró szünet olyan leírás, amely nem tartalmaz semmilyen cselekményt, és ahol az elbeszélés ideje folytatódik, mivel a történet ideje áll.²²⁵ Ilyet a tizenkilencedik fejezetben találunk, amikor az elbeszélő Magda abbahagyja az élettörténetének elmesélését, és leírja a Pórtelky család származását. Az elbeszélő Magda kommentárjai vagy reflexiói is leíró szünetet képeznek, mert a történet ideje itt is áll, amint láthatjuk a következő példában, amelyben a szereplő Magda, Tabódy Endrével, a lánykori szerelmével beszélget, de az elbeszélő Magda megállítja a cselekményt, ami után egy hosszú reflexiója következik a szerelemről:

Milyen furcsa, szégyellős dolog így, öreg fővel, keserű-nevetőn leírni az ilyen régi, együgyű szavait a szerelemkezésnek. Hisz ezek sablonok, hisz ezt meg lehet tanulni, színészmunkának is rossz volna az ilyen egyszerű pátosz! De hát vannak-e külön ismertető szavai az igaz érzésnek s a szándékolt léhaságnak? Mint ahogy nem lehet kétféle szájjal csókolni – ahogy nincs mértéke asszonynak soha a férfi szerelméről. „Minden szerelem testiség! – mondják ma –, de éppúgy lelkiesnek is lehetne mondani a leghitványabb kalandot is, mert amíg van, nem lehet képzelet és megindulás nélkül. Hisz *egészen* hazudni olyan fáradtság és áldozat volna,

²²¹ Maša Grdešić, *Uvod u naratologiju*, I. m., 51.

²²² Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 82.

²²³ Maša Grdešić, *Uvod u naratologiju*, I. m., 47-48.

²²⁴ *Ibid.*, 155.

²²⁵ Maša Grdešić, *Uvod u naratologiju*, I. m., 48.

amilyenre nem is képes férfi. Miért tennék? – Nem tudni ezt. Ötven éves vagyok, jól megnéztem a világot, de bizonyos, hogy a férfiakat nem ismerem eléggé.²²⁶

Az ellipsis, vagyis az események kihagyása a történetből, gyakran fordul elő a regényben, és ebben az esetben a történet ideje hosszabb mint az elbeszélés ideje.²²⁷ Második házassága után, úgy tűnik, hogy Magda elbeszélése egyszer csak felgyorsul. Ez néhány frazeológiai szerkezetben érezhető: „Két-három esztendő siklott el”²²⁸, „Még eltelt a tél... tavasz is... a nyár jött.”²²⁹, „Három esztendő is telt el azóta.”²³⁰. Ilyenkor az explicit ellipsziszről van szó mert pontosan tudjuk, hogy mennyi időt telt el az utolsó esemény óta.²³¹ Horváth Zsuzsa felhívja a figyelmet arra, hogy néhány más eseményt is teljesen elhagyott a történetből, például a Vodicskával eltöltött éveiből főként azokat, amelyek általában egy nő tapasztalatai közé tartoznak: az esküvőt, a nászutat, a gyermekvárast, a szülést.²³² A hetedik fejezet, amelyben Vodicska azért jött Magdához, hogy megkérje a kezét, így zárul:

Másnap eljött Vodicska Jenő gálában, feketében, és megkérte tőle a kezem. A vőlegényem volt az első férfi, aki szertartásosan, gyöngéden, komolyan megcsókolta az én leányos, gögös szájamat.²³³

A következő fejezet pedig ezzel a szavakkal kezdődik:

- Magdi, szívecském, hát megint nem kapok rá semmi pillét?
- Jaj istenem, Jenő, most már meg a pille! Hát nincs azon elég? Nincs több föle a börvelyi asszony tejének!²³⁴

Tehát, a nyolcadik fejezetben Magda és Jenő már házasok, de hogy mi történt az eljegyzés és a házasság első éve között, azt nem tudjuk, mert ez az egész időszak eltűnt az elbeszélésből. Ezt a kihagyást semmilyen frazeológiai szerkezet nem jelzi, de az olvasó arra a következtetésre jut, hogy e két esemény között egy bizonyos idő eltelt. Ez az implicit ellipsis²³⁵ példája.

Bár Magda emlékezése lineáris formában megjelenik (ilyen fajta elbeszélés inkább a hagyományos narrációhoz kapcsolódik), a fenti példákból látható, hogy a történetmondás során (különösen Magda gyerekkoráról és a második házasságáról szóló elbeszélésében) sok

²²⁶ Ibid., 57.

²²⁷ Maša Grdešić, *Uvod u naratologiju*, I. m., 49.

²²⁸ Ibid., 155.

²²⁹ Ibid., 188.

²³⁰ Ibid., 191.

²³¹ Maša Grdešić, *Uvod u naratologiju*, I. m., 49-50.

²³² Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszer”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m., 64.

²³³ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 46.

²³⁴ Ibid., 47.

²³⁵ Maša Grdešić, *Uvod u naratologiju*, I. m., 50.

kihagyást és megszakítást találunk, és ép a cselekmények ilyen módon való szakadozottsága poétikai újjátásának tekinthető.²³⁶

A gyakoriság azt jelenti, hogy egy esemény hányszor történt meg a történetben, és hányszor szerepel a szövegben. Ennek alapján Genette megkülönbözteti a szingulatív, az iteratív és a repetitív elbeszélést.²³⁷ A repetatív elbeszélés az, amikor ugyanazt az esemény kétszer vagy többször van elmesélve a szövegben, leggyakrabban a különböző szereplők szemszögéből²³⁸, de ilyet nem találtam a regényben. A *Színek és évek*ben legtöbb esetben a szingulatív elbeszélés van jelen. Ez olyan elbeszélés, amikor egyszer mesélünk el olyan eseményt vagy cselekményt, amely egyszer történt meg,²³⁹ és ez is a hagyományos narrációhoz kapcsolódik. Az iteratív elbeszélésre pedig az a jellemző, hogy többször megtörtént esemény egyszer van elmesélve, például a szereplők szokásainak leírása gyakran iteratív formában jelenik meg.²⁴⁰ Ilyen módon írja le Magda a Melanieval eltöltött napokat, vagy a mindennapi életet a második házasságában:

Délután sokszor a nőgyletbe mentem, korcsolyára, látogatóba, vagy kocsikázni Melanie-val.²⁴¹

Nyári, hosszú délutánokon ott ültem a tornácéleli nádszéken, harangszó rezgett, a cseléd danolt a vasaló mellett a konyhán; idegesen, szapora öltésekkel varrtam pici gyerekruhát, és fáradtan zakatoltak fejemben a nehéz, asszonyi gondok [...].²⁴²

Még arra szeretném ráirányítani a figyelmet, hogy az idő reprezentálása az irodalmi szövegben mindig a népszerű téma volt. A 20. század elején Henri Bergson, az egyik leghíresebb filozófus, az idő problémával foglalkozott, és bemutatta a szubjektív idő új elméletét. Szerinte az emberi tudat tárolja az összes benyomást, és ott a múlt és a jelen egy pontban egyesül. Így, amikor emlékezetünkbe hívunk egy bizonyos eseményt, amely a múlthoz tartozik, akkor abban a pillanatban újjáéled és kilép a felszínre.²⁴³ Érzések, amelyek ehhez az eseményhez kötődnek, különbözhetnek, és különbözniük is kell az előzőektől, mert a jelenlegi nézőpontból tekintünk rájuk.²⁴⁴ Bergson nagymértékben befolyásolta az európai írókat, és talán a legnagyobb hatást Marcel Proustre és *Az eltűnt idő nyomában* fő művére gyakorolta. Babits 1910-ben egy átfogó tanulmányban bemutatta Bergson fő gondolatait.

²³⁶ Gintli Tibor, *Kaffka Margit*, I. m., 668.

²³⁷ Maša Grdešić, *Uvod u naratologiju*, I. m., 52-53.

²³⁸ *Ibid.*, 56.

²³⁹ *Ibid.*, 53.

²⁴⁰ *Ibid.*, 54.

²⁴¹ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 85.

²⁴² *Ibid.*, 151.

²⁴³ Edel Leon, *Psihološki roman: 1900 – 1950*, Beograd: Kultura, 1962, 23.

²⁴⁴ Bodnár György, *Kaffka Margit*, I. m., 179.

Bodnár György úgy véli, hogy a század első évtizedeiben Bergson eszméi terjedni kezdtek Magyarországon, és hogy Kaffka Margit valószínűleg Babits cikkét ismerte, valamint a párizsi utazása alkalmával (amelyet 1910-ben ejtett meg) is gazdagodhatott Bergson-nal kapcsolatos élménye.²⁴⁵ A *Színek és évek*ben a bergsoni hatás nyilvánvaló, mert a történetmondás során az idő és maga az emlékezés folyamata a reflexió tárgyává válnak:

Ahogy így újra végigélem, végigcsinálom gondolatban a rég elmúlt dolgokat, néha össze is fut a szemem előtt sok összefüggés. Mindennek, ami történik, oly sokféle oka van; nem tudom, mindig a legigazabbat találom-e meg, ha *egy* okot keresek – és nem tudom, minden apróság éppen *úgy* történt-e, vagy csak sokszor gondoltam és mondtam *úgy* el azóta, és már magam is hiszem. Hallottam egyszer, hogyha az ember hegyes vidéken jár – néha csak egypár lépést megy odább, és egészen megváltozik szeme előtt a tájkép; völgyek és ormok elhelyezkedése egymáshoz. Minden pihenőhelyről nézve egészen más a panoráma. Így van ez az eseményekkel is talán; és meglehet, hogy amit ma az élettörténetemnek gondolok, az csak mostani gondolkodásom szerint formált kép az életéről. De akkor annál inkább az *enyém* – és érdekesebb, tarkább, becsesebb játékszert ennél el sem gondolhatok magamnak.²⁴⁶

Magda elbeszélő hangja nem csak meséli a saját történetét, hanem rendszeresen átgondolja a múltbeli énjét, és újraéli az életét, amit a sok közbeszólása, reflexiója és önreflexiója is mutat,²⁴⁷ mint például: „Most, háromszor tíz esztendő messziségében megint csak az én lánygyerekeim sorsát látom és hasonlítgatom az akkori magaméhoz.”²⁴⁸, „Most már egyre megy, tudom; most már végig szerencsés, egységes élet után sem lehetnék egyéb, mint ami vagyok [...]”²⁴⁹, „Hogy én lettem volna az oka?... Nem, nem, ez nincs így, ma már biztosan tudom ezt.”²⁵⁰, „Most, messziről, tisztán látom...”²⁵¹, „Már sokat gondolkoztam az életemen, és kezdtem így egészben látni, egy távolságból és mindent letompítva, összemosva kissé.”²⁵² Kaffka azzal a gondolattal zárja regényét, hogy az emlékeinkben újra tudjuk élni az életünket, és hogy a múltunk minden alkalommal más lehet:

Szép, nagy csendesség van, tisztán hallik a harangszó, és én ölembé ejtett kézzel tudok egy helyben ülni, soká, egyedül, és eltűnődni – százfélelépp fűzve, magyarázva, felújítva – a messzi, messzi élet dolgain.²⁵³

²⁴⁵ Ibid., 179-180.

²⁴⁶ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 8.

²⁴⁷ Bodnár György, *Kaffka Margit*, I. m., 183.

²⁴⁸ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 36.

²⁴⁹ Ibid., 104.

²⁵⁰ Ibid., 106.

²⁵¹ Ibid., 162.

²⁵² Ibid., 185.

²⁵³ Ibid., 192.

5.3. Az impresszionizmus jellemzői

Az impresszionizmus a 19. század végén és a 20. század elején jelenik meg, először mint művészeti, majd irodalmi irányzat. Az érzékeléssel foglalkozó osztrák fizikus és filozófus, Mach Ernst (1838 – 1916) gondolatai az impresszionizmus filozófiai alapját képezik. Véleménye szerint a világ különböző érzetek kombinációja: látás, hallás, szaglás, tapintás és egyebek.²⁵⁴ Mindez mulandó, és az író arra törekszik, hogy megragadja, és különböző érzetekkel leírja a pillanatnyi hangulatot.²⁵⁵

Az impresszionizmus egyik legfőbb eszköze az érzéki benyomások bemutatása, a felsorolás és a részletezés.²⁵⁶ A *Színek és évek*ben gyakran találjuk az igék felsorolását, amit a következő példák is mutatnak: „Hárman futkostunk, uralkodtunk, veszekedtünk, háncúroztunk ott a két öcsémmel [...]”²⁵⁷, „Közel a cigányhoz egy-egy nekem való táncossal bomolva, forogva és rezegve”²⁵⁸, „őáltaluk el lehet jutni mindenhez, csak *biztatni, akarni, zavarni* kell”²⁵⁹, „Jenő sok pénzt hozott, előkelő hotelba szállt velem, és boldogan, balek gavallérossággal, könnyen *költött, mutogatott, magyarázott* nekem, és *öltöztetett, óvott, takargatott...*”²⁶⁰, „Minden hajlamom arra való volt, hogy egy máshoz, férfihoz kapcsolódva, általa *legyek, tegyek és akarjak.*”²⁶¹, „[...] és eltűnődni – százféleképp *fűzve, magyarázva, felújítva* – a messzi, messzi élet dolgain.”²⁶² (Kiemlés tőlem)

A főnévek halmozása is jellemző: „[...] az idei lányok most kezdődik *a farsangot, táncot, a terveket* [...]”²⁶³, „Már akkor az ősz elé indultunk, várt események, remélt nagy *változások, küzdelemek, diadal* elébe.”²⁶⁴, „Az egész nap egy készülődés volt azután – *kialvás, fésülés, öltözködés* – az esti mulatságra.”²⁶⁵, „[...] és tért vissza a *holdújulás, vízár, hó, eső*

²⁵⁴ Žmegač Viktor, *Duh impresionizma i secesije. Hrvatska moderna*, Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997, 16-17.

²⁵⁵ Szabó Zoltán, *A századvégi impresszionizmus stílusformái*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1977/81. évf., 2. sz., 208.

²⁵⁶ Ibid., 211.

²⁵⁷ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 9.

²⁵⁸ Ibid., 30.

²⁵⁹ Ibid., 83.

²⁶⁰ Ibid., 115-116.

²⁶¹ Ibid., 156.

²⁶² Ibid., 192.

²⁶³ Ibid., 48.

²⁶⁴ Ibid., 89.

²⁶⁵ Ibid., 95.

[...]”²⁶⁶, „[...] ami *elevenség, kellem, gondolat* van benne, azt idegenek közt adja ki.”²⁶⁷
(Kiemelés tőlem)

A különböző virágok felsorolásának nagyon fontos szerepe van Magda életében. A virágok, vagyis „piros mályva, papsajt, jézusszíve, bazsalikom, rezedá meg kisasszonycipő”²⁶⁸ végigkísérik az életét, és több helyen megjelennek a történet során, mindig felsorolásban. Magda önmagát azonosítja a virágokkal, amelyek az állandóságot adják a változó életében.²⁶⁹ Vodicska öngyilkossága után, az élete összeomlásának leírásához használja a kiszakított virág metaforát:²⁷⁰

Akkor összecsapott felettem az élet, roncokba darabolt, összenyomorított, *tövemről szakított*, világban való helyemből kimozdított, messze dobott, kihúzta talpam alól a földet, fejem felől a fedelet.²⁷¹ (Kiemelés tőlem)

Számos példát találunk a jelzőhalmozásra: „A lényem egészben *elevenebb* volt, *mozgósabb, összetettebb, nyughatatlanabb*.”²⁷², „Telekdy az ajtófélfát támasztva fordult *mámoros, csúnya, kellemes* arcával [...]”²⁷³, „De most legalább tisztában lehetünk vele, micsoda *alattomos, irigy, áskálódó* banda az uradalmiaké.”²⁷⁴, „Milyen *érhetetlen, zavaró, felemás* kis emlék tolakodik most elém az akkori időből!”²⁷⁵, „És eljött a nyár megint, *nagy, heves, meleg* napok, *ernyed* és *édes* virágillatok a *bazsalikomos, verbénás* városi kertekben, *szép, világos, vidám* batisztruhák, valami *nagy, különös testi* felvirulás.”²⁷⁶, „Hát nem tudok, nem tudok még most sem rettenet nélkül, felindulás nélkül gondolkodni arra a *feketés, véres, pici* halálsebre az ő átlőtt halántékán...”²⁷⁷, „*Összemosódó, nehéz és szívós, elsötétült színű* szövete az időnek, egy *hosszú, hanyatló, tompán nehezülő* életszakasz”²⁷⁸, „Ti csak készüljetek *szébb, diadalmaskodó, független* életre [...]”²⁷⁹ (Kiemelés tőlem)

²⁶⁶ Ibid., 150.

²⁶⁷ Ibid., 156.

²⁶⁸ Ibid., 8.

²⁶⁹ Zsadányi Edit, „*Piros mályva, papsajt, jézusszíve, bazsali, rezedá meg kisasszonycipő*”. A felsorolás és a személytelen narráció formái Kaffka Margit, Ritoók Emma és Földes Jolán prózájában, In: Varga Virág, Zsávolya Zoltán (szerk.), *Nő, tükör, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmából*, Budapest: Ráció Kiadó, 2009, 104-105.

²⁷⁰ Ibid., 105.

²⁷¹ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 104.

²⁷² Ibid., 22.

²⁷³ Ibid., 23.

²⁷⁴ Ibid., 74.

²⁷⁵ Ibid., 85.

²⁷⁶ Ibid., 87.

²⁷⁷ Ibid., 105.

²⁷⁸ Ibid., 150.

²⁷⁹ Ibid., 169.

Látható, hogy a felsorolás a természet, a környék, a személyek és a hangulat leírását szolgálja. Leggyakrabban három egymás után követő melléknév, főnév vagy ige formában jelenik meg.

Az impresszionistáknak legkedveltebb érzéke a látás, amelyet gyakran különböző színek használatával fejeznek ki.²⁸⁰ Már a regény címe tartalmazza a „szín” szót, és olvasása során kiderül, hogy Magda az évek múlását, sőt a saját életét is színekkel írja le. A regény első felében a vidám hangulatot, a ruhákat és a szobák berendezését világos, élénk színek mutatják²⁸¹:

Elküldték Pestről a Gách-féle *selyemruhákat* [...] Az anyámé *füzöld* lengesség volt *eperpiros*, piciny rózsák girlandjával, az enyim a kötelező *fehér*.²⁸²

Összemosódó, kavargó emlékei egy hosszú életre sugarazzák a *rózsaszín* derűt, enyhítő, nyugtató, asszonyos öntudatot.²⁸³

Boldog és szép volt ez az elillanó idő, *üde ragyogású színek* és súlytalan, lebbenő évek.²⁸⁴

Én habos, sokcsipkés *kék* selyemruhában voltam akkor, anyám arannyal hímzett *sárga* brokátban.²⁸⁵

Milyen szép mustrájú ez a fal, *arany* és *lila*; ez, ez lesz a szalon!²⁸⁶

Most a Melanie üdén rezgő, kellemes beszédhangját hallom, ahogy a fejedelmi asszony felé fordul, *fehér*, komoly arcával, hátrafésült, dús hullámú *aranyhaja* megcsillan a reggeli napfényben, az ő imponáló, keresetten egyszerű, tiszta szépsége kiragyo g a ruhája *hamvaszöld*, finom színei közül.²⁸⁷

Most megjelentek a szép új, *aranygombos, piros* egyenruhában, és elfoglalták a helyüket.²⁸⁸

[...] és néztem a tömjé nködös félhomályt, a boltívek elnyúló, messzi árnyékait; a *smaragd-* és *rubinszínű* ablaküvegeken át [...] ²⁸⁹ (Kiemelés tőlem)

A második részben a hangulat egyre szomorúbbá válik. Magda élete, főleg második hazásságában, keserű és nehéz lett, amit sötétebb (fekete, barna és szürke) színekkel jelölt:

Összemosódó, nehéz és szívós, *elsötétült* színű szövete az időnek [...].²⁹⁰

²⁸⁰ Szabó Zoltán, *A századvégi impresszionizmus stílusformái*, I. m., 210.

²⁸¹ Horváth Zsuzsa, „*Az élettörténet mint játékszer*”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m., 59.

²⁸² Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 27.

²⁸³ *Ibid.*, 30.

²⁸⁴ *Ibid.*

²⁸⁵ *Ibid.*, 44.

²⁸⁶ *Ibid.*, 73.

²⁸⁷ *Ibid.*, 95.

²⁸⁸ *Ibid.*, 98.

²⁸⁹ *Ibid.*, 187.

²⁹⁰ *Ibid.*, 150.

Ők nőnek, nőnek; ki törődik eközben az én *szürkülő* hajammal, *árkos* szemeim gödreiben a seprős redőkkel s a mély ráncokkal ajkam körül.²⁹¹

Én takarítóruhában, rongyos vászonkötő előtte, poros *szürke* kendőbe kötve a fejem.²⁹²

Mennyi ránc van a *barna* arcán, mennyi barázda...²⁹³

[...] és benne a régi *barna* garnitúrám és sok régi, harmincesztendős, agyoncsiszolt limlom, ami végigkísért az életen.²⁹⁴ (Kiemelés tőlem)

Az impresszionista írók kedvelik a festészeti látásmódot.²⁹⁵ A regényben ez különösen jól megmutatkozik a különböző színekben bemutatott tájleírásokban:

Piros meg *sárga* rózsák feseltek épp, a nagy virágágy üveggolyós karói izzón tüzelték vissza *tarka színeikkel* a déli nap hevét.²⁹⁶

Ez a kép így rögződött meg az emlékemben. Jenő lenn, a nagy virágágy rózsatöi közt hajlong egy hosszú, *zöld* kerti köpenyben [...] Pistike *fehér* ruhában futkos, labdázik a *fehér* ruhás német lánnyal; lejjebb száll a nap, és kannák szűrőcsövéből *aranyosan*, szivárványosan száll a vízpermeteg; ferdén, a ferde fényben a *százsínű* virágszőnyeg felett. [...] Mellettem ül Horváth Dénes, elnéz, ahogy én, az udvaron át, a kert szilvafái föle és át a fapalánkokon, a messzi többi kerteken, a *rózsaszín* sávos egen.²⁹⁷

Szelíden, észrevétlenül zsendült ki a tavasz; langyosultak a szelek; hamvas barkák az útszéli bokrokon, sok *kékség* a levegőben; friss napfény, rügyezés halovány *árnyaló zöldje*.²⁹⁸ (Kiemelés tőlem)

Egyes emlékek a hallás, a szaglás és az ízlelés érzetéhez is kapcsolódnak:

[...] az érett málna *erjedt aromája*.²⁹⁹

A zöld ernyős kis lámpa szunyókált a gyerekszobaasztalon, és imént kihordott *fürdővíz tiszta gőze* szállt az ágy körül, az alvó testecskeről.³⁰⁰

És eljött a nyár megint, nagy, heves, meleg napok, *ernyedt* és *édes virágillatok* a bazsalikomos, verbénás városi kertekben [...].³⁰¹

Ennek a nyárnak az emléke olyan elevenen megmaradt bennem mindig, és különös módon kapcsolódik az *érett málna szagával*, amely igen sok volt akkor a kertünkben, és felért a verandáig [...].³⁰²

²⁹¹ Ibid., 170.

²⁹² Ibid., 175-176.

²⁹³ Ibid., 176.

²⁹⁴ Ibid., 190.

²⁹⁵ Szabó Zoltán, *A századvégi impresszionizmus stílusformái*, I. m., 211.

²⁹⁶ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 23.

²⁹⁷ Ibid., 87-88.

²⁹⁸ Ibid., 130.

²⁹⁹ Ibid., 23.

³⁰⁰ Ibid., 79.

³⁰¹ Ibid., 87.

És az érett málna *édes, nagy illata* felszáll.³⁰³

Az udvarház is vedlettnék látszott most téltől dohos, állott *pipafüstszagú* szobáival [...].³⁰⁴

[...] *zsongott, zizegett* a csend [...].³⁰⁵

Erdei csend volt itt, és a lábam alatt *suhogott, zizegett* a sok aranyszínű száraz falevél.³⁰⁶

Délutáni, csendes *harangszó bong* [...].³⁰⁷

Nyári, hosszú délutánokon ott ültem a tornácébéli nádszéken, *harangszó rezgett* [...].³⁰⁸

Kiszikkadt, elfakult lelkembe ideálok, költészetek és érzések jöttek, *diadalmas harsonaszóval*.³⁰⁹ (Kiemelés tőlem)

A különböző érzetek (pl. a tapintás és a szaglás) egyesülését szinesztéziának nevezünk, amely az impresszionizmus egyik költői eszköze,³¹⁰ például „meleg szagú”³¹¹, „puha hangú”³¹², „selymes hangja”³¹³.

A fenti elemzés alapján megállapíthatjuk, hogy a *Színek és évek* stílusa impresszionista. Magda az emlékezetében megőrzött érzéki benyomásokat különböző színekkel, hangokkal, illatokkal fejez ki, és éppen ezt az impresszionizmus fő célja: a pillanatnyi hangulat és a hozzá kapcsolódó érzéki benyomás szubjektív bemutatása.

³⁰² Ibid., 88.

³⁰³ Ibid.

³⁰⁴ Ibid., 128.

³⁰⁵ Ibid., 140.

³⁰⁶ Ibid., 173.

³⁰⁷ Ibid., 7.

³⁰⁸ Ibid., 151.

³⁰⁹ Ibid., 186.

³¹⁰ Žmegač Viktor, *Duh impresionizma i secesije. Hrvatska moderna*, I. m., 38.

³¹¹ Kaffka Margit, *Színek és évek*, I. m., 7.

³¹² Ibid., 83.

³¹³ Ibid., 187.

6. Irodalmi kritika az írónőkről

6.1. „Minek írni egy nőnek?”

A 19. század során egyre több nő kezdett írni, és ezzel elkerülhetetlenül felmerült a kérdés, hogy a nőknek egyáltalán érdemes-e írniuk, vagyis alkalmasak-e rá, mivel az ő elsődleges szerepük jó feleség és anya lenni, és nem volt ritka az a vélemény, hogy egy nő, aki írással foglalkozik (egyáltalán minden nő aki dolgozik és pénzt keres) elhanyagolja családi kötelezettségeit és ily módon veszélyezteti a családját, ráadásul a társadalom fennmaradását is.³¹⁴ Érdekes elolvasni Körmendy Viktor, a *Hét* szerzője, *Felső és felsőbb lányok* című írását, amelyben látható, hogy a társadalomnak még mindig patriarchális képe volt a nőkről:

Szertetőnek nagyon érdekes a nő, aki könyvet ír, de feleségnek mégis csak praktikusabb, aki szépen rendben tartja a gyereket.³¹⁵

Hasonlót olvashatunk Kaffka apjának nagybátyja, Lauka Gusztav Uray Margithoz írt levelében:³¹⁶

Nem rosszak a lányod versei, hűgom, sőt szépek és egészen jók. De hát minek írni egy nőnek? Az olyan jó gazdasszonynak, mint te vagy, kár volna, ha a lánya nem a főzőkanál mellett maradna meg. Még az is kár, hogy tanítónő lesz.³¹⁷

A kritikusok gyakran dilettánsnak tekintették a nők által írt alkotásokat, így például az író és újságíró Szász Zoltán *A nőírók ellen* cikkében azt írta, hogy a nők gyengébb képességűek a férfiaknál, ezért nem tudnak igaz művészi értéket teremteni.³¹⁸ A századfordulón egy másik gyakori vélemény az volt, hogy az írónőknek ritkán van humora, vagy az, hogy nem képesek a tudományos témákról írni.³¹⁹ Erről beszélt például Gyulai Pál:

Nők még sohasem törtek új pályát sem irodalomban, sem művészetben, egyetlen nagy eszmével sem vitték előbb a tudományt, s nem is fogják soha. [...] A nők képtelenek a fáradságos és szigorú absztrakcióra, [...].³²⁰

³¹⁴ Zsák Judit, *A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép „tudományos” alapjai és hatása a Nyugat-korszak nőfelfogására*, I. m., 29.

³¹⁵ Körmendy Viktor, *Felső és felsőbb lányok*, *A Hét*, 1916/32. Vö. L'Homme Ilona, *A női írók helye az irodalmi diskurzusban 1900-1945*, I. m., 13.

³¹⁶ Lauka Gusztav az író és szerkesztő volt az, akinek Uray Margit elküldte a lánya első verseit. Vö. Bodnár György, *Kaffka Margit*, I. m., 8.

³¹⁷ *Ibid.*, 31.

³¹⁸ L'Homme Ilona, *A női írók helye az irodalmi diskurzusban 1900-1945*, I. m., 33.

³¹⁹ *Ibid.*, 84-85.

³²⁰ Gyulai Pál: *Írónőink*. *Pesti Napló*, 1858/15., 275-276., Vö. Borgos Anna, Szilágyi Judit (szerk.), *Nőírók és írók. Irodalmi és női szerepek a Nyugatban*, I. m., 30.

Nehéz meghatározni azt az időpontot, amikor a nők komolyabban kezdtek írni, és amikor az irodalmi kritika nagyobb érdeklődést mutatott a nők iránt, de legtöbbször ezt a határt a *Nyugat* megjelenése jelzi.³²¹ Sok kritikusnál olvasható³²², hogy a „korábbi”, illetve a *Nyugat* előtti írónők, „férfias” módon írtak azaz, hogy csak utánozták őket.³²³ Véleményük szerint egy írónő feladata, hogy kitárja a lelkét, bemutassa a dolgok női oldalát vagyis hogy felfedje a világot a nő szemszögéből.³²⁴ Pekár Gyula az *Új Idők* 1924-ben írt *A nő szabadságharca* kritikájában azt írta:

[...] egyelőre persze főként a férfiaskodó nők forgatják a tollat. [...] A férfiaskodó nők úttörők, de jöjjenek utánuk az igazi nők, akik a fensőbb női érzékek reflektorával az asszonyi világnézet új képét adják nekünk³²⁵

Érdekes, hogy az irodalmi kritika ugyanakkor valami újat akart az írónőktől, illetve azt várták, hogy az ismert témákon túl, valami újat, valami mást is írjanak, de amikor az erotikáról írtak, akkor azt „nőietlennek” tartották, illetve úgy vélték, hogy egy nőnek nem illik ilyenről írnia.³²⁶ Különösen Erdős Renée műveit ítélték el, de Kaffka Margit *Hangyaboly* című regényét is elutasította a kritika az erotikus motívumok miatt.³²⁷ Természetesen voltak olyanok is, például kritikusok és írók, többek között Halasy Andor és Balázs Béla, akik támogatták ezt a témaválasztást, mert úgy gondolták, hogy ilyen módon megismerhetik az „igazi” nőt és érzéseit.³²⁸ A recenzens Fodor Gyula is elfogadta a nők erotikáról való írását, mert azt tartotta, hogy csak egy nő tudhatja, hogy egy nő hogyan éli meg a szerelmet, és éppen ezért minden ahhoz kapcsolódó érzéséről, így az erotikusokról is őszintén kellene írnia.³²⁹

Bár sokan még mindig úgy gondolták, hogy a nők nem annyira tehetségesek, mint a férfiak, egyre többen elismerték az alkotásaikat. Különösen a 20. század eleji irodalmi kritikát érdekelte a nők gondolkodásmódja, és azt szerették volna tőlük, hogy találják meg a saját hangot, és valami újat hozzanak az irodalomba. Schöpflin Aladár szerint, éppen Kaffka Margit jelenti a fordulópontot a modern magyar irodalomban, illetve az, hogy ő volt az első, akinek sikerült új világnézetet bemutatnia az olvasóknak:

³²¹ L'Homme Ilona, *A női írók helye az irodalmi diskurzusban 1900-1945*, I. m., 30-31.

³²² Például Fodor Gyulánál, Pekár Gyulánál, Móricz Zsigmondnál, Schöpflin Aládárnál, Brody Sándornál, Szerb Antalnál. Vö. *Ibid.*, 31-40.

³²³ *Ibid.*, 31.

³²⁴ *Ibid.*, 43.

³²⁵ Pekár Gyula, *A nő szabadságharca*, *Új Idők*, 1924/I., 278-288. Vö. *Ibid.*, 40.

³²⁶ *Ibid.*, 117.

³²⁷ *Ibid.*, 103.

³²⁸ *Ibid.*, 58.

³²⁹ *Ibid.*, 62.

Ő az első magyar író, akiben nyoma sincs az írók megszokott dilettantizmusának. [...] És még a 19. század költőnői, a Szendrey Júliák, Vachott Sándornék, Wolh Jankák és Stefániák is csak a szentimentális csicsergésig, vagy szalónias kellemedésig jutottak el. Soha maguk nem gondolták rá, sem olvasóiknak nem árulták el, hogy van külön saját mondanivalójuk a férfiak számára, akik a mai világot létrehozták, sem a nők számára, akik ezt a világot szenvedik. Kaffka Margit nem tett mást, minthogy, megmutatta ezt a világot a nők szemszögéből nézve.³³⁰

6.2. Kaffka Margit a korszakának kritikusai szemében

Schöpflin Aladárhoz hasonlóan, a többi kortársa is az egyik legtehetségesebb írónőnek nevezte Kaffkát,³³¹ és sok bírálatukban megemlégették az írók elődjeként, vagy mintájaként.³³² Ha elolvasunk kritikákat ebből az időszakból, azt látjuk, hogy szinte minden kritikus nőiesnek tartja az írásait, és véleményük szerint éppen ezzel a vonásával különbözik a korábbi írónőktől. Számukra Kaffka igyekezett egy másik világot leírni, az asszonyét, és sokan egyetértettek abban, hogy a művei olvasása közben megismerhető az „igazi” nő és megérthető a nők világa:³³³

[Kaffka] majdnem mindig a női életre és sorsára vetíti a dolgokat [...] de nincs a magyar irodalomban író, aki olyan kevésbé volna a megszokott értelemben 'nőies'.³³⁴

Hogy női lélek, megérzik minden során. Csodálatos, hogy eddig épp a nőköltőkben nem láttam meg a nőt, mert olyannak adták, amilyenek a férfiak kívánják. Ezt a kötet [Versek] pedig a női psziche szempontjából is érdemes elolvasni.³³⁵

Ezeket a titkos történeteket beszéli el, meglepően őszinte hangon, mert líra minden szava, ő maga, az asszony látta, érezte át a történeteit és a maga szemével látott világ rejtélyeit tárta fel. Ebben rejlik ez az írások hatásának titka. A női lélek szólal meg, minden történetben a nő hangulatai uralkodnak.³³⁶

Kaffka Margit leghíresebb regénye a *Színek és évek*, amelyről számos kritika jelent meg, életében, de a halála után is. Mégis voltak olyanok, akik nem találták elismerése méltónak a regényét,³³⁷ a korszaki kritikák alapján megállapíthatjuk, hogy a legtöbb esetben a

³³⁰ Schöpflin Aladár, *Kaffka Margitról*, Nyugat, 1935/II, 122. Vö. Ibid. 31.

³³¹ Ibid., 92.

³³² Ibid., 93.

³³³ Ibid., 92.

³³⁴ Schöpflin Aladár, *Kaffka Margitról*, I. m., 122-124. Vö. Ibid., 108.

³³⁵ Szini Gyula: *Kaffka Margit [Versek]*, A Hét, 1904/7. Vö. Földes Anna, *Kaffka Margit. Pályakép*, I. m., 63.

³³⁶ *Kaffka Margit írásai*, Jövendő, 1906/jún. Vö. L'Homme Ilona, *A női írók helye az irodalmi diskurzusban 1900-1945*, I. m., 105.

³³⁷ „Asszonyi dokumentumokat nem szolgáltat ki, a női szív és lélek – titkairól, állítólag kiismerhetetlen sejtelméből semmi újat el nem árul, egyetlen olyan passzusa sincs a könyvnek, ahova férfi még el nem jutott

kortársai a *Színek és évek* regényét Kaffka remekművének tekintették, ami mentes az eddigi, íróknak jellemző „dilettantizmustól”:³³⁸

Kaffka Margit a magyar irodalomban az első asszony, akiben az író minden asszonyi kézimunka-dilettantizmustól megtisztulva, igaz művészi mivoltában nyilatkozik meg, de asszonyosságának teljes megőrzésével.³³⁹

A legnagyobb arányú regények egyike újabb irodalmunkban [...] Bizonyos, hogy ezzel a könyvvel elsőrendű regényírókat nyertünk Kaffka Margitban.³⁴⁰

[...] a címe *Színek és évek*, s az én érzésem szerint ezzel a regénnyel ő eddigi írói útjának a csúcára ért, s egyszerűen olyan magaslatra, ahova asszony-író nálunk még soha [...] A magyar társadalomnak azt a rétegét, amelyet Kaffka Margit írásban ad: soha senki így nem adta, nem is adhatta. Sőt, az emberéletnek ennél külön, asszonyszemmel látott, asszonyélettel átélt, asszonytehetségen átfőzött extraktumát sem adhatták sokan: ez a regény egy igazi írói tehetségnek szerencsés és boldog kiáradása.³⁴¹

A következő bírálatokból azt látható, hogy legtöbben azt is dicsérték, hogy a regényben a női nézőpontból látható a társadalom korrajza:

A *Színek és évek* kerete: a birtokos magyar középosztály pusztulása, nem új irodalmunkban, [...]. De teljesen új ennek a tárgynak egy asszony egyéni élményein keresztül való bemutatása. Ez a szubjektív, szinte önéletrajzi beállítás mindennél nyomasztóbban érezteti «az asszonyi kiszolgáltatottság» nagy tragikumát s ezt még fokozza, hogy az író a maga asszony-őseinek, egy teljes asszonygenerációnak egész sorát tudja élénk támasztani.³⁴²

A legérdekesebb Móricz Zsigmond kritikáját olvasni, aki nyilvánvaló, hogy nagyra értékeli Kaffkát, ami azokból a mondataiból is kiviláglik, hogy a *Színek és évek* olvasása közben elismerte, hogy: „az írás [...] lehet asszonyi lehetőség, mint férfiuí”, és hogy, „[...] most egész természetesnek látom, hogy a nők éppen úgy tudjanak írni, mint a férfiak.”³⁴³ Biztos, hogy ezzel Móricz dicsérte Kaffka tehetségét, de a szavai arra is utalnak (bár

volna [...] Mikor evvel leszámoltunk, lehetetlen elhallgatni, hogy mindezek mellett Kaffka Margit talán a legkülönb magyar női író, illetőleg a *Színek és évek* minden hiánya mellett is értékesebb mű az eddigi magyar női regényeknél. Hogy evvel sokat mondunk-e vagy keveset, vagy semmit: az maradjon nyílt kérdés azoknak, akik szeretnek az ilyesmi eltöprengeni.” IN: K. S.: *Színek és évek [Kaffka Margit]*, Magyar Figyelő, 1913/I, 79-80. Vö. Ibid., 104.

³³⁸ Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszer”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m., 19-20.

³³⁹ Schöpflin Aladár, *Kaffka Margit*, Nyugat, 1912/24. sz. [Online: <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00118/03769.htm> (2019.8.23.)]

³⁴⁰ *Színek és évek [Kaffka Margit]*, Vasárnapi Újság 1906/46, 932. Vö. L'Homme Ilona, *A női írók helye az irodalmi diskurzusban 1900-1945*, I. m., 93.

³⁴¹ Móricz Zsigmond: *Kaffka Margit*, Nyugat, 1912/3. sz. [Online: <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00097/03107.htm> (2019.8.23.)]

³⁴² Király György, *Kaffka Margit. Évfordulóra*, Nyugat, 1920/1-2. sz., [Online: <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00272/08044.htm> (2019.8.23.)]

³⁴³ Móricz Zsigmond: *Kaffka Margit*, Nyugat, 1912/3. sz., I. m.

valószínűleg nem ez volt a szándéka), hogy létezik különbség a férfi- és női írók felfogása között, és hogy sokan úgy gondolták, hogy egy nő nem annyira tehetséges mint egy férfi.

Voltak olyanok is, akik fontosnak tartották hangsúlyozni, hogy Kaffka nem egy „író”, hanem egyszerű egy „író”:

Vannak azonban írók, akiknek írásaira nézve egyáltalában nem jellemző az, hogy nők – legfőleg csak annyiban, hogy a nő tapasztalati körébe eső tárgyakat kedvelik – ők csak írók, és ezek közé szeretnék sorolni Kaffka Margitot is. Kaffka mindesetre a jó elbeszélőkben oly koldusszegény legújabb írói nemzetség egyik legtehetségesebb tagja.³⁴⁴

Kaffka megszabadult a nőírók gyakori tévedéséből, hogy író nőknek tekintik magukat; író volt, nő csak annyiban, hogy élményei egy igazi nő élményei voltak, s ezek az adequat kifejezésben más, új, nőies árnyalatokat jelentettek.³⁴⁵

Talán ez volt a legnagyobb elismerés Kaffka számára, mert éppen ezt az egyenrangúságot szerették volna elérni a századfordulón a nők az irodalomban, és más téren is. Az, hogy ez az igazi egyenrangúság elérhető-e, kérdés marad. Véleményem szerint, a nő és a férfi nemekre való felosztása mindig meg fog maradni, mert a különbségek a két nem között tényleg léteznek, de ez a fajta felosztás nem határoz meg minket. Az (írói) tehetségnek nem kellene a nemtől, hanem az egyéntől kellene függenie. A lényeg, hogy ahogy rossz és jó női írók, úgy rossz és jó férfiírók is vannak. A fenti kritikák mindegyikében érezhető, hogy alulértékelték a női írókat és, hogy szükségesnek érezték hangsúlyozni Kaffka jelentőségét, és a többi írónőtől való különbözőségét, de ha figyelembe vesszük, milyen korban élt Kaffka, akkor a hozzáállás érthető. A férfiak addig minden téren dominánsak voltak, és abban az időben kezdték felismerni, hogy a nők ugyanolyan tehetségesek mint ők. A századforduló a megszokott vélemények megváltozásának csak a kezdete volt.

6.3. Kaffka Margit öröksége halála után

Bár a kortársai nagyra becsülték Kaffkát, és elismerték a műveit, a halála után egy ideig feledésbe merült.³⁴⁶ 1928-ben, Schöpflin Aladár a *Nyugatban* írt *Kaffka Margit most tíz*

³⁴⁴ Kaffka Margit: *Mária évei*, Magyar Figyelő, 1913/II, 394. Vö. L'Homme Ilona, *A női írók helye az irodalmi diskurzusban 1900-1945*, I. m., 111.

³⁴⁵ Kaffka Margit: *Álom*, Magyar Csillag, 1942/7, 42., Vö. Ibid.

³⁴⁶ Rákai Orsolya: *The fat margin and the canon: modern and late-modern aesthetics and canonized women writers in the history of 20th century Hungarian literary criticism*, In: Boode Hanneke, Zsadányi Edit (szerk.), *Gender perspectives on Hungarian and Finnish culture*, Maastricht: Shaker publishing, 2011, 34.

éve halt meg című cikkében arra figyelmeztette magyar irodalmi közönséget, hogy elfelejtette a magyar írónőt, azt hangsúlyozva: „Ma sincs tiszta tudatában annak, hogy mit nyert életével és mit vesztett halálával.”³⁴⁷ 1934-ben Radnóti Miklós disszertációt³⁴⁸ írt róla, amelyben Kaffka költészetével foglalkozott, mivel 1936-ban újra kiadták a *Színek és Éveket*.³⁴⁹ Ezután csak a 20. század végen kezdtek többen foglalkozni Kaffka Margit életével és (próza) műveivel, amely lehetővé tette Kaffka kanonizálását, mivel az irodalmi kánonba való bekerülés az író műveitől, az író életrajzának elfogulatlan leírásától függ.³⁵⁰ 1987-ben két monográfia jelent meg róla, Földes Annáé³⁵¹ és Fülöp Lászlóé.³⁵² Földes főleg Kaffka pályaképét mutatta be, Fülöp emellett a lélekelemzés és prózapoétika összefüggéseivel is foglalkozott.³⁵³ Bodnár György, aki több tanulmányát szentelte Kaffkának, 1988-ban írta meg *A „mese” lélekvándorlása* című tanulmányát, amelynek az alcíme *A modern magyar elbeszélés születése*, és ez egyértelműen mutatja, hogy miben látta Bodnár Kaffka érdemét.³⁵⁴ 2001-ben pedig publikálta *Kaffka Margit* című könyvét, amelyben több figyelmet fordított Kaffka pályaképére, az összes művének elemzésére és Kaffka jelentős irodalmi szerepére. A *Színek és évek* elemzésében Bodnár főleg a dzsentri- és nőprobléma összefüggéseivel, a regény kompozíciójával és időszemléletével, valamint az impresszionizmus vonásaival foglalkozik.

A közelmúlt években pedig több olyan irodalmi tanulmány látott napvilágot, amely figyelemmel kíséri Kaffka műveit feminista szempontból. 1993-ben Steven Tötösy de Zepetnek tanulmánya jelent meg, amelynek a címe *Kaffka Margit prózája: az irodalmi feminizmus kezdete Magyarországon*, amelyben a szerző abból a téziséből indul ki, hogy az eddigi irodalmi kritika nem igazán ismerte fel Kaffkát feminista íróként, ezért Tötösy a *Színek és évek* feminista vonásával foglalkozik. Szerinte az 1978-ban írt Brunauer H. Dalma *A Woman's self-liberation: The story of Margit Kaffka (1880–1918)*³⁵⁵ című tanulmánya az első

³⁴⁷ Schöpflin Aladár: *Kaffka Margit most tíz éve halt meg*, Nyugat, 1928/23. sz. [Online: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00456/14204.htm> (2019.8.24.)]

³⁴⁸ Radnóti Miklós: *Kaffka Margit művészi fejlődése*, Doktori értekezés, Szeged: Magyar Irodalomtörténeti Intézet, 1934.

³⁴⁹ Horváth Zsuzsa, „Az élettörténet mint játékszer”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, I. m., 23.

³⁵⁰ Tötösy de Zepetnek Steven, *Kaffka Margit prózája: az irodalmi feminizmus kezdete Magyarországon*, In: Békási Imre et al. (szerk.), *Régi és új peregrináció: magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon, 2. kötet*, Budapest-Szeged: Nemzeti magyar filológiai társaság – Scriptorum Kft., 1993, 1186.

³⁵¹ Földes Anna, *Kaffka Margit. Pályakép*, I. m.

³⁵² Fülöp László: *Kaffka Margit. Nagy magyar írók*, Budapest: Gondolat könyvkiadó, 1987.

³⁵³ Zsadányi Edit, *Író nők a századelőn*, I. m., 810.

³⁵⁴ Tötösy de Zepetnek Steven, *Kaffka Margit prózája: az irodalmi feminizmus kezdete Magyarországon*, I. m., 1187.

³⁵⁵ Brunauer H. Dalma, *A Woman's self-liberation: The story of Margit Kaffka (1880–1918)*, Canadian-American review of Hungarian studies, 1978/5. évf., 2. sz., 1978.

Kafka életrajz, amelyet a feminista szemszögből vizsgáltak³⁵⁶. Rajtuk kívül, Zsák Judit³⁵⁷ és Vashegyi MacDonald Ágnes³⁵⁸ is elemezte Kafka műveit, különös tekintettel a nőmozgalomhoz való hozzáállására. Vashegyi MacDonald például szerint, a *Színek és évek* az első modern magyar feminista regénynek tekinthető.³⁵⁹ Bár az írásaiban a hősnőin keresztül harcolt a nők helyzetének javításáért, sem ő maga, sem a kortársai nem tekintették őt semmilyen feminista mozgalom követőjének.³⁶⁰ Schöpflin Aladár ezzel a szavakkal írta le Kafka személyiségét:

Nem volt feminista, nem kevert írásaiba semmiféle ideológiát, csak rávetítette a világra a maga hűvös tárgyilagosságának reflektorát, és szavai mögül kihallatszott mindaz, ami nemzedékek nőinek a tudata alatt élt és nem tudott tudatossá válni. Átala ismerték meg a nők az életüket.³⁶¹

Ady pedig az egyetlen volt a korszak kritikusai közül, aki közvetlenül összekapcsolta a feminizmussal:³⁶²

Örülünk Kafka Margitnak, mert ő a feminizmus már megérkezett magyar diadala, egy asszony-író, akinek nem kell udvarlás, hazug bókokat mondani.³⁶³

Néhány kritikus arra is figyelmeztetett, hogy a feminista kritika képes minden nő által írt művet feminista szöveggént értelmezni.³⁶⁴ Igaz, hogy találhatunk hasonlóságokat Kafka és a feministák nézetei között, mert Kafka is a nők új nemzedékét akarta, ahol a nők meg fogják valósítani a társadalmi egyenjogúságot, de úgy gondolom, hogy nem kellene kizárólag feminista írónak nevezni.

Ha megvizsgáljuk a magyar irodalomtörténet írást azt látjuk, hogy a korában csak mellékesen említették, de megemlítették Kafkát, a későbbiekben viszont nagyobb teret szenteltek neki. A neve leggyakrabban a *Nyugat* folyóirathoz kapcsolódik, vagy a női írók

³⁵⁶ Tötösy de Zepetnek Steven, *Kafka Margit prózája: az irodalmi feminizmus kezdete Magyarországon*, I. m., 1186.

³⁵⁷ Zsák Judit, *A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép „tudományos” alapjai és hatása a Nyugat-korszak nőfelfogására.*, I. m.

³⁵⁸ Vashegyi MacDonald Ágnes, *Undoing the collective amnesia: a brief discussion of feminism and women writers in Hungary*, I. m.

³⁵⁹ *Ibid.*, 114.

³⁶⁰ Bodnár György, *Kafka Margit*, I. m., 59.

³⁶¹ Schöpflin Aladár: *Kafka Margitról*, *Nyugat*, 1935/II. Vö. Földes Anna, *Kafka Margit. Pályakép*, I. m., 10-11.

³⁶² Borgos Anna, „Mit csinálhatok én az embervoltommal...”. *Kafka Margit*, I. m., 64.

³⁶³ Ady Endre: *Kafka Margit versei*, *Nyugat*, 1918/9. sz. [Online: <https://www.epa.oszk.hu/00000/00022/00245/07371.htm> (2019.8.24.)]

³⁶⁴ Moi Toril, *Sexual/Textual Politics. Feminist literary theory*, London and New York: Routledge: Taylor & Francis group, 2002, 61.

között sorolják fel. A 20. század első felének két legfontosabb irodalomtörténete Pintér Jenőé és Szerb Antalé.³⁶⁵ Pintér az „Impresszionisták. Szimbolisták” fejezetében helyezte el Kaffkát. Megjegyezte, hogy a *Nyugat* írói köréhez tartozik, de a műveit nem tartotta túl jelentősnek.³⁶⁶ Szerb Antalnál Kaffka „A Nyugat prózaírói” fejezetben, illetve „A többiek” című alfejezetben kapott helyet, és Szerb nagyobb elismeréssel szolt róla mint Pintér, azt mondva, hogy:

Ez áll a nagy írónak, Kaffka Margitnak az írásaira is. [...] Tárgya az asszonyi történelem válságos órája, amikor a patriarchális család asszonya átalakul modern, önálló nővé. Hősnői éppen ennek az átalakulásnak a közepén vannak.³⁶⁷

1965-ben jelent meg Sötér István *A magyar irodalom története* című műve, amelyet a köznyelven „Spenótnak” neveznek, és ami mai napig lényeges alkotása az irodalomtörténet írásnak.³⁶⁸ Kaffka a sorozat V. kötetében külön fejezetet kapott a *Nyugat* írói között. A Bodnár György írta fejezet ezekkel a szavakkal kezdődik:

A legjelentősebb magyar írónő, s főműve, a *Színek és évek* az egyik legjobb, legharmonikusabb, legteljesebb magyar regény. Pedig elődei alig-alig tudtak kitörni a „bájos” dilettantizmusból, vagy oly görcsös igyekezettel hirdették nőiségüket, hogy pusztá kuriózzummá fokozták megnyilatkozásait. [...] Nálunk Kaffka Margit volt az első, aki asszonyi élet gondjait az általános mondanivalók magasába tudta emelni, anélkül, hogy lemondott volna „eredendő” élményeiről. Életműve, s elsősorban a *Színek és évek* a legmagasabb mértékkel mérhető.³⁶⁹

Bár ez lehetne Bodnár szubjektív véleménye is, szerintem senki nem írhatta volna meg jobban ezt a fejezetet mint ő, aki az egész életében Kaffkát életét és műveit tanulmányozta. A rövid életrajz után következik Kaffka négy legfontosabb regényének (a *Színek és évek*, a *Mária évei*, az *Állomások*, a *Hangyaboly*) elemzése. Fontos megemlíteni, hogy Sötér a többi nyugatos írónőt nem tette be a kötetbe, hanem csak helyenként említette őket.

Szegedy-Maszák Mihály 2007-es irodalom történetében³⁷⁰ Zsadányi Edit írta az *Íróknak a századelőn* című fejezetet, amelyben röviden bemutatta Kaffka életét és műveit. Mivel kifogásolta, hogy a magyar irodalmi kanonból Kaffkán kívül kimaradt a többi írónő, a

³⁶⁵ Borgos Anna, „Mit csinálhatok én az embervoltommal...”. *Kaffka Margit*, I. m., 70.

³⁶⁶ Pintér Jenő, *A magyar irodalom története, II. kötet. A magyar irodalom a XX. században*, Budapest: Franklin-társulat, 1928, 146.

³⁶⁷ Szerb Antal, *Magyar irodalom történet*, Budapest: Magvető könyvkiadó, 1934, 475.

³⁶⁸ Zsadányi Edit, *Íróknak a századelőn*, I. m., 807-808.

³⁶⁹ Bodnár György, *Kaffka Margit (1880 – 1918)*, In: Sötér István, Szabolcsi Miklós (szerk.), *A magyar irodalom történet V. A magyar irodalom története 1905-től 1919-ig*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965, 216.

³⁷⁰ Szegedy-Maszák Mihály, Veres András (szerk.), *A magyar irodalom története: 1800-tól 1919-ig, 2. kötet*, Budapest: Gondolat, 2007.

fejezetben bemutatta Lesznai Anna, Tormay Cecile, Ritoók Emma, Erdős Renée és más írók munkásságát is.

2010-ben jelent meg Gintli Tibor *Magyar irodalom*³⁷¹ című kötete, melyben Kaffka Margit a „A 20. század első felének magyar irodalma” című fejezetében külön alfejezetet kap. A legnagyobb teret a *Színék és évek* elemzésének szenteli azt vizsgálva, hogy miért tekinthetjük modernnek Kaffka regényét. Ő is megemlíti az emlékezésre épülő narratívát, illetve a regény időszerkezetét, de azt is hangsúlyozza, hogy hiányoznak más, a modern elbeszélésre jellemző technikák, illetve azt hogy, Kaffka használta a hagyományosabb narratív eljárásokat is. Mégis, Gintli elismeri, hogy a magyar irodalomtörténet kontextusában Kaffka regényét innovatívnak tarthatjuk.³⁷²

Több, a közelmúltban megjelent tanulmány szerint, a *Nyugat*-korszakból Kaffka egyetlen író, aki bekerült az irodalmi kánonba,³⁷³ és ha figyelembe vesszük a megvizsgált irodalom történeteket (természetesen más irodalom történetek is vannak, itt csak bemutatam néhány legfontosabbakat), azt látjuk, hogy ezen állítás megállja a helyét, mert korszak többi íróját nem, vagy csak elvétve említik. Arra a megállapításra jutottam, hogy Kaffka első regényét, a *Színék és éveket*, az író legnagyobb teljesítményének tartották, és hogy az összes irodalom történetben ennek az elemzésére fordították a legnagyobb figyelmet, a többi regényét röviden említették. Csak a Szegedy-Maszák Mihály irodalom történetében találjuk Kaffka másik három regényének részletesebb leírását.

³⁷¹ Gintli Tibor (szerk.), *Magyar irodalom*, I. m.

³⁷² Gintli Tibor, *Kaffka Margit*, In: *Ibid.*, 666.

³⁷³ Borgos Anna, „Mit csinálhatok én az embervoltommal...”. *Kaffka Margit*, I. m., 35.; Tötösy de Zepetnek Steven, *Kaffka Margit prózája: az irodalmi feminizmus kezdete Magyarországon*, I. m., 1185.; Zsadányi Edit, *Írók a századelőn*, I. m., 807.; Zsák Judit, *A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép „tudományos” alapjai és hatása a Nyugat-korszak nőfelfogására*, I. m., 31.

Összegzés

A 19. század második és a 20. század első felében megtörtént az ország gazdasági, oktatási és kulturális modernizációja, ami társadalmi változásokat hozott. Az egyik ilyen változás a nőket érintette, akik már lázadni kezdtek a patriarchális társadalomrendszer ellen. A 19. század során világszerte, így Magyarországon is erősödtek a nők jogaiért kiálló mozgalmak, amelyek támogatták a nők részvételét a politikai, a tudományos, a társadalmi, a kulturális és a művészeti életben, de ezen a célok elérésére hosszú küzdelemre volt szükség. Sokak ellenezték az ilyen társadalmi változásokat, amit az a tény is bizonyít, hogy a századfordulón sok, a biológiai determinizmusból született elmélet terjedt el, amely szerint a nőknek elégedettnek kell lenniük a természetből eredő helyzetükkel, azaz, hogy a férfiak alá vannak rendelve. Ennek ellenére, voltak olyanok is, akik kiálltak nők védelmében, és érdeklődést mutattak a nőmozgalom és annak céljai iránt. Az irodalomban egyre többen kíváncsiak lettek a nők gondolkodásmódjára, és figyelmet kezdtek fordítani a nőkre, mint közönségre, de a nőkre, mint írókra is. A 19. század során megjelentek a nőknek szóló divatlapok (a *Magyar Bazár*, a *Budapesti Bazár*) és női lapok (a *Magyar Háztartás*, a *Magyar Háziasszony*, a *Nők Lapja*), amelyekben néha irodalmi cikkek is szerepeltek. Az irodalmi folyóiratok ebből az időből, például *A Hét*, az *Új Idők*, a *Nyugat* és a *Napkelet*, rendszeresen közzétették a női szerzők alkotásait. Megállapíthatjuk, hogy a 19. század első felében a nők főleg műfordítók vagy költők voltak, majd új szerepekben jelentek meg: regényírókként, lapszerkesztőkként, újságírókként vagy kritikusokként. A 19. században élt és alkotott a jelentős nők közül, akik az említett szerepekkel, illetve foglalkozásokkal próbálkoztak, megemlíthetjük Kánya Emíliát, Szalay Fruzsínát, Czóbel Minkát, Wohl Stefániát és Jankát, míg a 20. század első feléből Teleki Sándornét, Ritoók Emmát, Erdős Renéét, Lesznai Annát, Tormay Cécile-t és Kaffka Margitot. Ezek közül a nevek közül csak Kaffkáié nem marad ki a 20. századi irodalomtörténeti kánonból. Már az élete során nagyon tehetséges írónak tartották, ami számos kortársa kritikájából is látható. A műveiben a "nőproblémával" foglalkozott. Kaffka hősnőit főleg három típusba sorolhatjuk: a régi generációhoz tartozott nők, akik a patriarchális világban élnek és nem tudnak vagy nem is akarnak azzal szakítani; az „új nők”, illetve az okos, művelt nők, akik az új életmóddal szembesülnek, de amihez nehezen szoknak hozzá; valamint a kor győztes asszonyai, akiknek sikerült saját helyet találniuk az új környezetben. Kaffka máig legismertebb regényének, a *Szinek és évek* történetének mintájául az író nő anyjának, Uray Margitnak élete szolgált, de saját életet is beleszötte a műbe. A korabeli kritikának nagyon tetszett, hogy Kaffka a századforduló társadalmát, és a dzsentrik

lezüllését női szemszögből ábrázolta, vagyis hogy a regény középpontjában egy asszony gondolatai és titkai állnak.

A szakdolgozatomban azt próbáltam megmutatni, hogy milyen újdonságokat vezetett be Kaffka a művében. Így az első személyű szövegre jellemző én névmás kettős funkciójára és a retrospektív technikák elemzésére összepontosítottam, amelyek a szereplők tudatának bemutatására szolgáltak. Arra jutottam, hogy ezeknek a narratív megoldásoknak köszönhetően nem a tapasztaló ének, hanem az elbeszélő ének érzései és gondolatai állnak a középpontban, ami a modern retrospektív elbeszélés egyik sajátosságának tekinthetünk. Egy másik újítás az, hogy két idősíki jelenik meg, és annak ellenére, hogy a történetet lineárisnak nevezhetjük, sok kihagyást és megszakítást is találunk. Továbbá, a regényben maga az emlékezés folyamata a reflexió tárgyává válik, és éppen az idő reprezentálásának problematikája az irodalmi szövegben volt az egyik legnépszerűbb téma annak idején.

Továbbá tanulmányoztam, hogy hogyan és mit írnak Kaffkáról a különböző irodalom történetekben és tanulmányokban. Szinte mindenki számára Kaffka Margit az egyik jelentősebb és legtehetségesebb magyar író, és gyakran az egyetlen is, aki helyet kapott a *Nyugat* írók között. A közelmúltban megjelent tanulmányokban azt a véleményt találjuk, hogy Kaffka Margit az írók elődje és mintája, ráadásul a feminista irodalomnak is a képviselője. Ebben az időszakban a feminista nőmozgalom és az írók szoros kapcsolatban álltak, ezért ez az állítás nem szokatlan. Úgy gondolom, hogy ez a művei fő témái (a századforduló asszonyainak élete és küzdelme az újjáalakuló világban) miatt van, amelyekről sokat vitatkoztak azokban az időkben. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy Kaffka nem tekintett magára sem a női-, sem pedig feminista írók zászlóvivőjeként, ezen jelzőket később kapta. Kaffka mindenekelőtt, nemtől függetlenül, az emberek méltóságáért állt ki. Véleményem szerint, az írásaival hozzájárult az írókról, és általában a nőkről kialakult kép megváltozásához. Kaffka Margit modern magyar irodalomban való érdemeiről, talán Schöpflin Aladár szavai a legtalálóbak:

A három regényében s a hozzájuk csatlakozó novellákban egy új világ tárul fel: a magyar viláé, de asszonyi szemmel nézve. Ennek a képnek anyaga nem lényegesen új, de lényegesen új a megvilágítása és a színezése. Kaffka Margit ereditisége, hogy megmutatta: így is lehet nézni a világot, és bebizonyította, hogy kell is így nézni.³⁷⁴

³⁷⁴ Schöpflin Aladár: *Kaffka Margitról*, *Nyugat*, 1935/II köt., 122. Vö. Földes Anna, *Kaffka Margit. Pályakép*, I. m., 11.

Tehát a nők új szerepe az irodalomban az is volt, hogy megmutassák, hogy nem szabad őket kizárólag passzív lénynek tekinteni, mert nekik is van saját hangjuk, és vannak érzéseik. Noha az akkori kritika nagyobb része szerint Kaffka Margit volt az első, akinek ezt sikerült megvalósítania, azonban nem szabad megfeledkezni a többi írónőről sem, akik küzdelmükkel és erőfeszítéseikkel szintén hozzájárultak a nők helyzetének javításához. Ők nyitották meg az utat a nők következő generációjának.

Szakirodalom

1. Ady Endre: *Kaffka Margit versei*, Nyugat, 1918/9. sz. [Online: <https://www.epa.oszk.hu/00000/00022/00245/07371.htm> (2019.8.24.)]
2. Antoni Rita, *A magyarországi feminista megmozdulások története*, In: Bolemant Lilla, Szapu Marianna (szerk.), *Bevezetés a gendertanulmányokba*, Pozsony–Nyitra: Phoenix Polgári Társulás, 2015, 37-65.
3. Balázs Imre József, „Egymásra érezni tudva-véletlen mozdulatokon át”: *Nőregény, Kaffka Margit, Színek és évek*, Helikon 1999/ 9. sz. [Online: <http://balazs.adatbank.transindex.ro/belso.php?k=60&p=4651#top> (2019. 7.6.)]
4. Benyovsky Lucija, *Društvo Hrvatska žena i Zagorka*, In: Grdešić Maša, Jakobović Fribec Slavica (szerk.), *Neznana junakinja - nova čitanja Zagorke : radovi sa znanstvenog skupa "Marija Jurić Zagorka - život, djelo, naslijeđe", održanog 30.11. i 1.12.2007. u Zagrebu u okviru Dana Marije Jurić Zagorke*, Zagreb: centar za ženske studije, 2008, 87-109.
5. Biró Béla, *A Prostitúció*, Budapesti negyed, 18. évf., 3.(69.) sz., 2010, 161-167.
6. Bodnár György bevezető tanulmánya, In: *Kaffka Margit regényei*, Budapest: Szépirodalmi könyvkiadó, 1962, 5-49.
7. Bodnár György, *Kaffka Margit (1880 – 1918)*, In: Söter István, Szabolcsi Miklós (szerk.), *A magyar irodalom történet V. A magyar irodalom története 1905-től 1919-ig*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965, 216-242.
8. Bodnár György, *Kaffka Margit*, Budapest: Balassi Kiadó, 2001.
9. Borgos Anna, „Mit csinálhatok én az embervoltommal...”. *Kaffka Margit*, In: Borgos Anna, Szilágyi Judit (szerk.), *Nőírók és írónők. Irodalmi és női szerepek a Nyugatban*, Budapest: Noran Könyvesház Kft, 2011, 33-78.
10. Borgos Anna, *Pszichoanalitikus elméletek nőiségképe Freudtól a feminista pszichoanalízisig*, In: Kovács Mónika (szerk.), *Társadalmi nemek. Elméleti megközelítések és kutatási eredmények*, Budapest: Elte Eötvös Kiadó, 2016, 21-37.
11. Brunauer H. Dalma, *A Woman's self-liberation: The story of Margit Kaffka (1880–1918)*, Canadian-American review of Hungarian studies, 1978/5. évf., 2. sz., 1978.
12. Czeferner Dóra, „Kávéházakban, klubokban, olvasókörokbén kérjük A Nő és a Társadalom lapot!” *Egy folyóirat a nők egyenjogúságáért*, Médiakutató, 2014/15. évf., 2. sz., 49-61.

13. Dede Franciska, „*Szerzők a lámpa előtt*”. *A Hét és az Új Idők szerzői 1895-1900*, Irodalomtörténeti Közlemények, 2005/109. évf., 2-3. sz., 287-312.
14. Dobos István, *Az elbeszélés elméleti kérdései*, In: Uő. *Az irodalomértés formái*, Debrecen: Csokonai Kiadó, 2002, 119-134.
15. Edel Leon, *Psihološki roman: 1900 – 1950*, Beograd: Kultura, 1962.
16. Fábri Anna, *Közíró vagy szépíró? Írói szerepkör és társadalmi-kulturális indíttatás összefüggései a 19. századi magyar írónők munkásságában*, In: Nagy Beáta, Sárdi Margit (szerk.), *Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és az alkotóművészetben*, Debrecen: Csokonai Kiadó, 1997, 61-73.
17. Feldman Andrea, *Proričući gladnu godinu: Žene i ideologija jugoslavenstva (1918.–1939.)*, In: Uő. (szerk.): *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*, Zagreb: Institut Vlado Gotovac. Ženska infoteka, 2004, 235-246.
18. Fittler Áron, „*Az idő szorgos mértéke*”. *Elbeszéléstechnikák és az emlékezés tényezői Kaffka Margit Színek és évek című regényében*, Korunk, 23 (3), 2012, 94-104.
19. Forrai Judit, *Prostitúcióról szóló diszkurzus a századfordulón multidiszciplináris megközelítésben*, Művelődés-, tudomány- és orvostörténeti folyóirat, 2016/7 évf. 13. sz., 305-327.
20. Földes Anna, *Kaffka Margit. Pályakép*, Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1987.
21. Gintli Tibor, *Kaffka Margit*, In Uő. (szerk.), *Magyar irodalom*, Budapest: Akadémiai Kiadó, 2010, 666-671.
22. Gorenjak Ograjšek, »*On uči, ona pogada, on se sjeća, ona prorokuje*« *Pitanje obrazovanja žena u sjevernoj Hrvatskoj krajem 19. stoljeća*. In: Feldman Andrea (szerk.): *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*, Zagreb: Institut Vlado Gotovac. Ženska infoteka, 2004, 157-179.
23. Grdešić Maša, *Uvod u naratologiju*, Zagreb: Leykam international, 2015.
24. Harmat Árpád Péter: *Magyarország társadalma a dualizmus korában* [Online: <http://tortenelemcikkek.hu/node/242> (2019.7.4.)]
25. Horváth Zsuzsa: „*Az élettörténet mint játékszer*”. *Fikció, narráció és identitás összefüggései Kaffka-regényekben*, Doktori disszertáció, Budapest: Eötvös Loránd tudományegyetem, 2008.
26. Jelčić Dubravko, *Povijest hrvatske književnosti*, Naklada P.I.P. Pavičić, Zagreb, 2004.
27. Kaffka Margit, *Színek és évek*, Budapest: Osiris Kiadó, 1999.

28. Kapus Erika, *Problémás nem. Nősorok Kaffka Margit Színek és évek valamint Rakovszky Zsuzsa A kígyó árnyéka című regényében*, Szakdolgozat, Miskolc: Miskolci egyetem, 2009.
29. Kemenes Géfin László, Jastrzebska Jolanta, *Az élet mint narcisztikus színjáték. Kaffka Margit. Színek és évek*, In: Szerk. Uők. *Erotika a huszadik századi magyar regényben (1911-1947)*, Budapest: Kortárs Kiadó, 1998, 13-27.
30. Király György, *Kaffka Margit. Évfordulóra*, Nyugat, 1920/1-2. sz., [Online: <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00272/08044.htm> (2019.8.23.)]
31. Kollarits Krisztina, *Író nők a Napkelet körül*, In: *Magyar napló. A magyar írószövetség lapja*, 2012. július, 13-22.
32. Komáromi Gabriella, *Kaffka Margit. Színek és évek. Hangyaboly*, In: Székely Éva (szerk.), *Hatvanhat híres magyar regény*, Budapest, Móra Könyvkiadó, 1995, 224-236.
33. Kulcsár Szabó Ernő, *Az irodalmi modernség integratív értelmezhetősége*, Irodalomtörténet, 1993/24.(74.) évf., 1-2. sz., 39-65.
34. L'Homme Ilona, *A női írók helye az irodalmi diskurzusban 1900-1945*, Doktori disszertáció, Budapest: Eötvös Loránd Tudományegyetem, 2003.
35. Madách Imre, *A nőről, különösen esztétikai szempontból. Székfoglaló értekezés az Akadémián*, [Online: <http://madach.hu/old/egyebmuvek/madachnorol.pdf> (2019.9.12.)]
36. Mészáros Zsolt: *Az „új nő” és az „új novella” Kafka Margit korai kisprózájában (1903-1908)*, *Literatura*, 2014/ 40 évf., 3. sz., 224-230.
37. Moi Toril, *Sexual/Textual Politics. Feminist literary theory*, London and New York: Routledge: Taylor & Francis group, 2002.
38. Móricz Zsigmond: *Kaffka Margit*, Nyugat, 1912/3. sz., [Online: <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00097/03107.htm> (2019.8.23.)]
39. Nagy Beáta, *Nők a kávéházak és kávéházi alkalmazottak között*, Budapesti negyed, 1996/4. évf., 2/3.(12-13.) sz. [Online: <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00011/nagy.htm> (2019.5.30.)]
40. Nagydiósi Gézné, *Magyarországi női lapok a XIX. század végéig*, Budapest: Az OSZK évkönyve, 1957, 193-227.
41. Pintér Jenő, *A magyar irodalom története, II. kötet. A magyar irodalom a XX. században*, Budapest: Franklin-társulat, 1928.

42. Rákai Orsolya, *The fat margin and the canon: modern and late-modern aesthetics and canonized women writers in the history of 20th century Hungarian literary criticism*, In: Boode Hanneke, Zsadányi Edit (szerk.), *Gender perspectives on Hungarian and Finnis culture*, Maastricht: Shaker publishing, 2011, 33-39.
43. Šilović-Karić Danja, *Domaće ognjište – prvi ženski list u Hrvatskoj*, In: Feldman Andrea (szerk.): *Žene u Hrvatskoj. Ženska i kulturna povijest*, Zagreb: Institut Vlado Gotovac. Ženska infoteka, 2004, 181-190.
44. Schöpflin Aladár, *Kaffka Margit*, Nyugat, 1912/24. sz. [Online: <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00118/03769.htm> (2019.8.23.)]
45. Schöpflin Aladár, *Kaffka Margit most tíz éve halt meg*, Nyugat, 1928/23. sz. [Online: <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00456/14204.htm> (2019.8.24.)]
46. Schreiber Emil, *A prostitúció*, Budapest: Pátria, 1917.
47. Szabó Zoltán, *A századvégi impresszionizmus stílusformái*, Irodalomtörténeti Közlemények, 1977/81. évf., 2. sz., 207-214.
48. Szapu Marianna, *A feminizmus és a nőmozgalom rövid története*, In: Bolemant Lilla, Szapu Marianna (szerk.), *Bevezetés a gendertanulmányokba*, Pozsony–Nyitra: Phoenix Polgári Társulás, 2015, 21-35.
49. Szegedy-Maszák Mihály, Veres András (szerk.), *A magyar irodalom története: 1800-tól 1919-ig, 2. kötet*, Budapest: Gondolat, 2007.
50. Szerb Antal, *Magyar irodalom történet*, Budapest: Magvető könyvkiadó, 1934.
51. Szilágyi Judit: *Osvát Ernő és a nők* In: Varga Virág, Zsávolya Zoltán (szerk.): *Nő, tükrök, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmáról*, Budapest: Ráció Kiadó, 2009, 41-58.
52. Török Zsuzsa, *Az Aranyfüst és a kulcsregény műfaja a modernizmus magyar irodalmában*, Irodalomtörténet, 2013/94. évf., 3. sz., 350-374.
53. Tötösy de Zepetnek, Steven, *Kaffka Margit prózája: az irodalmi feminizmus kezdete Magyarországon*, In: Békási Imre et al. (szerk.), *Régi és új peregrináció: magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon, 2. kötet*, Budapest-Szeged: Nemzeti magyar filológiai társaság – Scriptum Kft., 1993, 1185-1194.
54. Vashegyi MacDonald Ágnes, *Undoing the collective amnesia: a brief discussion of feminism and women writers in Hungary*, Atlantis, 2010/35. évf., 1. sz., 108-118.
55. Zimmermann Susan, *A magyar nőmozgalom és a „szexuális kérdés” a XX. század elején*, Eszmélet, 1999/42. sz. [Online:

https://epa.oszk.hu/01700/01739/00027/eszmelet_EPA01739_42.item682.htm (2019.

5.30.)]

56. Zsadányi Edit, *Írónők a századelőn*, In: Szegedy-Maszák Mihály, Veres András (szerk.), *A magyar irodalom története: 1800-tól 1919-ig, 2. kötet*, Budapest: Gondolat, 2007, 807-826.
57. Zsadányi Edit, „*Piros mályva, papsajt, jézusszíve, bazsali, rezeda meg kisasszonycipő*”. *A felsorolás és a személytelen narráció formái Kaffka Margit, Ritoók Emma és Földes Jolán prózájában*, In: Varga Virág, Zsávolya Zoltán (szerk.), *Nő, tükör, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmából*, Budapest: Ráció Kiadó, 2009, 89-106.
58. Zsák Judit, *A női szubjektumról alkotott 20. század eleji kép „tudományos” alapjai és hatása a Nyugat-korszak nőfelfogására*, In: Varga Virág, Zsávolya Zoltán (szerk.), *Nő, tükör, írás. Értelmezések a 20. század első felének női irodalmából*, Budapest: Ráció Kiadó, 2009, 18-40.
59. Žmegač Viktor, *Duh impresionizma i secesije. Hrvatska moderna*, Zagreb: Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 1997.

Sažetak

Ovaj diplomski rad bavi se analizom romana *Boje i godine* (1912) jedne od najpoznatijih mađarskih spisateljica prve polovice 20. stoljeća i pripadnice prve generacije *Nyugata*, Margit Kaffke, dok se istovremeno pokušava dati uvid i u to koja je bila nova uloga žena u modernoj mađarskoj književnosti. Kaffka živi i djeluje u razdoblju kada se počinju događati velike gospodarske, političke i kulturne promjene diljem svijeta. Mađarska, koja tada čini dio Austro-Ugarske Monarhije, također se suočava s novim društvenim pojavama. Žene se sve više počinju buniti protiv mišljenja da je njihova primarna uloga biti nečijom suprugom i majkom te ne žele više biti smatrane isključivo pasivnim bićima. Stoga će se ovaj rad prvo baviti ženskim pokretima i ulogom koju su odigrali u promjeni položaja žena u društvu, a budući da su književnice svojim djelovanjem, bilo posredno, bilo neposredno, potpomogle tom cilju, predstaviti će se kratki povijesni pregled najvažnijih mađarskih spisateljica 19. i 20. stoljeća te će se ujedno moći i vidjeti u kojim se sve novim ulogama pojavljuju. Iako su mnoge zasigurno nezasluženo ostale zaboravljene u književnoj povijesti, to nije slučaj s Margit Kaffkom. Feministički pokreti prepoznali su njezino zalaganje za bolji položaj žena te su je često svojatali kao jednom od pripadnica svojih redova, no Kaffka se prije svega borila za ravnopravnost svijetu te u svoja djela nije umetala ideologiju feminizma. U svojim novelama i romanima bavi se sudbinom ponajprije onih žena koje su zahvaljujući svom obrazovanju stekle ekonomsku neovisnost, ali nailaze na mnoga ograničenja koja im je nametnulo društvo te najčešće ne uspijevaju pronaći svoje mjesto u svijetu. One su predstavnice takozvane „nove žene“ („új nő”) čije će želje, snove i ambicije moći ostvariti tek sljedeća generacija. Kaffka uspjeh duguje svojem prvom romanu, *Boje i godine*, za čiju je radnju pronašla inspiraciju u životu svoje majke, a djelomično i u svojem vlastitom. Glavna junakinja, Magda, prethodnica je „nove žene“ jer iako se sama nije uspjela pobuniti protiv „nametnute“ joj sudbine, omogućila je to svojim kćerima. Tijekom analize romana upoznat ćemo različite tipove žena i njihove sudbine te ćemo moći vidjeti koje im je, kao ženama, sve mogućnosti nudilo tadašnje društvo, a fokus će biti i na muškim likovima u priči i njihovim načinom viđenja žena. Ondašnja je književna kritika posebno hvalila tematiku romana, tj. činjenicu što je Kaffka prikazala sliku društva kroz oči jedne žene, dok se današnja kritika sve više bavi i narativnim tehnikama koje je Kaffka unijela u svoj prvijenac zbog kojih ga i danas smatramo modernim i inovativnim. U radu će posebna pažnja biti posvećena razlici između pripovjednog i doživljajnog ja, narativnim tehnikama za prikaz svijesti likova u prvom licu te analizi

vremenskih odnosa. Također, bavit će se i različitim književnim kritikama iz razdoblja u kojem je Kafka stvarala, ali i pregledom novijih kritika, radova i povijesti književnosti kako bi se dobila kompletna slika o njenim zaslugama koje je imala u promjeni viđenja žena u književnosti.